

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De kunst van kritiek: Een vergelijkend onderzoek naar de rolopvattingen van literair recensenten van Nederlandse kranten ten opzichte van online recensenten

Bongers, Sofie

Citation

Bongers, S. (2023). *De kunst van kritiek: Een vergelijkend onderzoek naar de rolopvattingen van literair recensenten van Nederlandse kranten ten opzichte van online recensenten*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3567474>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

**Universiteit
Leiden**

De kunst van kritiek

*Een vergelijkend onderzoek naar de rolopvattingen van literair recensenten van
Nederlandse kranten ten opzichte van online recensenten*

Masterscriptie

Eerste lezer: Prof.dr. J.C. de Jong

Tweede lezer: Dr. A. Vandendaele

MA Journalistiek en Nieuwe Media

Faculteit Geesteswetenschappen

Universiteit Leiden

28 februari '23

Sofie Bongers

Voorwoord

Afgelopen zomer liep ik stage bij de cultuurredactie van NRC, waar menig recensent rondloopt. Gefascineerd was ik door deze mensen. De ene dag zaten ze thuis een boek te lezen, in de bioscoop of bezochten ze in de avond een voorstelling. De andere dag tikten ze een recensie uit op de redactie; een heel ander ritme dan de reguliere journalist heeft. Ik twijfelde voorafgaand aan mijn stage tussen de binnenlandredactie of de cultuurredactie. Dat bleek achteraf een wezenlijk verschil te zijn. Deze journalisten waren voor mij helemaal niet de “doorsnee” journalisten, zoals ik daar een beeld van had gekregen tijdens mijn opleiding Journalistiek en Nieuwe Media.

Ik lees zelf graag recensies en ben benieuwd wat andere mensen vinden van verschillende uitingen van kunst. Online is dat recensieaanbod eindeloos en zou ik bij wijze van spreken voor eeuwig recensies kunnen lezen. Ik merkte op de redactie van NRC dat de rol van recensent schuurde en waar het schuurt, is onderzoek interessant. Het eerste zaadje was geplant voor mijn masterscriptie: een onderzoek naar de rolopvattingen van recensenten. In deze masterscriptie komt mijn liefde voor literatuur en journalistiek samen. Het bleek een perfecte combinatie van mijn bachelor Nederlandse Taal en Cultuur, master Journalistiek en Nieuwe Media en mijn stage bij de cultuurredactie van NRC.

Graag zou ik een aantal mensen willen bedanken. Ten eerste, wil ik de twaalf recensenten bedanken voor de tijd die zij hebben gestoken in de interviews en de interessante gesprekken die daar uitrolden. Ik wil mijn scriptiebegeleider, Jaap de Jong, bedanken voor zijn oprechte interesse en commentaar. Daarnaast bedank ik Astrid Vandendaele als tweede lezer. Ik wil mijn moeder bedanken voor het ontcijferen van mijn typefouttaal. Verder bedank ik Kay Wartena voor de eindeloze support en mijn vrienden voor de koffiepauzes in de UB. Als laatste bedank ik mijn koffiezetapparaat, dat mij iedere dag weer door het schrijfproces heen hielp.

De lezers van mijn masterscriptie wens ik veel leesplezier toe.

Sofie Bongers,

Den Bosch, februari 2023

Samenvatting

Een recensie werd vroeger geschreven door vooraanstaande recensenten in de krant. Tegenwoordig kan iedereen op het internet zijn of haar ongezuete mening ventileren over een boek, film of theatervoorstelling. Voor literatuur blijkt dat gepassioneerde lezers steeds meer aandacht krijgen bij de bespreking van boeken (Reddan, 2022, p. 4). Al jaren is er discussie over wat de rol van recensent inhoudt, maar door ontwikkelingen zoals digitalisering en commercialisering afgelopen decennia staat deze rol nog meer onder druk (Janssen, 2005, p. 307). Deze autoriteitscrisis loopt parallel aan de ontwikkelingen in de reguliere journalistiek (Deuze, 2007, p. 141). Online fora, waar onbeperkte ruimte is voor recensies leveren concurrentie op, die niet altijd even serieus wordt genomen (Dijksterhuis, 2016, p. 9). Onderzoek naar het perspectief van deze bloggende recensenten was er tot op heden nauwelijks, terwijl juist zij iets meer kunnen zeggen over het perspectief op die concurrentie.

Deze masterscriptie is een vergelijkend onderzoek naar de rolopvattingen van literaire dagbladrecensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek en die van literaire platformrecensenten van de lekenkritiek in Nederland. De hoofd- en deelvragen richten zich op hoe recensenten zelf hun rol zien. Voor het onderzoek hebben er twaalf semigestructureerde diepte-interviews plaatsgevonden met verschillende recensenten, van zowel bekende nationale kranten als van vrij bekende recensiefora. Middels de *grounded theory* zijn er vier thema's geanalyseerd. Wanneer het gaat over de rol van recensent spreken de twee groepen over de *functie van een recensie*, hun *positionering op het literaire veld*, de *eigenschappen* die een recensent moet hebben en over de *omgang met uitdagingen* in het vak.

Het blijkt dat de twee verschillende groepen nader tot elkaar staan dan uit eerder onderzoek is gebleken. De recensenten van online fora werden nog altijd bestempeld als "lekenkritiek". Wanneer de rolopvattingen worden onderzocht blijkt dat zij veel overeenkomsten hebben met de traditionele recensenten uit de journalistiek. Zij nemen hun taak serieus en hebben vaak de nodige kennis; er is eerder sprake van "hobbykritiek". Daartegenover relativiseren dagbladrecensenten hun rol, ondanks dat zij nog een vrij grote macht hebben in termen van canonvorming (Op de Beek, 2014, p. 14).

Verschillen waren er echter ook. Dagbladrecensenten zijn meer bezig met een literair debat op gang brengen, iets wat kenmerkend is voor de journalistiek in het algemeen, terwijl recensenten van online fora een meer divers aanbod aan literatuur willen bespreken. Daarnaast bleken dagbladrecensenten dicht op de schrijver te staan, omdat zij zelf schrijver zijn of vanwege de kleine Nederlandse literaire wereld. De rol die een recensent aanneemt binnen de interactie met de lezer verschilt per medium, maar traditionele media blijken vooral te zenden. De taak om met uitdagingen als ontleding om te gaan bleek meer uitbesteed aan de recensenten van de online fora.

Het recensentenlandschap verandert en vindt steeds meer online plaats. Hoewel de meeste recensenten het genre niet zien verdwijnen, verwachten zij wel dat de vorm zal veranderen. Wat hun rol dan nog is, voor zowel de recensenten op online fora als voor dagbladrecensenten, blijft een heet hangijzer. Dit onderzoek is een eerste schets van de rolopvattingen van deze twee groepen recensenten en is een wetenschappelijke basis voor vervolgonderzoek.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	6
1.1 Crisis.....	6
1.2 Literatuurrecensies in de journalistiek.....	7
1.3 Probleemstelling.....	8
1.4 Onderzoeksvraag.....	9
1.5 Relevantie van het onderzoek.....	10
2. Theoretisch kader	12
2.1.De criticus.....	12
2.1.1 Het ontstaan van de literaire kritiek.....	12
2.1.2 Ontwikkelingen in literaire dagbladrecensies.....	15
2.1.3 Platformkritiek.....	17
2.2 Cultuur, journalistiek en samenleving: onderlinge verbanden	18
2.2.1 De cultuurjournalistiek	19
2.2.2. Het literaire veld	19
2.3 Rolopvattingen	22
2.3.1 De professionele identiteit.....	22
2.3.1 Rolopvattingen van literair recensenten	23
3. Methode.....	24
3.1 Kwalitatief onderzoek	25
3.2 Interviews	25
3.3 De steekproef.....	27
3.4 Analyse.....	32
3.4. Validiteit en betrouwbaarheid	33
4. Resultaten	34
4.1 Achtergrondinformatie respondenten.....	35
4.2 Functie recensie.....	36
4.2.1 Gids	36
4.2.2 Opiniemaker	37
4.3 Positionering literaire veld	39
4.3.1 Relatie lezer	39
4.3.2 Relatie schrijver.....	41
4.3.3 Invloed op het literaire veld.....	42
4.3.4 Persona recensent	43
4.4 Eigenschappen recensent.....	44
4.4.1 Gevoel voor taal	45

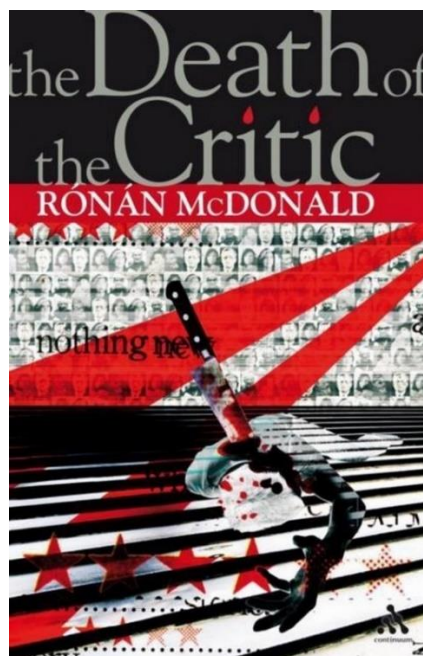
4.4.2 Kennis van zaken.....	45
4.4.3 Nieuwsgierig.....	46
4.4.4 Kritisch zijn	46
4.5 Omgang uitdagingen	47
4.5.1 Sterrensysteem.....	48
4.5.2 Ruimtegebrek	48
4.5.3 Tijd- en geldgebrek.....	49
4.5.4 Concurrentie	50
4.5.5 Digitalisering	51
4.5.6 Jubelcultuur	52
4.5.7 Ontlezing	53
5. Conclusie	54
5.1 Functie	54
5.1.1 Gids.....	54
5.1.2 Opiniemaker	55
5.2 Positionering literaire veld	56
5.2.1 Relatie lezer	56
5.2.2 Relatie schrijver.....	57
5.2.3 Persona recensent	57
5.2.4 Invloed op literaire veld.....	57
5.3 Eigenschappen recensent.....	58
5.3.1 Gevoel voor taal	58
5.3.2 Nieuwsgierig.....	58
5.3.3 Kritisch zijn	59
5.3.4 Kennis van zaken.....	59
5.4 Omgang uitdagingen	59
5.4.1 Vervlakking recensies.....	59
5.4.2 Verschuivingen naar het internet.....	60
5.5 Een veranderd recensentenlandschap	60
6. Discussie.....	61
6.1 Verklaringen	62
6.2 Aanbevelingen vervolgonderzoek	62
Literatuur.....	65
Bijlagen	70
Bijlage A. Interviewprotocol	70
Bijlage B. Interviewverzoek via e-mail.....	73

1. Inleiding

1.1 Crisis

“The function of criticism should be to show **how it is what it is**, even that **it is what it is**, rather than to show **what it means**.” (p. 10), is waar schrijver en filosoof Susan Sontag haar essay *Against Interpretation* (1964) mee afsluit. Wam de Moor geeft als kanttekening op het essay van Sontag in zijn *De kunst van het recenseren van kunst* (1993) dat een criticus juist een kunstwerk, zoals een literair werk, probeert te begrijpen, anders mis je als criticus toch echt wel een wezenlijke eigenschap (p. 14). Deze discussie is er niet een die pas op gang kwam eind twintigste eeuw. Al sinds het ontstaan van de functie van de literatuurcriticus in de achttiende eeuw, gaat het namelijk over wat hij wel of niet als taak mag hebben (Van den Braber & Leemans, 2012, p. 15-16). De literaire kritiek is constant onderhevig aan verandering en kritiek neemt op het internet steeds meer verschillende vormen aan ten opzichte van de (papieren) dag- of weekbladrecensies.

Waar een recensie vroeger werd gemaakt door vooraanstaande recensenten in de krant, kan nu iedereen op het internet zijn of haar ongezouten mening uiten over een boek, film of theatervoorstelling. Voor de literatuur geldt zelfs dat boekverkopers en gepassioneerde lezers steeds meer aandacht krijgen bij de bespreking van boeken (Reddan, 2022, p. 4). Dat levert al enige tijd een debat over de rol van de literatuurrecensent.

Afbeelding 1. Omslag van *The Death of the Critic* van Ronán McDonald (2007)

In 2007 sprak McDonald al over een ‘dode criticus’. Het omslag van zijn boek laat niets aan de verbeelding over: de criticus grijpt nog naar de sterren, maar het grote mes in zijn rug laat zien dat hij op treurige wijze is gestorven. In datzelfde jaar verschijnt *The Cult of The Amateur: How today’s*

internet is killing our culture and assaulting our economy van Andrew Keen. Dijksterhuis (2016, p. 9) nuanceert het betoog van beiden, bijna tien jaar later: de criticus is stervende. Het is nog een lopend proces. Maar het internet zorgt inderdaad voor een grote concurrentie en er vindt vervlakking plaats. Hamersveld (2016, p. 1) kaart juist de positieve kanten aan van deze vormen van ‘lekenkritiek’ zoals blogs, vlogs, tweets en podcasts. Deze minder geïnstitutionaliseerde vormen van kritiek maken het aanbod in recensies juist meer divers. Online is er veel meer ruimte om boeken van verschillende auteurs en genres te bespreken, iets waar de dagbladrecensent niet altijd tijd en ruimte voor heeft (Verboord, 2011, p. 446). De hiërarchie is veranderd en dat zien de traditionele dagbladrecensenten ook in (Chong, 2019, p. 428). Het vereist van de criticus om na te denken over zijn taak.

1.2 Literatuurrecensies in de journalistiek

Een recensent houdt zich bezig met het genre ‘recensie’. De recensie is een uiteenzetting van een onderbouwd oordeel van een kunstwerk en behoort tot de journalistieke kritiek. De besprekingen kunnen gaan over een film, theatervoorstelling, muziekalbum, boek en kunstexpositie, ook wel cultuurkritiek genoemd (De Moor, 1993, p. 17). Specifiek voor literatuur heet dit literaire kritiek. Vaak is er enige nieuwswaarde of urgentie, het kunstwerk is bijvoorbeeld onlangs uitgekomen. De literaire kritiek heeft een economische functie; het doet iets met de literaire markt. Maar het heeft ook een canoniserende rol en wordt daarmee als geïnstitutionaliseerde kritiek gezien die impact heeft (Op de Beek 2014, p. 14). Hierdoor neemt de criticus deel aan het publieke debat binnen het culturele veld (Donkers, Markhorst, & Smits, 2017, p 145-146).

De geïnstitutionaliseerde kritiek valt onder te verdelen in: de journalistieke, de essayistische en de wetenschappelijke kritiek, elk met een andere functie en in een andere vorm (Op de Beek, 2014, p. 26). Mijn onderzoek focust zich op de eerste: de journalistieke, literaire kritiek. De actualiteit en nieuwswaarde in combinatie met de behoeftes van de consument, zijn in de journalistiek van groter belang tijdens de selectie van literatuur voor een bespreking ten opzichte van andere soorten kritiek (Op de Beek, 2014, p. 17). Daarnaast zijn er andere tekstconventies en is er een andere tekstomvang. De dagbladrecensenten richten zich op een ander publiek dan de – voor meer ingewijden – literaire tijdschriften (Op de Beek, 2014, p. 21).

Naast de drie genoemde vormen van kritiek is er ook een nieuwe, opkomende vorm van kritiek: de kritiek die zich enkel online bevindt, op het internet. In de jaren 80 en 90 zorgde de komst van het internet voor ontwikkelingen waardoor de journalistieke kritiek vandaag de dag onderhevig is aan verandering: er vond commercialisering van de journalistiek plaats. In Nederland zorgde de ontzuiling voor vertakking bij de dagbladen. Daarnaast vond er toename plaats van consumptie van journalistiek, waardoor de literaire dagbladkritiek te maken kreeg met massapers (Janssen, 2005, p. 307). Binnen dit grote aanbod aan literaire recensies ontstonden er tegelijkertijd bottom-up initiatieven zoals bloggende amateurcritici (Verboord, 2010, p. 624). Dit resulteerde erin dat recensenten van de kranten de invulling van hun rol anders gingen interpreteren (Chong, 2019). Ze zagen immers in dat ze

niet meer de enigen waren die een oordeel mochten en konden vellen over iets als literatuur (Quandt & Singer, 2009, p. 134).

1.3 Probleemstelling

De literatuurrecensenten uit de journalistiek zitten in een autoriteitscrisis. Deze ontwikkeling loopt parallel met de reguliere journalistiek. De journalistiek is de afgelopen jaren onderhevig geweest aan ingrijpende veranderingen, wat past in een bredere trend van de ondermijning van gezag, wat zich verschillend uit in allerlei beroepsgroepen. De journalist verkeert in een identiteitscrisis (Deuze, 2007, p. 141).

Die afnemende geloofwaardigheid van de journalist is ook zichtbaar bij de literatuurrecensent. Literatuurrecensies vallen binnen de cultuurjournalistiek en zijn een standaardonderdeel van veel dagbladen en tijdschriften (Jaakkola, 2015, p. 22). Op een cultuurredactie, waar deze vorm van journalistiek wordt bedreven, houden journalisten zich bezig met recensies, maar ook met andere journalistieke genres als interviews en reportages.

Jaakkola (2015) bestudeerde de zelfperceptie van cultuurjournalisten, die zich bewuster zijn van hun relatie tot het publiek dan reguliere journalisten (p. 98). Ook Chong (2019) bevestigt dit beeld, op basis van interviews met literatuurrecensenten. Beiden constateren dat deze dagbladrecensenten een breed scala aan lezers bedienen, maar ook actoren zijn binnen het literaire veld, waardoor de journalist een ambigue rol heeft. In andere woorden: een dagbladrecensent heeft een dienstbare en een controlerende rol vanuit met name journalistiek perspectief, omdat hij de consumenten moet gidsen door het literaire landschap (Op de Beek, 2014, p. 55). De rolopvattingen van de literair recensenten geven veel inzichten in het genre ‘literatuurrecensie’ anno 2023.

Verboord (2010, p. 624-625) bespreekt verschillende typen literatuurcritici, en maakt een onderscheid tussen journalistieke kritiek en lekenkritiek. De journalistieke kritiek is een vorm van geïnstitutionaliseerde kritiek en heeft invloed op de markt. Hij noemt deze criticus de ‘expertcriticus’ die vakspecifieke termen gebruikt om zijn bekwaamheid aan te tonen via geïnstitutionaliseerde kwaliteitsmedia; dit zijn de dagbladrecensenten. Voor de recensenten die zich enkel online bevinden is de institutionalisering discutabel, omdat hun recensies minder systematisch invloed hebben op bijvoorbeeld een extra druk of een vertaling (Op de Beek, 2014, p. 77).

Lekenkritici zijn niet-professionelen die communiceren in omgevingen die doorgaans dus weinig geïnstitutionaliseerd zijn, zoals fora en blogs. Verboord nuanceert die begrippen (2010, p. 624-625), omdat de ‘lekenkritici’ niet per se leken zijn, omdat ze in veel gevallen ook een academische achtergrond hebben. In wetenschappelijke literatuur is het doorgaans gebruikelijk om de termen ‘geïnstitutionaliseerde kritiek’ en ‘lekenkritiek’ te hanteren. De vorm van kritiek wordt niet zozeer onderscheiden door de professionaliteit van de criticus, maar door het medium waarvoor de recensent schrijft en in hoeverre dat medium geïnstitutionaliseerd is.

In 2016 wijdt het tijdschrift *Boekman* een heel themanummer aan online cultuurkritiek. Verboord (2016, p. 21) vertelt hierin over websites als bol.com waarop iedereen meningen over bijvoorbeeld literatuur kan ventileren. Het resultaat van deze democratisering is dat veel meer mensen een stem hebben in wat als artistiek of cultureel aanvaardbaar geldt. De machtsverhouding tussen de professionele critici en lekencritici is echter onder druk komen te staan. De literaire kritiek zou zich momenteel in soort tussenfase begeven: tussen papier en online.

Recensies van de dagbladrecensies vinden steeds meer online plaats. De bloggende recensenten zijn om die reden niet de enige “internetrecensenten”, zoals ze eerder werden aangeduid door Verboord (2010, p. 625) tegenover de “expertrecensenten” van de geïstitutionaliseerde kritiek. De recensenten van de geïstitutionaliseerde kritiek bevinden zich namelijk ook steeds meer op het internet, bijvoorbeeld op de website van het dagblad. Om die reden zal er in dit onderzoek vanaf nu worden gesproken van “platformkritiek”, wanneer het gaat over recensenten van de lekenkritiek die zich online bevinden op bloggende fora. Een dagblad wordt immers gezien als een *medium*, terwijl veel online fora worden beschouwd als een *platform*. Een platform kenmerkt zich door een grote ‘interplay’ tussen de makers van de platformen en de bezoekers van het platform (Kreiss, 2018, p. 157). Een medium daarentegen is er om te zenden en wil geen reactie van buitenaf genereren (Gillespie, 2010, p. 348).

Volgens hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde Jos Joosten was het meer dan vijftien jaar geleden “nog spannend” hoe de online kritiek, specifiek voor de literaire recensies, zich als onderscheidende vorm van kritiek zou gaan ontwikkelen (Joosten, 2006, p. 89). Inmiddels lijken de twee werelden minder ver uit elkaar te staan dan voorheen. Dat ziet men ook aan dagbladrecensenten die zich soms aan een online publicatie wagen, al dan niet na hun werkzaamheden voor een geïstitutionaliseerd medium. Vooralsnog vindt de hoogleraar dat dit type recensent zichzelf niet moet zien als een deelnemer van het literaire veld (Joosten, 2010).

Oftewel: literatuurkritiek staat nog met één been in de oude vertrouwde omgeving van de papieren krant en met het andere in de onlinewereld: er is een spagaat. Niet iedereen heeft dezelfde visie op de invulling van deze twee verschillende werelden. Academici als Keen (2007), McDonald (2007) en Dijksterhuis (2016) zien platformkritiek als ondeskundig en daardoor als vervlakking. Maar academici als Hamersveld (2016) en Verboord (2010; 2016) zien juist de voordelen van deze vorm van kritiek in en de technologische ontwikkelingen kunnen bijdragen aan een meer divers aanbod in kritiek. Onderzoek naar de zelfperceptie van literatuurrecensenten en bloggende recensenten op het gebied van subjectiviteit (Chong, 2019) bevestigt dit beeld: de meningen zijn onderling verdeeld.

1.4 Onderzoeksvraag

Volgens bestaande literatuur verschillen de journalistieke kritiek en de platformkritiek van elkaar op het gebied van rolopvattingen. Deze verschillen kunnen blijken uit hoe de recensenten zichzelf zien.

Daarbij is het belangrijk om te beschrijven wie er in deze scriptie onder de geïstitutionaliseerde kritiek valt en wie onder de lekenkritiek. Op sommige literaire blogs schrijven ook academici of andere professionelen uit het literaire veld. Op die manier is er niet altijd per se sprake van een ‘leek’. In deze masterscriptie zal er een onderscheid worden gemaakt tussen geïstitutionaliseerde kritiek en lekenkritiek op basis van het medium. Onder geïstitutionaliseerde kritiek versta ik de dagbladen Trouw, NRC, de Volkskrant en de Telegraaf, die onder de ‘journalistieke kritiek’ vallen. Onder lekenkritiek reken ik Tzum, 8WEEKLY en Hebban, die tot de ‘platformkritiek’ behoren. Hierbij richt ik mij op online fora die al enkele decennia bestaan en niet op apps als Instagram en TikTok, waar boekbesprekingen ook sinds kort alom aanwezig zijn (Reddan, 2022, p. 6). Naar aanleiding van de hierboven beschreven probleemstelling luidt de onderzoeksvraag van deze masterscriptie als volgt:

Wat zijn de rolopvattingen van de literaire dagbladrecensenten van de geïstitutionaliseerde kritiek ten opzichte van de rolopvattingen van literaire recensenten van de lekenkritiek?

De onderzoeksvraag wordt onderverdeeld in deelvragen om zo tot een volledig antwoord te komen.

- 1. Welke veranderingen in rolopvattingen van de literaire recensent vonden plaats in de afgelopen decennia (1980-2023)?**
- 2. Hoe beschrijven geïstitutionaliseerde critici hun rol als literair recensent in het licht van deze veranderingen in rolopvattingen?**
- 3. Hoe beschrijven lekencritici hun rol als literair recensent in het licht van deze veranderingen in rolopvattingen?**

Deelvraag 1 wordt beantwoord in het literatuuronderzoek, waar uiteen gezet zal worden waar de functie van literair recensent vandaan komt en hoe die rol vervolgens is veranderd naar aanleiding van de komst van het internet in de jaren 80 tot het heden. In het methodehoofdstuk (hoofdstuk 3) zal worden besproken hoe deelvraag 2 en 3 over de rolopvattingen worden beantwoord.

1.5 Relevantie van het onderzoek

De rol van de traditionele dagbladrecensenten is veranderd in een digitaal tijdperk. Hoewel er al meerdere onderzoeken zijn naar dagbladrecensenten (Op de Beek, 2014; Verboord, 2010; Janssen & Verboord, 2015), is er nog weinig onderzoek gedaan naar de online gemeenschap van het recenseren.

Aangezien er al veel onderzoek is naar specifiek de literaire kritiek, nog meer dan de theaterkritiek, filmkritiek of andere culturele kritieken, is dit kunstgenre het meest geschikt om te bestuderen. De literaire kritiek is volgens De Moor de oudste (1993, p. 17) en beschikt om die reden over veel bruikbare literatuur. Gezien de parallele ontwikkeling die plaatsvindt in de literaire kritiek

en de reguliere journalistiek, met als oorzaken de digitalisering en commercialisering, zijn de papieren dagbladrecensies en de literaire blogs geschikt voor een vergelijkend onderzoek.

Onderzoek (Jaakkola, Hellman, Koljonen en Väliiveronen, 2015) constateerde dat de rol van recensent goed te bestuderen is in de context van cultuurjournalistiek. Daarbij is het belangrijk om in te zoomen op de Nederlandse literaire sector, omdat deze zich onderscheidt van andere nationale kunstsectoren, gezien de kleine afstand tussen schrijver en recensent (Jaakkola, 2015, p. 100) vanwege het compacte, dichtbevolkte landschap. Volgens Skulte (2005, p. 44) zijn recensenten vaak zelf ook schrijvers en is er op die manier steeds minder afstand tussen recensent en schrijver; ze zijn in zekere mate namelijk collega's van elkaar.

Onderzoek naar de rolopvattingen en professionele identiteit van de recensent geeft inzicht in de ideeën die recensenten zelf hebben over de betekenis van hun werk, wat hun rol in de samenleving is en over opvattingen hoe deze rol uitgevoerd moet worden (Hanitzsch, 2007, p. 369). Het bestuderen van de rolopvattingen is juist voor academisch onderzoek over journalistiek geschikt, omdat de rolopvattingen over het werkveld zelf gaat. Een overzicht hiervan zou voor recensenten inzichtelijk kunnen werken en mogelijk zouden zij daar iets aan hebben binnen hun werkzaamheden.

Elsbeth Ety (2005) legt uit dat de literaire, journalistieke kritiek een beroepsgroep betreft. De literaire journalistiek is een aparte tak binnen de journalistiek en wijst het algemene publiek op de actualiteiten binnen dit onderwerp; een recensie is een van de journalistieke genres. Dit genre wordt beoefend door recensenten die tot voor kort nog vast in dienst werkten bij de dagbladen. Hier komt verandering in. Een hele beroepsgroep lijdt dus onder deze ontwikkelingen (p. 7-9) en onderzoek naar de zelfperceptie van deze beroepsrecensenten zou ze inzichten kunnen opleveren over hun werkzaamheden die constant onderhevig zijn aan veranderingen.

Buiten het feit dat dit om een journalistiek genre gaat, is het voor *journalism studies* interessant, omdat het een studieobject betreft in de context van de cultuurjournalistiek. De discussie om de waarden als objectiviteit en subjectiviteit tegenover elkaar te plaatsen in de journalistiek speelt al langer in de cultuurjournalistiek. Deze context blijkt een uitstekende casus om in te zoomen op discussiepunten die centraal staan in de journalistiek in het algemeen, zoals principes als objectiviteit. Hoewel deze contexten ook op sommige vlakken wezenlijk verschillen (Jaakkola et al., 2015, p. 15).

De rol van de recensent is daarnaast een onderwerp van discussie in het maatschappelijke debat. De ambigue rol van de dagbladrecensent zorgt voor verwarring (De Moor, 1993, p. 125-126). De digitalisering heeft gezorgd voor nieuwe vormen van literaire kritiek, zoals op online platformen als 8WEEKLY die nog niet eerder zijn bestudeerd. Wat zijn de rolopvattingen van recensenten daar? Een overzicht van verschillende opvattingen over de rol van recensenten in zowel de geïnstitutionaliseerde kritiek als de lekenkritiek kan potentieel bijdragen aan de definiëring van het veranderende begrip recensent in een digitaal tijdperk waarin iedereen 'criticus' is.

In hoofdstuk 2 staat het theoretisch kader centraal, dat ingaat op de theorieën van literaire, journalistieke kritiek, de ontwikkelingen die plaatsvonden binnen de journalistiek en

cultuurconsumptie, de context van de cultuurjournalistiek en de rolopvattingen van recensenten. In hoofdstuk 3 komt de gekozen methodologie van het onderzoek, de *grounded theory*, aan bod. In hoofdstuk 4 worden de resultaten die voortkomen uit de analyse van de data besproken. De conclusie en de discussie, met verklaringen en beperkingen, van het onderzoek zijn te lezen in hoofdstuk 5 en 6.

2. Theoretisch kader

Het huidige onderzoek wil onderzoeken hoe dagbladrecensenten bij Nederlandse kranten zich positioneren ten opzichte van online recensenten. Voor de bestudering van dit onderwerp zal allereerst de theorie uiteengezet worden. In de eerste paragraaf wordt ‘de criticus’ (2.1) besproken. Deze paragraaf wordt onderverdeeld in het ontstaan van de traditionele literatuurcriticus (2.1.1), om vervolgens de ontwikkelingen te bespreken (2.1.2) die hebben geresulteerd in een nieuwe vorm van kritiek (2.1.3). In de tweede paragraaf (2.2) wordt de cultuurjournalistiek besproken (2.2.1) om daarna uit te zoomen naar de rol hiervan binnen het culturele en literaire veld (2.2.2). In de laatste paragraaf wordt meer uitgelegd over de zelfperceptie van recensenten (2.3), door middel van de professionele identiteit (2.3.1) en de rolopvattingen van literair recensenten (2.3.2).

2.1.De criticus

2.1.1 Het ontstaan van de literaire kritiek

Allereerst moet voor dit onderzoek helder zijn hoe de literaire kritiek, zoals we die nu kennen, is ontstaan. De oordelende kritiek zoals krantenlezers die nu kennen, is ontstaan naar aanleiding van grofweg drie ontwikkelingen: het leespubliek breidde zich uit, er was een opkomst van literaire tijdschriften en de dagbladkritiek krijgt ruimte in de kranten. Met name die laatste ontwikkeling is relevant voor dit onderzoek.

De cultuurkritiek ontstond in het Frankrijk van de achttiende eeuw, waar de Salons een groot onderdeel van het sociale leven waren. In deze ‘openbare’ woonkamers organiseerden met name vrouwen uit hogere kringen bijeenkomsten voor gasten waarbij kunstenaars werden uitgenodigd om een gedicht voor te dragen of een muziekstuk te spelen. De deelnemers van de Salon bespraken verschillende uitingsvormen van kunst na (Van der Valk, 2015, p. 13). Al gauw bleek er behoefte te zijn aan een gids om hetgeen wat de gasten te zien kregen, te kunnen duiden. Zo werd de cultuurcriticus geboren. Van de criticus werd een rol van bemiddelaar verwacht: hij kon uitleggen waarom een kunstwerk wel of niet goed was, tussen de individuele ervaring en de publieke sfeer (Van den Braber & Leemans, 2012, p. 15-16). Tevens droeg de opkomst van literatuur als academische discipline daar ook aan bij voor specifiek de literatuurcriticus (p. 15).

De filosofie van Kant was hiervoor belangrijk, omdat hij onderscheid maakt in ‘het schone’ bij de beoordeling van de kunsten. De waarden die de criticus toekent aan een kunstwerk zouden niet los gezien kunnen worden van de kritiek. Subjectiviteit is daarom onlosmakelijk verbonden aan kritiek.

De wereld op zichzelf, *an sich*, is niet waarneembaar voor mensen en dus ook niet voor critici. Ieder mens ziet de wereld namelijk via zijn eigen context en interpretatie. Een criticus doet beroep op zijn *Sensus Communis*, die bestaat uit drie soorten oordelen: het oordeel over het aangename, het oordeel over het goede en het oordeel over het schone (Boomkens, 2016, p. 6). Het oordeel over het schone zit altijd tussen het aangename en het goede in, en hier heeft de cultuurkritiek, en dus ook de literaire kritiek, betrekking op.

Nadat de rol van criticus als gids erkend werd, kreeg hij ook steeds meer ruimte voor opinievorming vanaf de negentiende eeuw. De Franse dichter Charles Baudelaire nam een grote rol aan voor de in gangzetting van deze ontwikkeling. Zijn oordelen van – vaak vrij controversiële – kunstwerken lieten zien dat een criticus zich niet aan de conventies van de Salon hoefde te houden. Zijn roloppvatting van de criticus was ver voor zijn tijd uit, maar later werd dit denkbeeld opgenomen in de roloppvattingen van vele critici. De criticus werd gezien als een subjectieve beoordelaar, die nieuwe kunstwerken kon bespreken en opriep tot opinievorming bij de lezers (Wettlaufer, 2018, p. 114). In een van zijn werken (1845) spreekt Baudelaire zich uit over deze opiniërende houding die de criticus moet aannemen. Een criticus is volgens hem altijd partijdig en politiek geëngageerd, en de steeds meer autonoom wordende critici in West-Europa hingen deze gedachte aan (Op de Beek, 2014, p. 242). Dit leidde ertoe dat kritiekvorming niet enkel als gidsende functie zou werken (Den Braber & Leemans, 2012, p. 15-16). De basis voor de autonome criticus, zoals we die heden ten dage kennen, werd gelegd.

Aanvankelijk nam de kritiek een orale overdrachtsvorm aan. Op papier kreeg de criticus een stem middels het ‘feuilleton’; een rubriek voor kritiek en literatuur. De tijdschriften lagen in de Salons ook op tafel. Omstreeks 1855 kwam deze rubriek, beïnvloed door de Franse pers, ook in Nederland. In het begin was deze rubriek vaak een letterlijke vertaling uit het Frans (Korevaart, 2001, p. 29). Later werd het een rubriek in de krant waar plaats was voor literair-journalistieke stukken in de krant, zoals het korte verhaal en de recensie. Eind negentiende eeuw sprak men daarom van de literaire dagbladjournalistiek, die een vaste plek had gekregen in de dagbladen en hierdoor werd de literatuurkritiek vanaf toen als een journalistiek genre gezien (Korevaart, 2001, p. 47).

Parallel daaraan liep het goed met de literaire tijdschriften, zoals *De Gids*. Recensies hadden daarin al een rol, maar krijgen steeds meer ruimte, ook omdat er steeds meer letterkundige discussies werden gepubliceerd (Korevaart, 2001, p. 172). De recensies uit de tijdschriften hadden meer impact op het literaire leven. Korevaart veronderstelt in haar proefschrift (p. 86) dat dat komt doordat dagbladrecensies vaak een herhaling zijn van wat in de tijdschriften al is besproken en dat het niveau van dagbladkritiek aanzienlijk lager lag. Opiniebladen zoals *De Groene Amsterdammer* (1877) begaven zich tussen die journalistieke dagbladen en literaire tijdschriften.

De oplagecijfers van de dagbladen waren rond deze tijd nog vrij laag. Korevaart (2001, p. 232) legt uit dat dat alles te maken heeft met de dagbladzegel: een belasting die de uitgevers van gedrukte bladen aan de overheid moesten betalen. Daardoor waren abonnementen prijzig en alleen betaalbaar

voor de elite. In 1869 werd deze zegel opgeheven, waardoor massapers kon ontstaan. Hierna ging het alsmaar beter met de dagbladen. Oplagecijfers stegen en hierdoor was er ook ruimte om recensenten vast in dienst te nemen (Van Dijk, 2006, p. 135). Tijdens het interbellum was er steeds meer behoefte aan informatie omtrent literatuur. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de ontwikkelingen in literatuureducatie (Op de Beek, 2014, p. 53). De dagbladkritiek was volgens schrijver en criticus Menno ter Braak juist partijdig, maar wel transparant over die partijdigheid (De Moor, 1993, p. 127).

De periode na de wereldoorlogen typeerde zich vervolgens in de Nederlandse pers aan de hand van de zuilen die ontstaan. In Nederland ontstond de behoefte aan kritiekvorming in diverse levensbeschouwelijke zuilen. Via zuilgebonden media vond literatuurkritiek plaats (Dorleijn, de Geest, Rymenants & Verstraeten, 2009, p. 14-15). De katholieke en protestante kranten schreven binnen bepaalde kaders van het geloof en hoe dat aansloot op de kunsten. Binnen die zuilen manoeuvreerden journalisten zich echter wel op autonome wijze (Van Dijk, 2006, p. 142). Het aantal critici met een onafhankelijke positie binnen krantenredacties nam toe, wat aangeeft dat er niet altijd sprake was van een eenduidige stem binnen een krant. De krant ontwikkelde zich tot een platform waar journalisten zich persoonlijk konden uiten. Recensenten werden steeds vaker bij naam herkend (Op de Beek, 2014, p. 55). De critici zien zichzelf in deze tijd volledig autonoom, vaak zelfs van de krant waarvoor ze werken (p. 54).

In de jaren 70 verschijnen de eerste cultuurbijlages in Nederland. NRC is de koploper, en daarna volgen de Volkskrant, Trouw en Het Parool (Op de Beek, 2014, p. 61). Het aantal critici stijgt hierdoor en zij blijven vaak voor lange tijd aan een krant verbonden. In de jaren 90 zijn de critici steeds meer academisch geschoold. De critici worden dan echt gezien als gatekeepers en op die manier zien zij zichzelf ook als autoriteit (p. 71). De gatekeeperrol die de journalist heeft (Quandt & Singer, 2009, p. 134) komt voor uit het idee dat hij selecteert wat de consument wel of niet moet weten in een immens aanbod aan informatie. Het is een van de basistaken van de journalist om te bepalen wat de consument voorgeschoteld krijgt (Deuze, 2005). Zo ook voor de literatuurrecensent die selecteert volgens journalistieke selectiecriteria (Etty, 2005, p. 8). Ook door middel van televisie wordt het lezende publiek groter. Het is belangrijk om de televisie- en radiowereld niet achterwege te laten, omdat hier ook veel aandacht is voor de literaire kritiek. Radio kwam al op in vooroorlogse tijd, televisieprogramma's over literatuur erna, wat ook leidde tot meer concurrentie. Later, begin jaren 2000, doen programma's als De Wereld Draait Door (DWDD) met initiatieven als 'Boek van de Maand' veel met de literaire kritiek (Bax, 2019). In de decennia daarvoor stijgt het aantal hoogopgeleiden en wordt er meer cultuur geconsumeerd (Op de Beek, 2014, p. 61). Hierdoor ontstaat er steeds meer concurrentie.

Janssen (1999) constateerde al eerder dat deze concurrentie een toename in kwantiteit levert: ze onderzocht de aandacht voor literatuur en andere kunstgenres voor de periode 1965-1990. Ze keek naar de ruimte die de onderwerpen kregen: in 1990 kreeg kunst twee keer zoveel ruimte in de krant als in 1970. Specifiek de aandacht voor literatuur verdrievoudigde zelfs. Het laatste deel van de twintigste

eeuw speelden de dagbladrecensenten dus een grote rol in het toekennen van symbolische waarde aan kunst. Zij hadden de macht om kunstuitingen te bestempelen als waardevolle ‘kunst’ (Purhonen, Heikkilä, Hazir, Lauronen, Fernández Rodríguez & Gronow, 2018, p. 176-178).

2.1.2 Ontwikkelingen in literaire dagbladrecensies

De dagbladrecensies zoals Nederland die kent sinds het ontstaan ervan zijn onderhevig aan verandering. Volgens verschillende onderzoekers zou er sprake zijn van een crisis naar aanleiding van ontwikkelingen die in deze paragraaf aan bod zullen komen. Dit zijn oorzaken voor het ontstaan van de twee verschillende werelden van platformkritiek en journalistieke kritiek. Bekende critici, maar ook academici spreken zich uit over de veranderende rolopvatting van recensenten.

Kunstcriticus James Elkins sprak zich al uit over de teloorgang van de kunstkritiek in zijn essay *What happened to art criticism?* (2003). Hij stelt dat nog nooit zoveel cultuurkritische teksten worden geschreven als nu, maar dat ze ook steeds minder relevant zijn: ze worden zelden gelezen en brengen niet veel verandering teweeg in het publieke debat, waar voor recensenten juist wel een rol ligt weggelegd. De kritiek zou te weinig gefocust zijn op de cultuur-historische context van het besproken kunstwerk. Verschillende onderzoekers noemen diverse ontwikkelingen die de oorzaak zouden zijn voor deze crisis. Grofweg twee ontwikkelingen liggen ten grondslag aan het veranderende landschap van de cultuurkritiek, en dus ook de literaire kritiek, in de journalistiek: de commercialisering en de digitalisering.

De commercialisering wordt in gang gezet eind jaren 60, als er een vertakking plaatsvindt van gevestigde kunstsectoren. Specifiek voor Nederland zorgde de ontzuiling al voor die vertakking bij dagbladen. De levensbeschouwelijke wortels van de krant spelen minder op de voorgrond. In plaats daarvan spreekt men bijvoorbeeld van een progressieve of conservatieve krant. De combinatie van ontzuiling met toegenomen cultuurconsumptie voor een groter publiek resulteerde in een samenleving die leeft met een toegenomen openheid (Janssen, 2005, p. 307).

Hierdoor kwam er meer ruimte voor lage cultuur. Grenzen tussen zogenaamde hoge en lage cultuur worden overschreden en de hoogopgeleiden houden zich niet alleen bezig met hoge cultuur: er is sprake van een culturele omnivoor (Verboord, 2010, p. 624). Dit ontstaat doordat kranten van publieke instellingen naar commercieel georiënteerde media-instellingen verschuiven. De recensent verliest steeds meer autonomie, omdat commercie de overhand neemt. De vrijemarkteconomie zou bepalen wat er wordt besproken in de cultuurbijlages. Veel critici verzetten zich in eerste instantie tegen die omnivoreiteit. Hans Vervoort schrijft in 1975 in *Het Parool* dat Harry Mulisch een van de weinigen is die zo’n hoog niveau in literatuur kan bereiken. De recensent maakt nog een duidelijk onderscheid in hoge en lage cultuur. Opvallend is dat hij bij zijn recensie toevoegt: “voor zover ik het kan beoordelen”. Dit was tekenend voor die tijd (Op de Beek, 2014, p. 205). Enerzijds is een criticus nog streng in wat als “literatuur” wordt gezien, anderzijds krijgt de criticus steeds meer in te zien dat zijn mening een van de velen is.

Het is duidelijk dat deze structurele verandering ook de presentatie van artikelen heeft beïnvloed, waardoor kranten gedwongen worden te concurreren op zowel vorm als inhoud. In de huidige context van economische concurrentie is er een voortdurende strijd bij kranten om zichzelf aantrekkelijk te maken voor de lezer: deze strategieën leveren een meer persoonlijke, 'human-interest'-oriëntatie, een informele en taalkundig minder uitdagende stijl, andere vertelvormen of schrijfwijzen, langere verhalen en toenemende aandacht voor visuele aantrekkelijkheid (Verboord en Janssen, 2015, p. 831). Er vindt een verschuiving plaats van *aesthetic reporting* naar *news-oriented coverage*. Dat wil zeggen dat er meer ruimte is voor cultuurnieuws en de critici haken daarop in door middel van achtergronden, nieuws, reportages en interviews. Zo komt er een shift van *gatekeepermodel* naar een *consumer-oriented model* (Verboord & Janssen, 2015, p. 829). Het verschil tussen die twee is dat de eerste zich focust op de journalist, in dit geval de recensent, die selecteert op basis van eigen criteria. De twee is daarentegen gericht op de consument, waardoor selectiecriteria veranderd zijn op basis van vraag en aanbod (p. 844).

Het resultaat hiervan is dat lange teksten vervangen worden door kortere, meer positieve recensies, aldus Ekker (2017). Er is volgens hem minder jargon en de recensies in de krant worden oppervlakkiger. Daarbij zou de opkomst van sterren zorgen voor een meer oppervlakkige kritiek. Rond de eeuwwisseling moesten sterren ervoor zorgen dat waardeoordelen interpreteren omtrent de kunsten toegankelijker werd. Maar volgens Parool ramt sterren geven de nuance uit een recensie en schrapte de redactie om die reden de sterren (Ekker, 2017).

Ten tweede heeft de ontwikkeling digitalisering veel invloed gehad op de rol van dagbladrecensenten en heeft het de eerste ontwikkeling van commercialisering bemiddeld. De digitalisering heeft volgens Verboord & Janssen (2011, p. 830-832) op twee manieren bijgedragen aan de veranderende rol van recensent. Ten eerste heeft de opkomst van het internet en de daarbij komende digitalisering gezorgd voor een toename in toegang van informatie. Ten tweede is het publiek door het internet cultureel omnivoor geworden (Verboord, 2010, p. 624). Het publiek begrijpt en waardeert, net als de recensent, steeds meer kunst en cultuur op verschillende niveaus. Mensen van een bepaalde klasse kozen er historisch gezien voor om zich door bepaalde media te laten informeren, omdat sociale status van wezenlijk belang was voor de ontwikkeling van smaak, maar dat verdween onder andere door digitalisering.

Door het internet werd er een minder streng onderscheid gemaakt in lage en hoge cultuur; de verschillende uitingen van cultuur leefden immers door elkaar. Het publiek dient zichzelf en er is dus minder behoefte aan een criticus die de grenzen voor culturele categorisering kan trekken (Verboord & Janssen, 2011, p. 830-832). De dagbladrecensenten zagen in dat hun rol hierdoor wezenlijk veranderden. Ze waren immers niet meer de enige 'voorlichters'.

2.1.3 Platformkritiek

De beschreven ontwikkelingen zijn van groot belang voor de bestudering van de literaire dagbladrecensies en de daarbij komende rolopvattingen van recensenten. De platformkritiek wordt echter vaak buiten beschouwing gelaten bij de bespreking van literaire kritiek en behoeft meer uitleg.

De eerste recensies op het internet ontstonden in de jaren 70 in blogvorm. Er is sprake van *grassroots media* op het internet, oftewel websites die ontstaan op braakliggend terrein en bottom-up van aard zijn, wat van groot belang is voor de waardering van deze literatuurkritische uitingen. Bloggers recreëren op deze wijze de media-inhouden (Jenkins, 2004). Hun makers zijn burgers zonder commerciële belangen, die meestal uit interesse een digitale ruimte opzetten. Dit leverde vlak voor de eeuwwisseling een enorme storm aan cultuurkritiek op, ook voor de literaire kritiek (Van Dipten & Van der Valk, 2016, p. 55). Die storm werd bereikbaar voor een groot publiek. De platformkritiek is namelijk meestal gratis. Dit maakt de online recensies veel toegankelijker en geschikt voor een breder publiek (Rasch, 2016, p. 18). De dagbladrecensies van de kranten vereisen meestal een abonnement, waardoor de toegankelijkheid minder groot is.

De recensenten op dit soort platforms maakten ook gebruik van nieuwe kaders. De literaire kritiek werd middels de platformkritiek breder getrokken: een kritische houding kan meerdere vormen aannemen. Hierbij zijn de online recensenten bewust subjectief en nemen eerder een ernstige betrokkenheid aan dan dat ze kunst 'keuren'. Niet het bepalen van 'de' canon, maar kennis, ervaring en persoonlijke woorden zijn van belang bij de online recensies (Van Dipten & Van der Valk, 2016, p. 55).

Iedereen kan vervolgens via het internet kritiek geven op culturele uitingen, zoals literatuur. Deze kritiek wordt de lekenkritiek genoemd: van korte opmerkingen door echte leken (bijvoorbeeld via bol.com) tot vrij uitgebreide recensies van amateurs (bijvoorbeeld via 8Weekly) (Verboord, 2010, p. 624). Die laatste kunnen erg overeenkomen met de professionele critici, en daarom is de term 'amateur' discutabel. In dit geval onderscheidt deze term zich door het medium.

Verboord (2011) onderzocht wat deze critici anders doen in de selectie dan journalisten van de traditionele kritiek. Hij concludeert dat het boekenaanbod democratischer is binnen de platformkritiek. Via Amazon en Goodreads krijgt ruim 70 procent van de gepubliceerde fictieboeken in de VS een recensie, terwijl slechts 10 procent aan bod komt in de kranten. Daarnaast krijgen vrouwelijke auteurs en niet-literaire genres, zoals thrillers, online relatief meer aandacht (Verboord, 2011, p. 16). De platformrecensenten zien het als een meerwaarde dat zij een breder aanbod aan literatuur kunnen bespreken (Chong, 2019, p. 437), maar over de precieze rolopvatting van dit type recensent bestaat nog weinig literatuur.

Die selectie doet ook wat met de geloofwaardigheid van critici. Het onderzoek van Verboord laat zien dat internetgebruikers (ruim 70% van de steekproef) meer waarde toekennen aan critici online dan traditionele critici op papier. Hoewel het aanzien van de literaire recensenten, iets hoger lijkt, is dat aantal niet enorm (Verboord, 2016, p. 22-23).

De toenemende geloofwaardigheid in critici online heeft ook te maken met het feit dat het om ‘peercritici’ gaat. Critici wisselen met elkaar meningen uit, in plaats van dat het alleen om een mening zenden gaat; het gaat om een wisselwerking. Dit heeft ook te maken met de profilering van de recensenten. Op het internet zien consumenten van recensies vaker een gezicht bij de recensie en is er meer transparantie over de achtergrond van de recensent (Verboord, 2016).

Daarnaast worden platformrecensenten steeds meer beschouwd als een actor op het literaire veld (Bax, Dera, Oerlemans en van der Starre, 2022, p. 169). Ook zij krijgen boeken opgestuurd door uitgeverijen om te recenseren. Wanneer de recensie een positief oordeel bevat, worden citaten uit de recensies van deze platforms bijvoorbeeld gebruikt als *blurb* voor op het boek. De blurb is een vaak onderschatte marketingstrategie in de boekverkoop. Dit is een reclameachtige flaptekst op een boek waar de namen van grote recensenten, dagbladen of bekende mediapersoonlijkheden bij staan (Cubbon, 2022, p. 1). Deze uitspraken uit besprekingen van het boek blijken een positief effect te hebben op de verkoop (p. 49). De citaten uit geschreven recensies als blurb van de platformrecensenten, zouden iets kunnen zeggen over de positie van dit type recensent.

Daarnaast zijn veranderingen in de vorm ook belangrijk. De dagbladrecensies zijn nog altijd erg gefocust op zwarte letters tegen een witte achtergrond. Deze vorm is verouderd en digitalisering heeft ervoor gezorgd dat mensen veel visueel ingesteld zijn (Hillaert, 2014). Online kritiek zou meer uitkomsten bieden in beeld, waar in het huidige sociaalmedialandschap behoefte aan is, zoals ook te zien is op media als YouTube, TikTok en Instagram waar boeken ook worden gerecenseerd inclusief veel beeldmateriaal (Reddan, 2022, p. 6).

Met name jongeren voelen zich aangetrokken tot de typen recensies die hier verschijnen en in 2022 bleek al dat de boekaanbevelingen op deze apps veel effect hebben op de markt (NOS, 2022). Naast dat deze vorm van recenseren steeds audiovisueel is, is het ook steeds individueler. Waar de hierboven omschreven bloggende amateurcritici zich vaak verenigen in een redactie die redelijk dezelfde structuur aanhoudt met een dagbladredactie, is dat bij de “influencers” op social media niet het geval. Joosten (2010) omschreef dit al jaren geleden als een onderscheid in “privécritici” en “geredigeerde critici” (p. 90). De influencers online opereren vaak alleen, terwijl online webfora als 8WEEKLY meestal via een redactie te werk gaan. De term “geredigeerd” is discutabel, omdat niet al deze fora evenveel te maken krijgen met een eindredacteur.

2.2 Literatuur, journalistiek en samenleving: onderlinge verbanden

Na de twee werelden van journalistieke kritiek en platformkritiek afzonderlijk te hebben bestudeerd, is het van belang om vervolgens te bestuderen hoe deze samenkomen in het literaire veld. Allereerst wordt in deze paragraaf de literaire journalistiek besproken, om daarna uit te zoomen naar het literaire veld, waar ook de critici die zich enkel online bevinden een rol hebben.

2.2.1 De cultuurjournalistiek

Om de werkzaamheden en de rol van de literaire dagbladrecensent op de boekenredactie nader te onderzoeken, is het belangrijk om deze in de context van de journalistiek nader te bestuderen. Er zal allereerst moeten worden uitgezoomd naar de cultuurjournalistiek, de koepelterm voor de vorm van journalistiek waar kunstuitingen, zoals literaire recensies, ruimte krijgen. Binnen de cultuurjournalistiek gelden er andere waarden en normen ten opzichte van de reguliere journalistiek. Cultuurjournalistiek onderscheidt zich van “hard news”, dat zich richt op nieuws en actualiteit. Daartegenover staat “soft news” waar cultuurjournalistiek onder valt (Jaakkola et al., 2015, p. 13).

Binnen dit type journalistiek is er daarnaast ruimte om culturele kwesties te bespreken zonder zich te richten op een bepaald soort kunst of cultuur. Een artikel kan bijvoorbeeld over cultuurbeleid gaan. De gespecialiseerde journalistiek van kranten in de Anglo-Amerikaanse cultuur wordt vaak aangeduid met ‘kunstjournalistiek’, terwijl ‘cultuurjournalistiek’ gebruikelijk is voor de Europese cultuur (Jaakkola, 2015, p. 21). Om die reden houdt dit onderzoek de Europese terminologie aan en is er in deze masterscriptie gebruik gemaakt van de term cultuurkritiek, wanneer het gaat over alle soorten kunstuitingen. Ook omdat de term ‘kunstkritiek’ verward kan worden met kritiekuitingen op beeldende kunst.

Cultuurjournalistiek wijkt soms af van de principes van de reguliere journalistiek, zoals objectiviteit, omdat deze niet altijd direct van toepassing zijn op het werk in de culturele journalistiek (Jaakkola et al., 2015, p. 1). Zoals hierboven besproken stelt Kant zelfs dat cultuurkritiek altijd subjectiviteit vereist. De cultuurjournalisten identificeren zich vaak niet met het beroep ‘journalist’, maar noemen zich bijvoorbeeld vaker ‘schrijver’ (Skulte, 2005, p. 44). Dat heeft mogelijk te maken met het feit dat cultuurjournalisten een academische achtergrond hebben en niet zozeer een journalistieke achtergrond (Jaakkola et al., 2015, p. 14). Daarnaast zijn recensenten over de hele wereld – gegevens van Afrikaanse, Midden-Oosterse en Zuid-Amerikaanse landen ontbreken echter vaak – vaker vrouw, wat ouder en hebben ze meer ervaring in het vak (Hovden & Kristensen, 2021, p. 695).

Dat dagbladrecensenten zich niet per se identificeren als ‘journalist’ sluit aan op het idee dat de literaire dagbladrecensent een ambigue rol heeft: hij dient een breed scala aan lezers, maar is ook een actor binnen het literaire veld. In andere woorden: een dagbladrecensent heeft een dienstbare, controlerende rol vanuit met name journalistiek perspectief, maar ook een autonome rol vanuit literair perspectief (Op de Beek, 2014, p. 55).

2.2.2. Het literaire veld

Volgens Jaakkola et al. (2015, p. 1) is het van belang om de veranderende rol van critici te analyseren te analyseren in de context van de cultuurjournalistiek. Maar daarvoor is het belangrijk om de positionering van een criticus te bestuderen binnen het literaire veld, waar ook de platformcritici steeds meer deel vanuit maken. De veldtheorie van Bourdieu leent zich goed voor een nadere analyse van de positie van de cultuurjournalist, en dus de (literaire) recensent.

Voor de positie van de recensent kan de *habitus* worden bestudeerd, ofwel de vaardigheden, kennis en capaciteiten van de criticus (Bourdieu, 1993, p. 116). Met een zekere *habitus* kan de criticus de cultuurconsument gidsen door een veld, in dit geval het literaire veld. Die *habitus* zoals Bourdieu het definieerde impliceert een top-down-positie: de criticus licht de leken voor. Deze gezaghebbende functie ontstaat onder andere door het medium waarvoor de criticus schrijft. Het medium krijgt weer gezag door wetten buiten het literaire veld. In dit geval krijgt de krant status via andere velden, zoals het journalistieke veld (Op de Beek, 2014, p. 25).

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat cultuurjournalisten een speciale relatie hebben met hun lezers, die zij beschouwen als een ‘publiek van gelijken’ (Bourdieu, 1993, p. 116). Daarmee wordt bedoeld dat het om een ingelezen publiek gaat dat zowel een grote belangstelling voor kunst en cultuur heeft. Anderzijds is het voor recensenten ook van belang om hun lezers voor te lichten, gerechtvaardigd vanuit de overtuiging dat de journalist of criticus het beste inzicht heeft in wat het publiek moet weten (Hellman & Jaakkola, 2012, p. 786). De criticus beschikt namelijk over symbolisch kapitaal waardoor hij macht en status verkrijgt (Bourdieu, 1993, p. 116). De criticus wil daarmee geloofwaardig overkomen, omdat hij zich wil neerzetten als professioneel tegenover alle leken (Op de Beek, 2014, p. 16), wat ergens paradoxaal is in verband met het idee ‘een publiek van gelijken.’

In dit onderzoek wordt gefocust op de criticus zelf. Er is geen sprake van *audience study* door het publiek, in dit geval de consumenten van recensies, te bevragen (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 9). Hoewel hier ook kanttekeningen bij te plaatsen zijn: het publiek neemt soms de rol van ‘criticus’ aan en een criticus kan een schrijver zijn, zoals al eerder bleek. Om meer zicht te krijgen op dit complexe veld, en welke partijen wel of niet worden meegenomen in dit onderzoek, is het belangrijk om het literaire veld van Nederland anno 2023 nader te bestuderen.

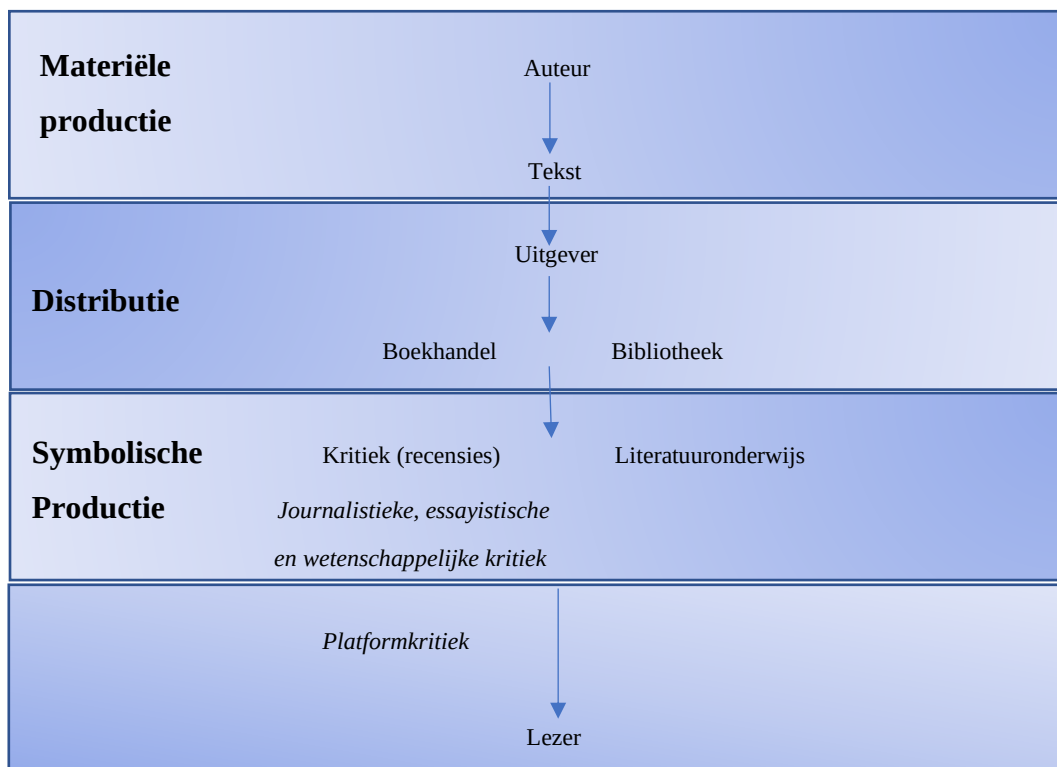
Het veld is gebaseerd op de literaire veldtheorie van Dorleijn en Van Rees (2006) die zich weer baseerden op de veldtheorie van Bourdieu (1983). Volgens Bax et al. (2022) behoeft dit veld enkele kanttekeningen, omdat er geen ruimte is voor radio en televisie noch voor recensies op online fora. Door de digitalisering leveren online platformen een heel andere dynamiek in het literaire veld (p. 169), die nu niet zijn meegenomen in dit veld. De onderzoekers bepleiten dat de platformrecensies als ‘journalistieke kritiek’ kunnen worden bestudeerd, maar vooralsnog zijn hier te weinig onderzoeken naar gedaan.

De lezers, en dus het publiek, hebben via het internet de mogelijkheid gekregen om zich kritisch te uiten, onder andere op platforms als Hebban (Bax et al., 2022, p. 170). Aangezien “de lezer” online via verschillende platforms invloed kan uitoefenen op het literaire veld kan hij niet los gezien worden van het literaire veld. Deze online platforms zijn een actor op het literaire veld binnen de materiële productie, de distributie, de symbolische productie én de consumptie (p. 169).

Zo zijn platformrecensenten te vinden binnen de symbolische productie, maar ook binnen de groep ‘lezers’, binnen de consumptie. De komst van het internet heeft de afstand tussen recensenten en

lezers doen verkleinen, waardoor er zelfs een “verbindende lijn” (p. 170) tussen de verschillende vormen van productie in het schema zichtbaar is.

Deze kanttekeningen leveren een moderne benadering van het literaire veld op, die hieronder afgebeeld staat. Op basis van relevantie voor dit onderzoek is enkel de platformkritiek toegevoegd en zijn verdere kanttekeningen bij het veld van Dorleijn en van Rees (2006) buiten beschouwing gelaten.

Afbeelding 2. Het literaire veld op basis van Dorleijn & Van Rees (2006), geactualiseerd op basis van Bax et al. (2022)

Op basis van de theorie naar aanleiding van de platformkritiek (Verboord, 2010; 2011, Janssen & Verboord, 2015) en naar aanleiding van de inzichten uit de cultuurjournalistiek (Jaakkola et al., 2015, Jaakkola, 2015 & Chong, 2019), kan de plaats van platformcritici en van journalistieke critici nader besproken worden.

Lekenkritici, zoals de hier besproken platformcritici, kunnen werkzaam zijn in het literatuuronderwijs, de bibliotheek, de boekhandel of een uitgeverij (Bax et al., 2022, p. 173). Zij kunnen op veel plekken staan in bovenstaand veld, omdat ze ook onder ‘lezer’ vallen. Een vaste plek hebben ze nog niet in eerdergenoemde studies over het literaire veld, maar ze worden tot dusver nooit genoemd binnen de symbolische productie. De geïnstitutionaliseerde critici, zoals de journalistieke critici bij de dagbladen, vallen onder symbolische productie en heten in het veld ‘kritiek (recensies)’. Deze critici zijn nooit werkzaam bij een uitgever, boekhandel of bibliotheek en zijn niet belanghebbend bij een goede recensie op distributieniveau. Wel zijn deze critici in sommige gevallen zelf ook auteurs en vallen ze dus onder de materiële productie. Ook zijn deze critici soms werkzaam in

het literatuuronderwijs, bijvoorbeeld als letterkundige aan de universiteit, wat onder symbolische productie valt (p. 171).

2.3 Rolopvattingen

Voor dit onderzoek is het van belang om nader te bestuderen hoe recensenten zichzelf percipiëren. Het gaat daarbij met name over de rolopvattingen van geïnstitutionaliseerde critici, omdat deze voorheen met name studieobject waren. Hiervoor zijn de begrippen professionele identiteit en rolopvatting van belang. Hierbij is de rolopvatting een groot onderdeel van de professionele identiteit. Ze worden hier toch afzonderlijk besproken, omdat ze andere inzichten kunnen geven over de rol van recensent.

2.3.1 De professionele identiteit

De professionele identiteit gaat over het geheel aan ideeën over het eigen werk (Hanitzsch, 2007, p. 370). Recensenten hebben opvattingen over de betekenis van hun recensies en over waar ze staan in het literaire én journalistieke veld. Al eerder werd geconstateerd dat die identiteit veranderd is in een digitaal tijdperk (Deuze, 2005, p. 451)

Voorheen had een recensent het alleenrecht om de waarde van een literair werk in te schatten, maar nu kan iedereen dat doen via het internet. Waar reguliere journalisten vaak als ‘poortwachter’ (Quandt & Singer, 2009, p. 134) worden gezien, geldt dat voor recensenten ook; zij maken een selectie van wat als ‘kunst’ mag worden beschouwd. Zo laat een literaire recensent niet alle verschenen literatuur aan bod komen. De traditionele dagbladrecensent was voor langere tijd de bemiddelaar voor ‘de gewone burgers’ om ze iets inhoudelijks over kunst of literatuur te laten lezen. Maar de rol van poortwachter is onderhevig aan verandering door de opkomst van het internet (Quandt & Singer, 2009, p. 134). Een consequentie daarvan is dat de grenzen tussen leken en professionals vervagen en de professionele identiteit van de traditionele recensent onder druk komt te staan.

Elke journalist, en dus ook dagbladrecensent, kent een zekere mate van professionele identiteit (Deuze, 2005). Uit het onderzoek van Jaakkola et al. (2015) blijken drie basisprincipes van belang om de ideologie van de recensent te vatten. Allereerst is er de relatie tot kennis, wat voor journalisten betrekking heeft op objectiviteit en subjectiviteit. Of de journalist wil de waarheid zo objectief mogelijk neerzetten of de journalist onderschrijft een meer constructief idee; journalisten nemen deel aan de productie van de werkelijkheid door het selecteren van onderwerpen en invalshoeken. Uit eerder onderzoek (Jaakkola et al., 2015, p. 9) is gebleken dat voor cultuurjournalisten de waarde objectiviteit minder meespeelt in hun werkzaamheden dan bij reguliere journalisten.

Ten tweede wordt de relatie van journalisten tot het publiek gekenmerkt door de manier waarop zij hun lezers zien. Zijn het passieve ontvangers of actieve consumenten? Wanneer de journalist de lezer als passief ziet, wordt input vanuit het publiek waarschijnlijk als hinderlijk gezien (Jaakkola et al., 2015, p. 9-11). Een actieve consument daarentegen, neemt deel aan democratische besluitvorming en heeft invloed op de totstandkoming van de journalistiek (Koljonen, 2013, p. 145).

Chong (2019, p. 439) concludeerde al eerder dat literatuurrecensenten zich steeds meer bewust worden van een actieve consument.

Ten derde is de relatie tot macht een belangrijk onderdeel van de professionele ideologie. Dit principe komt voort uit de gatekeeperrol die de journalist heeft (Quandt & Singer, 2009), maar heeft ook betrekking op de vraag of journalisten zichzelf zien als passieve waarnemers, die alleen de feiten rapporteren, of als actieve deelnemers in het literaire veld, die zich engageren in kwesties (Jaakkola et al., 2015, p. 12). Uit de interviews die Chong (2019) hield bleek dat laatste in het geval van de Angelsaksische literatuurrecensenten (p. 439).

Bestudering van cultuurjournalisten heeft uitgewezen dat zij verschillen van andere journalisten, zoals eerder beschreven. In termen van hun professionele zelfbeeld, opleiding, specialisatie, expertise, en hun nauwe band met de makers, zijn zij een vreemde eend in de bijt op de redactie (Jaakkola et al., 2015, p. 2).

2.3.1 Rolopvattingen van literair recensenten

Bij bestudering van de rol van recensent keren telkens twee rollen terug in de literatuur: die van gids en die van opiniemaker (Den Braber & Leemans, 2012, p. 15-24). Maar die rollen bleek al eerder ambigu (Op de Beek, 2014). In deze paragraaf staat eerder onderzoek naar de rolopvattingen van recensenten centraal, met name de recensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek.

Harries en Wahl-Jorgensen (2007) onderzochten Engelse cultuurjournalisten, in dit geval niet specifiek literatuurrecensenten. Ze bestudeerden hoe recensenten hun rol zien op een journalistieke redactie. Na 20 interviews bleek dat cultuurjournalisten vonden dat zij meer in huis moesten hebben dan de gemiddelde journalist, qua vaardigheden en kennis. Ze moeten in verschillende stijlen kunnen schrijven, maar ook kennis hebben van de journalistieke en artistieke wereld. Ze zien zichzelf al bemiddelaar tussen de kunsten en het publiek, zoals reguliere journalisten dat vaak hebben bij verslaglegging van het nieuws van alledag. Ze begrijpen dat hun werk minder verbonden is aan het nieuws (p. 626).

Een belangrijk onderzoek over de rolopvattingen dat hier nader op ingaat is dat van Chong (2019). Zij onderzocht specifiek de zelfperceptie van literatuurrecensenten. Chong boog zich onder meer over subjectiviteit, dus de eerstgenoemde journalistieke waarde van Jaakkola et al. (2015) nader. Over de waarde van objectiviteit is al veel geschreven. Vanwege het selectieve karakter van journalistiek is er altijd sprake van subjectiviteit (Jaakkola et al., 2015, p. 9). In het onderzoek van Chong (2019) werden 40 literatuurrecensenten van Engelstalige kranten geïnterviewd, onder andere van de *The New York Times* en *The Guardian*. Ze onderzocht, als een van de weinigen, ook de zelfperceptie van bekende bloggers. Ze vroeg hen naar hun werkwijzen en naar de subjectiviteit daarbinnen, die ze onderverdeelde in: vooroordelen, persoonlijk karakter en eigenbelang.

Wat betreft vooroordelen hadden traditionele recensenten het vaak over ‘een agenda’ die ze moesten afwerken. Er werd nou eenmaal van hen verwacht dat ze enkele boeken hoe dan ook

besproken. De boeken kregen zij aangereikt en hierdoor kon soms een negatief vooroordeel in de weg staan, aangezien de recensenten initieel niet het boek zelf hadden gekozen. Bij bloggers is de selectie minder systematisch. Ze kiezen vaker zelf een boek uit en zijn daarom misschien overwegend positief wanneer ze een boek kiezen (p. 434). Bloggers halen vaker aan dat vooroordelen juist kunnen helpen om de mainstream media uit te komen, ook wel het eerdergenoemde democratiseren van de literaire wereld (Verboord, 2010).

Bij bloggers staat de *persona* meer centraal (p. 436), dus het gezicht achter de recensie. Zij hebben vaker een foto of een profiel bij de recensie staan en zijn dus wat meer transparant over hun achtergrond. Dit is voor dagbladrecensenten minder nodig, omdat het geïnstitutionaliseerde medium de recensent al geloofwaardigheid geeft. Voor bloggers is het meer van belang dat zij een informele toon hebben in de recensie zelf, die passend is bij de persoonlijkheid van de recensent. Die informele toon zit ook in het interactieve gedeelte van de blogger. Bloggers geven aan dat het minder erg is als een redenerie in een recensie niet helemaal “af is”, daarvoor zijn reacties van lezers welkom. Voor bloggers voelt het echt meer als een ‘publiek van gelijken’ (Bourdieu, 1993); er is meer sprake van dialoog.

Daarnaast is er sprake van een zekere mate van eigenbelang. Voor de traditionele recensenten staan de lezers nog meer voorop dan de recensent zelf (Chong, 2019, p. 437), hoewel bloggers aangeven dat ze graag boeken recenseren buiten hun eigen interesse of expertise. Ze benadrukken wel allemaal dat ze er niet zijn voor de uitgeverijen of boekhandels. Ook zeggen alle soorten recensenten dat ze er zijn om de lezer te informeren en een cultureel debat in gang te zetten. Het onderzoek van Chong (2019) focust zich enkel op de waarde ‘subjectiviteit’. Om een vollediger overzicht te krijgen van de rolopvattingen is het van belang om meerdere aspecten van de professionele identiteit te bevragen, zoals die hierboven ook beschreven stonden (Koljonen, 2013).

Dagbladrecensenten plaatsen zichzelf binnen de kaders van de journalistiek, waardoor zij zichzelf zien als de “echte” recensenten. Ze werken immers voor een geïnstitutionaliseerde vorm van kritiek. Volgens de theorie van Carlson (2019) heeft dit alles te maken met *boundary work*. Dagbladrecensenten zien meer een grens in wie zichzelf niet of wel een recensent mag noemen. Zij hebben vaak een professionele achtergrond in hetgeen waar ze over schrijven. Maar het idee van *boundary work* is dat het een sociaal construct is en dat het constant onderhevig is aan verandering (p.1). Wie mag zichzelf journalist noemen en in het geval van dit onderzoek: recensent? Mogen de recensenten op online fora zichzelf wel recensent noemen?

3. Methode

Dit onderzoek geeft een overzicht van de rolopvattingen van zowel journalistieke kritiek (die onder de geïnstitutionaliseerde kritiek valt) als de platformkritiek (die onder de lekenkritiek valt), aan de hand van het schetsen van een preciezer beeld van de professionele identiteit. Het construeren van de

rolopvattingen binnen de journalistieke kritiek draagt bij aan het beantwoorden van deelvraag 2. De beschreven rolopvattingen binnen de platformkritiek leveren een antwoord op deelvraag 3 op.

Dit methodehoofdstuk gaat in op het volgende: in paragraaf 3.1 wordt besproken waarom kwalitatief onderzoek het meest geschikt is om de hoofdvraag in dit onderzoek te beantwoorden. In paragraaf 3.2 wordt besproken waarom voor semigestructureerde diepte-interviews is gekozen en in paragraaf 3.3 wordt uitgelegd voor welke steekproef is gekozen. In paragraaf 3.4 wordt uitgelegd hoe de gegevens geanalyseerd zijn. Ten slotte gaat paragraaf 3.5 in op hoe validiteit en betrouwbaarheid in dit onderzoek worden gewaarborgd.

3.1 Kwalitatief onderzoek

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag is een overzicht nodig van de rolopvattingen van Nederlandse literair recensenten in een digitaal tijdperk. Om hier een zo'n groot mogelijke homogene groep van te maken, is er gekozen voor literair recensenten die zich focussen op Nederlandse literatuur. De recensenten recenseren dezelfde vorm van kunst, waardoor irrelevante argumenten over de besproken kunstvorm buiten beschouwing kunnen worden gelaten aangezien het binnen dit onderzoek om rolopvattingen gaat. Het onderzoek analyseert daarbij niet de omvang van een fenomeen, maar construeert de aard van het fenomeen (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 22; 164-165). De kwalitatieve benadering is daarom het meest geschikt, omdat dit onderzoek als doel heeft om de rolopvattingen van recensenten te beschrijven en te begrijpen. Het voordeel aan kwalitatief onderzoek is in dit geval dat het betekenisvolle inzichten kan geven.

Het nadeel van kwalitatief onderzoek is dat de rol van de onderzoeker groot is bij de interpretatie en analyse van de data (p. 149-153). Een andere onderzoeker kan de data anders interpreteren, en hierdoor is er in zekere mate sprake van subjectiviteit. Daarnaast zijn de data afhankelijk van de respondenten, dus de onderzoeker moet vooraf goed geselecteerd hebben wat en wie er moeten worden bevraagd voor de beantwoording van de onderzoeksvraag (Boeije, 2014, p. 29-30). Daarbij is het belangrijk om te vermelden dat de critici hun rolopvattingen construeren. Dit komt niet altijd overeen met de praktijk van hun werkzaamheden (Harries & Wahl-Jorgenson, 2007, p. 623).

3.2. Interviews

De recensenten spreken over hun werkzaamheden en rolopvattingen is voor de beantwoording van de onderzoeksvraag van groot belang. De onderzoeksvraag is geoperationaliseerd naar vragen voor in de interviews. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar literatuurrecensenten in Nederland. Om hun visie in kaart te brengen, zijn er semigestructureerde diepte-interviews gehouden. Enquêtes met gerichte vragen aan de doelgroep zouden ook waardevol kunnen zijn voor dit type onderzoek, maar dat levert minder gedetailleerde antwoorden op (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 56-60).

Semigestructureerde interviews leveren een meer volledig beeld van de rolopvattingen van

recensenten. Er is een vaste topiclijst met open vragen op basis van de reeds bestaande literatuur, maar er is ook mogelijkheid om door te vragen wanneer nodig (Koetsenruijter & Van Hout, 2014).

Daarbij is het belangrijk om te vermelden, zoals hierboven genoemd, dat de respondenten hun rolopvattingen dus zelf construeren. Dit komt niet altijd overeen met de praktijk en het kan dus zo zijn dat recensenten sociaalwenselijke antwoorden geven (Harries & Wahl-Jorgenson, 2007, p. 623). De respondenten zijn in hun antwoorden mogelijk positiever over hun werkzaamheden dan dat ze in werkelijkheid zijn. Dit kan worden tegengegaan door kritische vragen te stellen en het vereist oplettendheid van de interviewer. Middels een topiclijst met mogelijke doorvragen wordt dit eenvoudiger gemaakt voor de interviewer (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 56-60).

Het aantal interviews hangt af van wanneer er datasaturatie plaatsvindt. Dit houdt in dat er interviews zullen plaatsvinden tot er geen nieuwe informatie bijkomt (Boeije, 2014, p. 65). Er zijn ongeveer 8 tot 10 respondenten nodig om verzadiging (datasaturatie) van het onderzoek te bereiken wanneer er sprake is van een homogene groep. Voor een heterogene groep geldt 8 tot 20 respondenten. Hoewel hier discussie over bestaat binnen kwalitatief onderzoek (Benders, 2022). Voor dit onderzoek zijn er twaalf recensenten gekozen (zie tabel 1), waarna werd geconstateerd dat er geen nieuwe argumenten bijkwamen.

De literair recensenten van de dagbladen en de literair recensenten van de online fora kunnen als twee onafhankelijke homogene groepen worden bestudeerd (Verboord, 2010). Tijdens de interviews is gebleken dat twaalf interviews voldoende zijn voor dit onderzoek, omdat patronen vrij snel zichtbaar werden en er geen nieuwe informatie bijkwam. Voor een kwalitatief onderzoek is representativiteit minder van belang in tegenstelling tot kwantitatief onderzoek. Voor dit type onderzoek is het belangrijker om een variëteit in sprekers te hebben, zodat er een meer volledig overzicht ontstaat in rolopvattingen en er verschillende argumenten worden aangehaald (Benders, 2022). Binnen dit onderzoek is daarmee rekening gehouden door recensenten van verschillende media, met verschillende ideologische wortels te benaderen. Ook de soort recensent, dus een redacteur, freelancer of vrijwilliger, was belangrijk gedurende de selectie.

Tijdens het interview is er de mogelijkheid geweest om door te vragen, wat aantrekkelijk is gezien het verkennende karakter van het onderzoek. Het is daarbij van belang om beperkt te sturen binnen de vragen en geen woorden in de mond te leggen van de geïnterviewde (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 28-30). Aangezien het dus om deze categorie van semigestructureerde interviews gaat, vereist dat een topiclijst, inclusief adequate vragen.

De vragenlijst is te vinden in bijlage A. Deze is gebaseerd op de theorie en hiervoor zijn afgebakende *sensitizing concepts* opgesteld, ook wel de leidende concepten die zijn ontstaan op basis van de literatuur (Boeije, 2014, p. 43). Voor dit onderzoek zijn in het interview de volgende concepten van belang. Allereerst is het concept ‘beroepsomschrijving’ van belang naar aanleiding van de eerdergenoemde theorie van Skulte (2005) en Jaakkola et al. (2015), omdat het iets zegt over de profilering van de recensent. Daarnaast is het concept ‘functies’ van belang, omdat deze door de

eeuwen heen is verschoven (Van den Braber & Leemans, 2012) en het direct iets zegt over de rolopvatting van de recensent (Hanitzsch, 2007, p. 369). Daarbij hoort het concept ‘uitdagingen’, omdat Hanitzsch (2007) uitlegt dat die van cruciaal belang zijn wanneer de rolopvattingen worden beschreven. Op basis van Koljonen (2013) en Jaakkola et al. (2015) zijn de journalistieke waarden in de context van de cultuurjournalistiek zinvol om te bestuderen wanneer de professionele identiteit van recensenten wordt onderzocht. Hieruit komen de concepten ‘autonomie’, ‘relatie publiek’ en ‘de toekomst’ uit voort. Het concept ‘eigenschappen’ komt voort uit de theorie van Chong (2019), Verboord (2010) en De Moor (1993). De beschreven eigenschappen zijn volgens Hanitzsch (2007, p. 369-370) ook zinvol om te bestuderen, omdat ze iets zeggen over wat de recensenten zelf belangrijk vinden bij het recenseren. Als laatste zijn de concepten ‘subjectiviteit’ en ‘vooroordelen’ van belang, omdat ze volgens Boomkens (2016) onlosmakelijk zijn verbonden met de recensent. De bijbehorende literatuur is in de bijlage opgenomen per vraag.

De specifieke informatie van elk medium en dus de dataverzameling begint exploratief (Boeije, 2014, p. 42-45). Hiervoor is het belangrijk om over alle nieuwsmedia achtergrondinformatie te verzamelen over bijvoorbeeld de oorsprong en de politieke wortels. Daarbij is het van belang om de specifieke recensenten na te zoeken. Eerdere interviews of een profielpagina zijn mogelijk een uitgangspunt voor vragen. Op basis hiervan kan de topiclijst worden aangepast. Boeije (2014, p. 104-106) noemt dit fasering; dataverzameling en -analyse zijn constant in wisselwerking en zijn dus niet twee afzonderlijke fases van het onderzoek. Na elk interview zijn inzichten gebruikt voor een volgend interview.

Elk interview duurde ongeveer een uur, zodat de geïnterviewden ongeveer dezelfde tijd krijgen om de vragen te beantwoorden. Het gesprek is opgenomen en vervolgens handmatig getranscribeerd. De transcripten zijn vrij letterlijk, om zo bedenkingen en overpeinzingen inzichtelijker te krijgen. Stopwoordjes als ‘ehm’ zijn weggelaten en er is interpunctie toegevoegd voor de leesbaarheid. Het is van belang om een balans te maken tussen leesbare taal en eventuele twijfels en overpeinzingen van de spreker ruimte geven in het transcript. De onderzoeker moet zijn of haar eigen transcripttaal goed begrijpen (Yin, 2011, p. 170-172) De transcripten leveren de data voor dit onderzoek.

3.3. De steekproef

Voor dit onderzoek is een steekproef genomen onder de recensenten die zich focussen op Nederlandse literatuur. De steekproef was hierdoor selectief, omdat de respondenten wel moesten voldoen aan deze eis, dit wordt beredeneerd selectief genoemd (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 40-41).

Er is bewust gekozen voor verschillende media waarbij de recensenten zijn aangesloten. Allereerst is er gekozen voor media met een landelijk bereik, omdat deze media het beste inzicht geven over de stand van zaken van de literaire kritiek in Nederland. De focus op Nederland als casus is van belang voor dit onderzoek, omdat er, zoals eerder genoemd, in Nederland specifieke

ontwikkelingen zijn in de literaire kritiek, die bij kunnen dragen aan het verklaren van trends, zoals ontzuiling (Janssen, 2005, p. 307) en de nauwe samenwerking tussen kunstenaar en recensent (Jaakkola et al., 2015, p. 2). Daarnaast kent Nederland een lange geschiedenis van literatuurkritiek (De Moor, 1993, p. 17).

Voor de Nederlandse kranten is er gekozen voor dagbladen met een landelijk bereik. In de eerste plaats zijn dat de zogenaamde kwaliteitskranten NRC, De Volkskrant en Trouw (Schaap & Pleijter, 2012, p. 75-76). Daarnaast is er gekozen voor de Telegraaf als krant die schrijft voor een meer algemeen publiek en een groter bereik heeft, namelijk 1,049 miljoen mensen. Het financiële katern, het sportkatern en het roddelkatern met artikelen uit tijdschrift de *Privé*, behoren tot de best gelezen katernen van de krant. Deze krant kent ook een traditie van literatuurbespreking, maar dit onderwerp krijgt steeds minder ruimte in het dagblad. Deze vier media vallen onder de geïnstitutionaliseerde vorm van journalistieke kritiek en zijn om die reden eerder studieobject geweest (Janssen & Verboord, 2011; 2015). Deze kranten kennen een geschiedenis met boekenbijlages en hebben specifiek veel aandacht voor literatuur, daarbij was De Telegraaf net iets interessanter dan het AD (Algemeen Dagblad), omdat deze meer aandacht besteedt aan literatuur (Op de Beek, 2014, p. 84).

De verschillen onderling hebben te maken met de politieke en religieuze wortels van de kranten, die tegenwoordig niet meer altijd zo uitgesproken zijn. Trouw is een dagblad met een christelijke inslag en is van oudsher een protestantse krant. NRC heeft een meer liberale inslag, maar heeft altijd beweerd niet gebonden te zijn aan een politieke kleur. De Volkskrant is van oorsprong katholiek, maar richtte zich, na het schrappen van die ondertitel, op een meer progressieve lezerskring. De krant wordt inmiddels met een meer politiek-linkse inslag benaderd (Op de Beek, 2014, p. 84-85). De Telegraaf heeft daarentegen een meer rechtse inslag, hoewel ook deze krant beweert geen politieke voorkeur te hebben. Deze verschillen in oorsprong en eventuele politieke kleur kunnen van belang zijn bij de bespreking van rolopvattingen van recensenten bij die dagbladen.

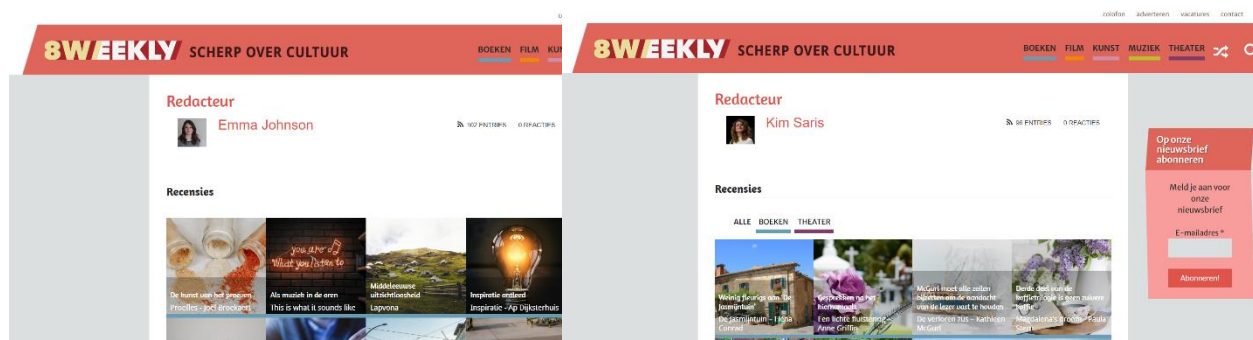
Voor alle kranten geldt dat de recensenten een auteurspagina hebben op de website, maar waar verder geen achtergrondinformatie bij staat. Na onderzoek bleek dat Gerwin van der Werf en Yolanda Entius de recensenten zijn die zich ontfermen over Nederlandse fictie voor Trouw. Voor NRC bespreken Thomas de Veen en Judith Eiselin Nederlandse fictie. Bij de Volkskrant zijn dat Bo van Houwelingen en Emilia Menkveld en voor de Telegraaf schrijft Paola van de Velde onder andere over literatuur. Er is gekozen voor een afwisseling tussen redacteurs en freelancers, waarvan de informatie vaak op LinkedIn te vinden was. Deze informatie is nagevraagd tijdens het interview en een overzicht hiervan is te vinden in paragraaf 4.1 in het hoofdstuk over de resultaten.

Wat betreft de lekenkritiek is binnen dit onderzoek gekozen voor internetfora die al enige tijd bestaan, omdat deze vaak als actor in het literaire veld worden gezien (zie afbeelding 2). Zij hebben al enige status opgebouwd en daarmee ook een vast lezerspubliek. De recensenten moeten ook iets kunnen zeggen over zichtbare ontwikkelingen in het vak. Er is dus bewust niet gekozen voor bijvoorbeeld de vlogrecensies, omdat deze vorm van recenseren vrij nieuw is en minder een vast

publiek heeft opgebouwd. De interactie met het publiek ligt om die reden waarschijnlijk anders bij deze type recensies, terwijl dat wel belangrijk is volgens meerdere onderzoeken voor de waardering van de recensent of het medium (Jaakkola et al., 2015; Koljonen, 2013; Deuze, 2005).

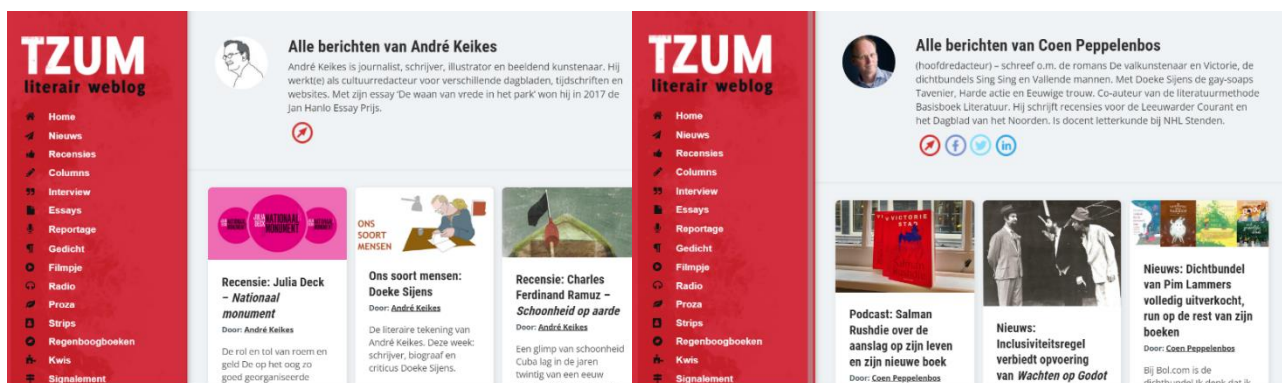
Voor de platformkritiek is er gekozen voor de online platformen 8WEEKLY, Tzum en Hebban. In lijstjes van ‘online boekenrecensies’ komen deze drie websites vaak terug. Ook zijn 8WEEKLY, Tzum en Hebban al eerder aangehaald als ‘lekenkritiek’ in wetenschappelijke literatuur (Joosten, 2010; Verboord, 2016; Bax., et al. 2022).

8WEEKLY is een Nederlandstalig online cultuurmagazine sinds 1998. Maandelijks zijn er ongeveer 50.000 bezoekers op de website te vinden voor de recensies over muziek, beeldende kunst, film, theater en literatuur die op de website verschijnen. De website heeft veel jonge leden en richt zich vaak op studenten. Op de website richt de organisatie zich op “jonge en getalenteerde schrijvers” die zich via 8WEEKLY kunnen ontwikkelen als recensent en als schrijver van interviews en reportages. Alle auteurs zijn vrijwilligers. De recensenten Emma Johnson en Kim Saris houden zich onder andere bezig met Nederlandse fictie. Zij hebben een profielpagina met geschreven artikelen, inclusief portretfoto.

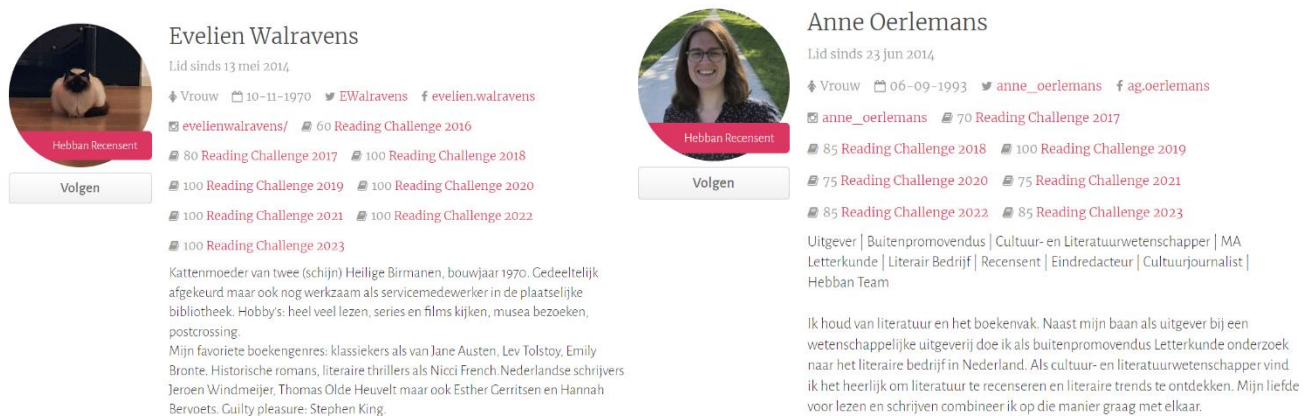
Afbeelding 3. Profielen recensenten 8WEEKLY

Tzum is in 1998 begonnen als blad, maar werd al snel een online weblog, zonder commerciële belangen. De recensenten zijn vrijwilligers met vaak een achtergrond in de neerlandistiek. De hoofdredactie krijgt soms een kleine vergoeding op basis van de boeken die verkocht worden via een doorverwijzing naar bol.com via hun website. De website focust zich op (Nederlandse) literatuur en heeft een wat ouder leespubliek. Via Google Analytics is te zien dat de website van Tzum 75.000 paginaweergaven had in december 2022. Onder andere de hoofdredacteur, Coen Peppelenbos, en recensent André Keikes, ontfermen zich over de portefeuille Nederlandse fictie. Op de website is een profiel van de recensenten te vinden, inclusief achtergrondinformatie. Allebei de recensenten zijn werkzaam geweest voor regionale dagbladjournalistiek en ontfermden zich toen ook over Nederlandse fictie. In tegenstelling tot 8WEEKLY ligt het leeftijdsgemiddelde van de recensenten hier hoger.

Afbeelding 4. Profielen recensenten Tzum

Hebban is een online lezerscommunity, wat inhoudt dat iedereen met een account kan reageren op recensies. De slogan luidt: “voor lezers, door lezers”. Iedere gebruiker kan hier recensies achter laten, maar Hebban heeft ook een redactie die vaste “Hebban-recensenten” selecteert. De redactie selecteert de beste recensenten en recensies. Volgens de website heeft Hebban ongeveer 300.000 accounts en ongeveer 500.000 bezoekers op de website per maand. De hoeveelheid bezoekers van de webpagina’s met geselecteerde Hebban-recensies is onbekend. Evelien Walravens en Anne Oerlemans zijn allebei door de Hebban-redactie geselecteerd als Hebban-recensent en ontfermen zich over Nederlandse literatuur.

Afbeelding 5. Profielen recensenten Hebban

Deze online fora bestaan al enkele decennia en dit zou iets kunnen doen met de roloppvattingen van dit type recensenten. Zoals eerder genoemd in het theoretische hoofdstuk is een vaak onderschatte marketingstrategie in de boekverkoop het gebruik van blurbs (Cubbon, 2022, p. 1). Deze uitspraken uit besprekingen van het boek blijken een positief effect te hebben op de verkoop (p. 49). Wat opvallend is, is dat uitspraken uit recensies van 8WEEKLY, Tzum en Hebban, ook worden gebruikt, naast die van de dagbladen (zie afbeelding 3).

Afbeelding 6. Flaptekst van het boek *Weerlicht* (2022) van Jante Wortel

Aangezien de recensenten van Bookstagram, BookTok en BookTube nog een vrij nieuw fenomeen zijn (Reddan, 2022) en zij nog niet zijn onderzocht als potentiële actor in het literaire veld, zijn zij voor nu buiten beschouwing gelaten. Daarnaast betreffen de BookTokkers de “privécritici” (Joosten, 2010, p. 90), terwijl de critici online op Tzum, 8WEEKLY en Hebban een vergelijkbare redactiestructuur kennen als de dagbladen. Voorheen werden zij als twee afzonderlijke werelden onderzocht, maar voor het onderzoek naar de rolopvattingen van literaire critici, kunnen deze overeenkomsten in werkzaamheden interessant zijn. Bax et al. (2022) betoogden dat deze bloggers als een serieuze actor op het literaire veld moeten worden gezien, maar of die bloggende recensenten dat zelf ook zo ervaren, is nog niet onderzocht in Nederland.

Deze drie websites hebben alle drie iets anders te bieden en leveren naast overeenkomst ook variatie: 8WEEKLY focust zich ook op andere kunstgenres als film, theater, beeldende kunst en muziek voor een relatief jong leespubliek, TZUM focust zich juist alleen op literatuur voor een wat ouder leespubliek en Hebban zoekt juist het de dialoog op met lezers, wat volgens verschillende onderzoekers van belang is (Jaakkola et al., 2015; Koljonen, 2013; Deuze, 2005).

Hieronder is een lijst te vinden van de benaderde respondenten. Alleen Gerwin van der Werf (Trouw) is niet ingegaan op het verzoek. Later is Paola van de Velde van Telegraaf toegevoegd om een meer divers aanbod in dagbladrecensenten te krijgen, ook omdat er bij de Telegraaf, net zoals bij Trouw, steeds minder aandacht bleek te zijn voor literatuur.

Medium	Recensent
<i>Geïstitutionaliseerde kritiek</i>	
NRC	Thomas de Veen
NRC	Judith Eiselin
De Volkskrant	Bo van Houwelingen
De Volkskrant	Emilia Menkveld
Trouw	Yolanda Entius
De Telegraaf	Paola van de Velde
<i>Lekenkritiek</i>	
Tzum	Coen Peppelenbos
Tzum	André Keikes
8WEEKLY	Kim Saris
8WEEKLY	Emma Johnson
Hebban	Anne Oerlemans
Hebban	Evelien Walravens

Tabel 1. Geïnterviewde recensenten

3.4 Analyse

De analyse van de transcripten is tot stand gekomen middels de *grounded theory*, die werd ontwikkeld door Glaser en Strauss (1967). De resultaten geven inzichten in de afwijkingen binnen een groep, in dit geval in de rolopvattingen. Hieruit kan een nieuwe theorie voortvloeien die dus is ontstaan uit eerdere theorie. De grounded theory bleek al eerder geschikt in combinatie met interviews naar rolopvattingen. In het onderzoek van Balod en Hameleers (2021) werden bijvoorbeeld journalisten geïnterviewd over hun rolopvattingen. De onderzoekers stelden vragen, aan in dit geval 16 Filipijnse journalisten, over hun rol op de redactie en over hun visie op het werkveld in het kader van groeiende mis- en desinformatie (p. 2373).

Op basis van de interviews zijn er categorieën gemaakt. Deze zijn gemaakt tijdens het lezen van de transcripten, dus op inductieve wijze (Yin, 2011, p. 99-100). Door vergelijkingen te maken in categorieën tussen die media, worden er patronen ontdekt. Volgens Boeije (2014, p. 65) kan een onderzoeker hier net zolang mee doorgaan totdat het niet meer lukt om nieuwe vergelijkingen te maken, omdat er dan datasaturatie is opgetreden.

Om deze vergelijkingen te maken, vinden er drie fases plaats volgens Boeije (2014). Als eerste vindt de exploratieve fase (p. 42-45) plaats. De gegevens zijn gemarkeerd als een fragment, bijvoorbeeld op basis van een argument. Relevante fragmenten kregen een label toegekend naar aanleiding van de inhoud (p. 112-124) en kregen later dezelfde code wanneer de inhoud overeen kwam. Deze codes konden in sommige gevallen samen een thema vormen.

In het begin zullen er veel nieuwe codes ontdekt worden die uiteindelijk zijn samengevat in een meer overkoepelend thema. Dat gaat in op de tweede fase, het axiaal coderen (p. 124-133), dat betrekking heeft op het opstellen en ordenen van de thema's. Dit is de specialisatiefase, waarin duidelijk moet worden welke kenmerken een thema nodig heeft om als zodanig herkend te worden. Op deze manier ontstaat er een netwerk aan categorieën die allemaal samenhangen met het hoofdonderwerp: de rolopvattingen van literair recensenten.

De derde en laatste fase betreft het selectieve coderen (p. 133-137). Hiermee wordt bedoeld dat er categorieën zijn geselecteerd, maar ook geïntegreerd. Het is daarbij van belang om verbanden te leggen tussen categorieën (p. 134). Hier is dus meer sprake van interpretatie en worden er vergelijkingen gemaakt met de literatuur.

De samengestelde thema's zijn tot stand gekomen door een constante vergelijking van de data. De interviews zijn afzonderlijk onderzocht op thema's, maar later is ook onderzocht of dezelfde thema's in andere interviews terug te vinden zijn. Door deze werkwijze krijgen de thema's betekenis aan de hand van de data, wat betekent dat dit kwalitatieve onderzoek inductief van aard is (Yin, 2011, p. 25; 99-102).

Met behulp van het programma ATLAS.ti zijn de transcripten geanalyseerd. Dit programma ondersteunt het coderen en maakt het eenvoudiger om verbanden te leggen tussen verschillende aangebrachte categorieën in de kwalitatieve data, met zowel het transcript als het audiofragment in een document samengebracht. Ook levert het gebruik van dit softwareprogramma tijdsbesparing op. Toegekende codes kunnen eenvoudiger terug gevonden worden (Boeije, 2014, p. 148).

3.4. Validiteit en betrouwbaarheid

Aangezien voor de methodologie is gekozen voor kwalitatieve interviews, is de rol van onderzoeker van belang. Dit type onderzoek is moeilijk te reproduceren, dus alle handelingen van de onderzoeker dienen blootgelegd te worden. Daaruit moet duidelijk worden hoe de onderzoeker ervoor heeft gezorgd zowel de validiteit als de betrouwbaarheid binnen het onderzoek te waarborgen. Dit is gedaan aan de hand van memo's. In de data is met memo's aangegeven wanneer er is gekozen voor een bepaalde wijziging of redenering in de analyse. Op die manier ondersteunde de memo's de onderzoeker om van de "ruwe data" over te gaan op theoretische abstracties (Boeije, 2014, p. 146). De memo's werden telkens voorzien van datum en onderwerp. Een memo die constant werd gebruikt bij het aanmaken van een code was de checklist met de volgende vragen:

- Is dit een overkoepelend thema?
- Sluit het thema aan op de beantwoording van de onderzoeksvraag?
- Wat zijn de kenmerken voor dit thema?
- Zijn er voldoende fragmenten die binnen dit thema vallen?
- Zijn de verschillende fragmenten niet te uiteenlopend (in verband met coherentie)?

(datum: 26 januari 2023, onderwerp: checklist thema)

De semigestructureerde diepte-interviews zijn het meest geschikt voor de beantwoording van de onderzoeksvraag en is daarom de juiste methode. In combinatie met de juiste begrippen (Boeije, 2014, p. 154) verhogen deze keuzes de validiteit van het onderzoek, wat bij kwalitatief onderzoek van nog groter belang is dan de betrouwbaarheid (Koetsenruijter & Van Hout, 2014). De operationalisatie van begrippen is in de theorie al duidelijk gemaakt, zoals het onderscheid in geïnstitutionaliseerde kritiek en lekenkritiek. Om de validiteit van het onderzoek te verhogen, is er gekeken naar zowel interne, als externe validiteit.

De eerste, interne validiteit, heeft te maken met het feit dat de interviews in dezelfde omstandigheden moeten plaatsvinden. Het is daarbij van belang dat de topiclijst consequent aan wordt gehouden tijdens de interviews (p. 79). Tijdens de interviews is er aandacht geweest voor vragen naar interpretatie, door middel van het samenvatten van de antwoorden. De onderzoeker krijgt hierdoor bevestiging van de respondenten wat de validiteit verhoogt. De externe validiteit gaat over in hoeverre het onderzoek te generaliseren is. Dat is in het geval van kwalitatief onderzoek vaak lastiger (Boeije, 2014, p. 149-153). Het gaat in dit type onderzoek niet zozeer om beweringen toetsen, maar om inzicht te krijgen in een nieuwe theorie of verklaring. Door de aanpak van het onderzoek stapsgewijs uiteen te zetten en te motiveren met behulp van memo's, wordt de externe validiteit verhoogd.

Vervolgens gaat betrouwbaarheid in op zo min mogelijk systematische fouten maken (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 79). Hiervoor is het met name belangrijk om het meetinstrument in de gaten te houden (Boeije, 2014, p. 154). De gemaakte stappen moeten te controleren zijn en daarom tijdens de analyse constant worden beschreven. De transcripten zijn hiervoor van belang, omdat zo kan worden nagetrokken of een tweede onderzoeker hetzelfde zou analyseren. Door de openbaarmaking van het gehele onderzoek is het herhaalbaar. Een tweede codeur maakt het onderzoek betrouwbaarder, maar wegens de beperkingen van een masterscriptie is ervoor gekozen om geen tweede codeur in te zetten.

Bovendien is de betrouwbaarheid van dit onderzoek versterkt door middel van ATLAS.ti. Door hiervan gebruik te maken zijn de data op overzichtelijke wijze bijgehouden. Het softwaregebruik van het programma geeft de mogelijkheid om data op te slaan bij elkaar in een map. Er is ook meer interactiviteit tussen data, zoals aangebrachte codes, memo's en eventuele figuren (Boeije, 2014, p. 148). Op deze wijze komt er meer systematiek in de analyse. Wanneer de naam van een code wordt veranderd, vindt dit bijvoorbeeld bij alle codes met desbetreffende naam plaats.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk komen de resultaten aan bod. Naar aanleiding van de analyse zijn er een aantal thema's te onderscheiden die in relatie staan met de rolopvattingen van de recensent. Deze thema's zullen in dit hoofdstuk uiteen gezet worden, wat de fase van selectieve codering wordt genoemd

(Boeije, 2014, p. 133-137). Uit de analyse komen de thema's 'functie recensie', 'positionering literaire veld', 'eigenschappen recensent' en 'omgang uitdagingen' voort.

Deze thema's worden een voor een besproken en onderverdeeld in subcategorieën, op basis van de verschillende interpretaties van die thema's. Deze subcategorieën zijn geanalyseerde codes, die subtielere inzichten leveren binnen de thema's. Bij 'functie recensie' worden er bijvoorbeeld meerdere functies genoemd, die elk ondersteund zullen worden met argumenten uit de interviewdata.

Allereerst is er achtergrondinformatie gegeven over de recensenten die is voortgekomen naar aanleiding van de interviews. Hierna is de analyse van de interviewdata per thema besproken. Dit zal worden onderbouwd aan de hand van citaten uit de interviews. Iedere laatste alinea van een paragraaf betreft een algemeen beeld van de platform- en dagbladrecensenten, om zo ook terug te komen op deelvraag 2 en 3.

4.1 Achtergrondinformatie respondenten

Er is vastgesteld hoeveel jaar werkervaring een recensent heeft en of dat in loondienst, als freelancer of als vrijwilliger is. Daarnaast is onderzocht of er een profiel aanwezig is, omdat dit al eerder van belang bleek bij recensenten (Chong, 2019). Er is daarnaast tijdens de interviews gevraagd naar opleiding, leeftijd en gender. Deze informatie wordt meegenomen in de bespreking van de thema's, waarbij het medium, aantal jaren ervaring, het dienstverband, het al dan niet aanwezige profiel en de opleiding relevant bleken. De factoren leeftijd en gender bleken geen bijdrage te leveren voor de resultaten.

Naam recensent	Medium	Aantal jaren ervaring bij medium	Dienst-verlening	Aantal recensies (+/-) per maand	Profiel aanwezig via medium	Opleiding	Leeftijd	Gender
Thomas de Veen	NRC	6	Redacteur	6	Nee	WO, Nederlands	36	Man
Judith Eiselin	NRC	20	Freelancer	2	Nee	WO, Nederlands	52	Vrouw
Emilia Menkveld	De Volkskrant	4	Redacteur	3	Nee	WO, Klassieke talen	32	Vrouw
Bo van Houwelingen	De Volkskrant	8	Redacteur	5	Nee	WO, Psychologie	35	Vrouw
Yolanda Entius	Trouw	5	Freelancer	2	Nee	HBO, Toneelacademie WO, Geschiedenis (niet afgemaakt)	61	Vrouw
Paola van de Velde	De Telegraaf	27	Redacteur	1	Nee	WO, Kunstgeschiedenis	52	Vrouw
Kim Saris	8WEEKLY	6	Vrijwilliger	1	Ja	WO, Nederlands	28	Vrouw
Emma Johnson	8WEEKLY	10	Vrijwilliger	1	Ja	WO, Algemene Cultuurwetenschappen	33	Vrouw
Coen Peppelenbos	Tzum	12	Vrijwilliger	3	Ja	WO, Nederlands	58	Man
André Keikes	Tzum	3	Vrijwilliger	2	Ja	HBO, Journalistiek en Kunstacademie	65	Man
Evelien Walravens	Hebban	4	Vrijwilliger	1	Ja	WO, Slavische talen	52	Vrouw
Anne Oerlemans	Hebban	8	Vrijwilliger	2	Ja	WO, Algemene Cultuurwetenschappen	29	Vrouw

Tabel 2. Algemene gegevens recensenten

4.2 Functie recensie

In deze paragraaf komt de functie van de recensie aan bod. De functieomschrijvingen zijn van belang binnen het onderzoek naar rolopvattingen (Hanitzch, 2007, p. 369). Recensenten hebben verschillende ideeën over hun rol als recensent en waar een recensie voor dient. De functie van ‘gids’ zoals die al eerder werd besproken in de literatuur (Van den Braber & Leemans, 2012, p. 15-24) komt veelal aan bod in de interviews, maar de antwoorden kennen ook nuanceringen. Daarnaast is de functie van ‘opiniemaker’ (p. 15-24) aanwezig, maar ook deze kent een tweedeling. Binnen dit concept is constant de vraag gesteld: “Wat is de functie van de recensie?” om zo een breder begrip van de rolopvattingen van de literair recensenten te krijgen.

4.2.1 Gids

Vrijwel alle recensenten zijn het eens over de eerste functie van de recensie, namelijk dat deze moet informeren. Dat wil zeggen dat een recensie iets moet zeggen over het aanbod in het literaire landschap. Hierin zien zij allen een poortwachtersfunctie, maar deze komt in gradaties. De recensent van de geïnstitutionaliseerde kritiek heeft niet meer het alleenrecht om een literair werk als waardevolle ‘kunst’ te bestempelen (Purhonen et al., 2018), er zijn immers meer stemmen (Quandt & Singer, 2009). Thomas de Veen (NRC) zegt daarover het volgende:

“Ik denk wel dat ik me een beetje verzet tegen een soort van oude poortwachtersfunctie, zoals je die term waarschijnlijk kent, waarbij het heel erg duidelijk was dat de recensent bepaalt wat goed en niet goed is. Ik denk dat de huidige generatie critici die actief is nu een beetje van die poortwachtersfunctie afstapt om met een zeker relativisme te zeggen: dat is ook maar een mening van iemand.”

De recensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek zien in dat zij nog wel een groter keurmerk van kwaliteit zijn, hoewel dat aanzien dus wel is afgenomen. De Veen vult later in het interview aan:

“Tegelijkertijd zetten we natuurlijk wel als recensenten onze expertise in om te laten zien waarom iets wel of niet goed is. Dus daarmee denk ik ook smaakmaker in de zin van dat je laat zien wat er goed kán zijn aan literatuur en daarin scheid je wel het kaf van het koren. Dat is natuurlijk wel een duidelijke taak, want we zijn nog steeds critici met een oordeel die dus door te oordelen die gidsfunctie uitvoeren. Maar goed gidsfunctie dus met een opinie.”

In die zin heeft de recensent nog een taak als opiniemaker, waar in de volgende paragraaf 4.2.2 op in zal worden gegaan.

De meeste recensenten van de lekenkritiek vertellen dat de geïnstitutionaliseerde kritiek nog altijd een grotere poortwachtersfunctie vervult en dus misschien meer als “de gids” wordt gezien. In die gidsfunctie, die ook zij meerdere malen aanhalen, vinden de meeste platformrecensenten van de lekenkritiek het hun functie om een meer divers aanbod aan te bieden, ten opzichte van de traditionele media. Zij hebben immers onbeperkte ruimte en willen juist aandacht voor andere, meer “lage

cultuur”-genres zoals thrillers om op die manier ook een grotere doelgroep te bereiken. Coen Peppelenbos (Tzum) zegt:

“Bij Tzum heb je nog een extra mogelijkheid dat je ook boeken, die misschien niet zo commercieel succesvol zijn of helemaal niet zoveel aandacht krijgen, dat je die dezelfde aandacht geeft als al die andere boeken. Kranten komen meestal toe aan 65 recensies ofzo in de week? Ik wil naar meer.”

Zijn collega André Keikes sluit daar op aan:

“Ik vind het ook juist wel leuk om er eens iets marginaals uit te pikken. Dat je denkt: nou, ik kan me haast niet voorstellen dat deze elders ook wordt opgepikt, maar het is wel de moeite waard om het te signaleren en dan kan ik meteen mijn argumenten gebruiken waarom ik dat vind.”

De gidsende functie werd echter niet alleen genoemd als een gidsende rol door het literaire aanbod. Een gids heeft ook een rol bij de bespreking van het werk zelf. Een criticus geeft duiding bij wat de lezer voorgeschoteld krijgt, net zoals dat gebeurde bij de Salon in de achttiende eeuw (Van den Braber & Leemans, 2012). Bo van Houwelingen (de Volkskrant) omschrijft dat als volgt:

“Ik zie mezelf een beetje als een soort brug tussen de schrijver die het boek gemaakt heeft en het publiek. Iemand gaat dat boek een beetje ontsluiten voor een groter publiek door te zeggen, hé, ik neem je mee door dit boek, zonder het hele verhaal na te vertellen, en dit zijn de dingen die opvallen. Kijk er zo eens naar of met dit in je achterhoofd. Dat is denk ik een beetje dus die gidsfunctie.”

Judith Eiselin (NRC) vat dat samen door de gidsfunctie te splitsen in de “voorlichter” en de “wegwijzer”. Dus de recensent licht voor over het aanbod, en eenmaal binnen dat aanbod wijst hij dus ook de weg, wat aansluit op het argument van Van Houwelingen. Yolanda Entius van Trouw was vroeger actrice en legt uit dat ze, toen ze net in de toneelwereld terecht kwam, ze de recensies ook als een soort van opvoeding zag:

“Toen ik begon te kijken naar het toneel, begreep ik er ook heel veel niet van, en ik had er veel aan om recensies te lezen en dat je denkt: dat is natuurlijk wat ze bedoelen! Ik werd daardoor opgevoed en die opvoeding heeft mij ontzettend geholpen om dingen te waarderen die ik anders niet had begrepen. Ja, het is echt een soort ontdekkingsreis, en met die ontdekking zijn recensenten een beetje gidsen.”

4.2.2 Opiniemaker

De twee typen recensenten zijn het erover eens dat een recensie een oordeel moet bevatten. Het onderdeel ‘opinie’ is van groot belang, maar blijkt uit de interviews tweeledig. Thomas de Veen van NRC zegt over zijn taak als opiniemaker dat de recensent niet alleen duiding geeft. Als recensent geef je namelijk de smaak een richting. Dat kan in positieve zin zijn, en sommige recensenten spreken in de functie van het oordeel ook over het enthousiasmeren van lezers. Hier zal uitgebreider op in worden gegaan in paragraaf 1.5.6 over de jubelcultuur en 1.5.7 over de ontleding. Volgens De Veen is die

oordelende functie er een die tot stand moet komen middels onafhankelijkheid en dat lukt alleen als je als recensent transparent bent over je oordeel:

“Ik vind dat het een taak van een recensent is om transparant te zijn en te zeggen waaróm iets zo is. Waarom vind je iets goed? Want dan kan een lezer die een andere mening heeft dan jij daar ook weer van mening over verschillen. Dan kun je zien oh, die recensent vindt het goed om deze en deze redenen. Nou, dat is niet mijn literatuuropvatting, denkt de lezer dan.”

Hoewel vrijwel alle recensenten aangeven dat een neutrale blik niet mogelijk is bij de totstandkoming van dat oordeel, streven meerdere recensenten wel naar objectiviteit. Paola van de Velde maakt een onderscheid in verschillende journalistieke genres, maar erkent dat er in de journalistiek overall subjectiviteit speelt:

“Als verslaggever probeer ik natuurlijk altijd objectief te zijn. Tegelijkertijd is dat ook een soort illusie, want 100% objectief kan je nooit zijn, want je kan jezelf niet wegschakelen of je bias of je vooroordelen niet weghalen. Je kan je er wel bewust van zijn en je kan proberen je daar overheen te zetten.”

Wanneer het gaat om het genre “de recensie”, ligt de waarde van objectiviteit alweer anders. Kritiek en subjectiviteit zijn onlosmakelijk verbonden, stelde Kant al in de achttiende eeuw. Vanuit de twee groepen recensenten komen verschillende antwoorden. Sommige recensenten pleiten voor een algemenere benadering en hebben in hun hoofd nog wel die meer “objectieve benadering” van literatuur, omdat je de lezer dient, zoals dat ook als journalistiek principe wordt gezien (Jaakkola et al., 2015). Evelien Walravens van Hebban formuleert dat als volgt:

“Ja, maar goed, ik denk wel dat als iemand tegen mij zegt van joh, ik heb hier een boek en ik wil dat jij daar een recensie over schrijft en het is toevallig een boek wat me niet zo pakt. Ik zal daar wel gewoon een ja zo objectief mogelijke recensie over schrijven. We schrijven ook niet vanuit ons ik-persoon hè, niet van, ik vind dit geen mooi boekje. Je zegt van “niet alle lezers zullen dit boek misschien waarderen, maar..”

Een recensent als Judith Eiselin van NRC heeft hier een andere kijk op en vindt dat een recensie louter moet worden gelezen als de leeservaring van een individu, die al dan niet wel meer kennis heeft over het onderwerp:

“Het is mijn persoonlijke smaak die ik uitdraag. Dat vind ik altijd vervelend als mensen dat niet begrijpen. Ik pretender niet de waarheid over een boek te presenteren, maar het is nadrukkelijk mijn mening. Nou heb ik natuurlijk heel erg veel gelezen en weet ik ook al een en ander van literatuur, dus het is dan wel onderbouwd en ik leg verbanden en ik zet het af tegen wat er al was. Maar het blijft toch echt mijn mening en dat goed opgeschreven.”

Dat recensenten dat niet pretenderen, hebben lezers volgens deze NRC-recensent niet altijd even goed door, gezien de negatieve reacties die ze soms krijgt op een recensie. Dat soort reacties dragen volgens

Emilia Menkveld van de Volkskrant soms wel bij aan het aanwakkeren van een discussie. De recensent als opiniemaker kan namelijk nog verder gaan door een literair debat in gang te zetten. Menkveld legt uit dat die functie er een is die vanuit de redactie komt:

“En, ik denk dat we nog een functie hebben, tenminste dat is wat ze tegen ons zeggen, namelijk dat we toch ook een soort van cultureel debat op gang brengen. Als iemand in de krant zegt dat iets helemaal bagger is en iemand schrijft daar een grote brief over of in een andere krant gaat iemand daar tegenin, dan ontstaat er toch een soort van discussie over de culturele uitingen die we hebben. Ik denk dat dat ook een functie is waarin de krant een belangrijkere rol speelt.”

Al met al noemen veel recensenten deze twee functies. Geïstitutionaliseerde critici noemen binnen de gidsende functie vaker de functie van poortwachter, terwijl lekenkritici het hun taak vinden om een meer divers aanbod te recenseren. Wat betreft de functie van opiniemaker, spreken geïstitutionaliseerde critici iets vaker over een recensent die een literair debat op gang moet brengen.

4.3 Positionering literaire veld

De recensent opereert in het literaire veld en daarbinnen kent hij verschillende relaties. Een recensent heeft al dan niet een relatie met de lezer, maar ook met de schrijver. De invloed op deze actoren verschilt. Verder is de recensent als *persona* van belang voor de positionering van de recensent. Dit heeft te maken met de vraag: “Waar staat de rol van de recensent in het literaire veld?”, die constant is meegewogen in het onderscheiden van thema’s gedurende de analyse.

4.3.1 Relatie lezer

De relatie met de lezer kan op verschillende manieren worden benaderd. Enerzijds vertellen recensenten iets over hoe zij naar hun lezers kijken: als een publiek van gelijken of een meer ingewijde lezer? De meeste recensenten zien hun lezer als een publiek van gelijken. Wel benadrukken verschillende recensenten, gezien hun achtergrond en/of opleiding, hun expertise. Dit doen de recensenten van De Volkskrant en van NRC, maar ook recensenten bij Hebban en Tzum. De meeste geven hun belesenheid of opleiding op als reden. Thomas de Veen (NRC) noemde al eerder bij de functie van een recensie dat een recensent zijn expertise inzet om “het kaf van het koren te scheiden”. Maar ook Anne Oerlemans van Hebban gaat hier op in. Zij vindt dat zij ook recht van spreken heeft en geeft haar opleidingsachtergrond als argument:

“En daardoor denk ik soms ook dat ik vanuit mijn achtergrond, en omdat ik zoveel lees, moeilijkere boeken eerder kan waarderen dan iemand anders wellicht.”

Zij ziet een zekere expertise als een vereiste om als recensent aan de slag te gaan met een recensie:

“Ik vind dat elke recensent, ook online, genoeg achtergrond in de literatuur moeten hebben om iets zinnigs te kunnen zeggen over literatuur.”

Sommige recensenten ondergraven juist hun eigen expertise. Yolanda Entius van Trouw en Paola van de Velde van de Telegraaf zien bijvoorbeeld in dat zij “ook maar een stem zijn”. André Keikes van Tzum sluit zich hier bij aan en stelt dat hij simpelweg hobbyist zijn. Yolanda Entius formuleert dat als volgt:

“Kijk, als ik een boek lees, kan ik heus wel formuleren wat ik daarvan vind en waarom zou ik dat niet doen als een van de vele kleuren in het Nederlandse recensentenlandschap. Ik wil best een van die kleuren zijn, maar ik ben geen academicus. Ik heb helemaal niet de tijd om altijd op de hoogte te zijn van de laatste ontwikkelingen in de Nederlandse literatuur (...) Ja, ik ben gewoon maar een lezer.”

André Keikes denkt dat de ene lezer nou eenmaal graag een recensie schrijft en dat publiekelijk wil delen, maar dat een andere lezer daar geen behoefte aan heeft:

“Ja, je staat er tussen (...) Ik bedoel, er zijn vast ook heel veel lezers die niet recenseren, die doen het niet.”

Anderzijds heeft de recensent een relatie tot zijn lezer in de interactie. De recensenten van NRC zijn het er unaniem over eens dat er geen sprake is van dialoog. Thomas de Veen formuleert dat als volgt:

“Voor de hele journalistiek geldt natuurlijk dat we willen communiceren, maar we zijn wel vooral aan het zenden. Dat is nu eenmaal zo. Wij maken dingen en de mensen kunnen het tot zich nemen in hun eigen context, in hun huis. In stilte weet je wel of op hun telefoon of in de trein. Dus de lezer verwacht ook niet per se dat die met ons moet interacteren.”

Wel is het zo dat recensenten zicht willen hebben op wie de lezer is. Zo startte de Volkskrant vorig jaar een leesclub. Bo van Houwelingen stipt aan dat deze leesclub een laagdrempelige manier is om de lezer betrokken te laten zijn bij de recensenten:

“We zijn eigenlijk best blij met die leesclub, omdat het een hele directe manier is om contact te houden met onze lezers en dus ook een beetje te kunnen peilen: waar wordt goed op gereageerd? Wat vinden mensen interessant? Niet dat we ons daardoor laten leiden, maar het is wel goed om op die manier een beetje vinger aan de pols te houden. Wie zijn eigenlijk de mensen die ons boekenkatern lezen?”

Op Hebban is de interactie is de vorm van een dialoog juist van groot belang volgens Evelien Walravens en mag iedereen, zonder haatdragend te zijn, reageren:

“Bij kranten is het natuurlijk vaak een soort eenrichtingsverkeer en dan kan het wel zijn dat een lezer van de krant misschien een bericht naar de krant stuurt. Maar een redactie van een krant kan gewoon weigeren om dat te plaatsen. Maar bij Hebban is het wel zo dat iedereen in principe gewoon zijn reactie onder een recensie kan schrijven, ja, zolang daar geen haatdragende en racistische teksten in staan.”

Op Tzum en 8WEEKLY is dat minder aan de orde, hoewel het wel gebruikelijk is om de recensie te delen via allerlei socialemediakanalen en hier komen volgens de recensenten veel reacties op. Coen Peppelenbos van Tzum geeft aan dat er een reactiemogelijkheid is onder de recensies en hij modereert de comments.

4.3.2 Relatie schrijver

Yolanda Entius van Trouw en Judith Eiselin van NRC zijn zelf freelancend recensent en schrijver. Zij wegen af of zij genoeg afstand hebben tot een schrijver van het te recenseren boek, omdat ze een collega kunnen zijn van de schrijver. Yolanda Entius bespreekt de consequenties van haar eigen carrière:

“Soms heb ik het idee dat het je voor je carrière als romanschrijver eigenlijk helemaal niet zo goed is om dit te doen. Ik heb er best wel spijt van.. Nou spijt is een groot woord, ik kan het ook niet aantonen of zo, want misschien is het maar een vermoeden, misschien ben ik gewoon paranoia. Dat weet ik niet, maar soms denk ik dat het eigenlijk helemaal geen goed idee is geweest voor wat betreft mijn eigen carrière (...) Het gaat ook niet alleen maar om afstand, maar ook of mensen anders naar mij zijn gaan kijken of mensen mijn boeken anders gaan lezen. Of andere recensenten mijn boeken anders gaan lezen omdat ik zelf recensies schrijf. Dat is het eigenlijk. Ik weet het niet, dat zou je aan die andere recensenten moeten vragen, maar soms heb ik dat idee.”

Ze vult later aan:

“En er is ook altijd een probleem, wie gaat Yolanda nou bespreken? Want ja, iedereen kent dan bij Trouw Yolanda, dus dan kan eigenlijk niemand mij doen.”

Judith Eiselin van NRC licht toe dat haar schrijverschap het soms lastiger maakt om iemand te bespreken in een recensie, ook omdat de literaire wereld zo kleinschalig is:

“In mijn vorige huis woonde ik in de straat met een beroemde schrijver. Dan ga ik een keer een borreltje drinken of een kopje thee. Ja, maar dan voel ik me niet meer prettig bij het beoordelen van zijn boeken.”

Ze werd later in haar carrière kinderboekenschrijver en legt uit dat ze sindsdien een ander genre recenseert, namelijk Nederlandse fictie.

Recensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek die geen schrijver zijn, zien die taak ook als lastig, omdat het werkveld een klein netwerk kent en je elkaar regelmatig tegenkomt op werk gerelateerde evenementen. Allen geven aan dat onafhankelijkheid, zoals eerder genoemd in paragraaf 4.2.2, van groot belang is. Een criticus wordt geloofwaardig door onafhankelijkheid volgens Bo van Houwelingen (de Volkskrant):

“Als recensent heb je maar één ding en dat is je geloofwaardigheid en op het moment dat mensen denken dat je oordeel niet te vertrouwen is omdat je corrupt bent, of omdat je een verborgen agenda hebt, dan ben je gewoon je overtuigingskracht kwijt en ik ga daar heel voorzichtig mee om. Ik probeer

echt op geen enkele manier een schijn van belangenverstrengeling te tonen, dat moet ik echt niet hebben.”

Onder recensenten van de lekenkritiek leeft dit probleem niet. Wel geven ze aan dat ze wel eens reacties krijgen van schrijvers naar aanleiding van een positieve recensie, maar dat beïnvloedt ze niet.

4.3.3 Invloed op het literaire veld

De positie op het literaire veld zien recensenten verschillend en dan vooral wat de invloed daarop is. Veel recensenten geven aan dat ze niets weten van oorzaak-gevolgrelaties wanneer het gaat over de verkoop of literaire prijzen. Wel hebben ze daar zo hun ideeën over. Allebei de typen recensenten denken dat de geïnstitutionaliseerde kritiek nog wel meer “invloed” heeft op het veld en dus de bekendheid van een literair werk nog het meest stuurt. Thomas de Veen (NRC) beweert dat er nog niet echt andere manieren zijn om de massa te bereiken die geïnteresseerd is in literatuur.

“Het heeft ook een economische waarde om een goede recensie te krijgen. Voor het literaire aspect denk ik dat we een van de weinige plekken zijn waarin die invloed nog echt zichtbaar is. Want er zijn gewoon niet zo heel veel andere media of manieren waarop je massa kan bereiken of invloed kan doen gelden.”

Het valt hem op dat boeken die goed worden besproken in NRC ook terechtkomen bij andere actoren op het literaire veld.

“Ik merk het aan verkoop, aan waar uitgevers mee adverteren, bijvoorbeeld ook wel welke boeken dan weer in een volgende ronde op de shortlist terechtgekomen. Ja, welke boeken gewoon weer snel uit de aandacht verdwijnen als ze een slechte recensie hebben gekregen dat gebeurt toch ook wel echt. Niet in alle gevallen gelukkig, want dan zou die macht wel weer heel erg sturend zijn.”

Emilia Menkveld van de Volkskrant sluit zich aan bij De Veen. Ze maakt uit zichzelf de vergelijking met de lekenkritiek:

“Ze [online critici] hebben gewoon weinig lezers vergeleken met ons en dat geldt in zekere zin ook voor een grote publiekssite als Tzum ofzo. Daar schrijven heel veel mensen heel veel recensies en die recensenten zijn wel een soort van amateurs, dus het is ook van wisselende kwaliteit. Soms echt heel goed en soms zou het de krant niet halen. Die site wordt erg goed bezocht, maar dan nog denk ik dat het niet zoveel betekent, bijvoorbeeld voor de boekhandel, als er een recensie op Tzum verschijnt als wanneer er een recensie in de krant verschijnt, waar je toch gewoon een soort van gegarandeerd publiek, hebt.”

Er zou vaker gesproken worden over de recensie van de Volkskrant dan van “Emilia Menkveld”, volgens haar, wat aangeeft dat de Volkskrant als medium nog als een instituut wordt gezien. Hoewel hier steeds meer verandering in komt. Lekencritici, als Kim Saris van 8WEEKLY, vertellen dat zij ook boeken krijgen opgestuurd door uitgeverijen om vervolgens te recenseren. Hierdoor worden zij dus

wel gezien op dat literaire veld. Volgens Kim Saris is Hebban, waar zij eerder voor recenseerde, een instituut: het volgt de regels van een dagblad en werkt met strakke deadlines:

“Ja, je merkt dat het bij Hebban veel meer een instituut is. Je hebt heel erg duidelijk die leesclubs en ik moest echt schrijven in hetzelfde literatuurgenre, dus ik schreef niet buiten Nederlandse literatuur.”

Emma Johnson, van hetzelfde platform, was verbaasd over het feit dat haar recensies opgemerkt worden binnen het literaire veld:

“Ik heb wel eens gezien dat ze [uitgeverijen] een citaat hebben gebruikt, dat zie ik dan toevallig zelf ergens terug (...) Daar was ik in het begin best wel verbaasd over, omdat we toch maar een stel vrijwilligers zijn en geen echte autoriteit. Tenminste, dat is dan een beetje mijn insteek en dan zie je dat het toch wel wordt opgepikt.”

Waar recensenten wel direct invloed op zien is “het debat”, in de breedste zin van het woord. Zowel recensenten van geïstitutionaliseerde kritiek als de lekenkritiek zien dat er naar aanleiding van hun recensies reacties komen op hun oordelen en er zo een vorm van een literair debat ontstaat in de publieke sfeer, al dan niet online. Coen Peppelenbos van Tzum, die zich veel bezighoudt met nieuws uit de literaire wereld in Nederland, ziet een verschuiving van papier naar online fora:

“Dat literair debat vindt niet zozeer meer plaats in kranten en ook niet in tijdschriften, maar dat vindt online plaats, dat vindt in podcast plaats. Dat vindt op inderdaad ook digitale platforms plaats. Ik denk dat daar veel meer gebeurt en ook ja, ook zelfs bij Hebban, omdat je dan een soort massa aan recensenten hebt, en bij Goodreads dat daar heel veel gebeurt en dat dat ook effect heeft.”

Dat effect is lastig te kwantificeren en recensenten hebben hier vaak zelf geen cijfers van, geven ze aan. Allen vinden dat ze als recensent wel iets van invloed moeten hebben op het veld, maar in gradaties.

4.3.4 Persona recensent

Een belangrijk gegeven voor de positie van de recensent in het literaire veld is de recensent als *persona* (Chong, 2019). Dat wil zeggen dat de recensent iemand moet zijn die de lezer gedurende lange tijd kan volgen. Een persoonlijkheid dus, met een eigen smaak in literatuur die hij of zij ook via het medium kan overdragen. Zij zien zelf naar aanleiding van reacties van lezers dat zij invloed hebben als persoon. Het gaat hier dus niet zozeer om het medium zelf, maar om de recensent als persoon. Bo van Houwelingen startte onlangs de leesclub bij de Volkskrant en merkt op dat veel Volkskrantlezers onder de indruk zijn:

“Ik geloof dat mensen het heel erg leuk en speciaal vinden van oh ja, beetje alsof je met een beroemdheid even in contact kan komen. Ik denk niet dat mensen heel erg onder de indruk zijn van mijn

beroemdheid, hoor. Maar dat het toch wat specialer voelt van nou, dat is toch leuk dat je dan met zo'n recensent die kritisch kan zijn en die er verstand van heeft een boek kan bespreken."

Hoewel de recensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek vaak meer naamsbekendheid lijken te hebben, wat ook veel lekenkritici vermelden, lijken sommige fora ook al grote namen te hebben. Zo werd André Keikes van Tzum herkend door een trouwe lezer:

"We hebben het hier gehad zelfs dat ik met een aantal mensen bij ons huis voor in de tuin zat. Komt er een man dat paadje oplopen bij ons huisje die zegt: "Ben jij André Keikes die voor Tzum schrijft? Goh geweldig, ga ermee door!" Dat heb ik bij de Leeuwarder Courant nog nooit meegemaakt. Nou is dat ook wel een heel uitzonderlijk geval. Dat snap ik wel, maar toch, er zijn dus mensen die mij ook een beetje volgen."

Maar de meeste recensenten maken als kanttekening dat dit iets anders is dan autoriteit. Een recensent kan zich beter niet als autoritair opstellen, want dat komt de recensie niet ten goede. De tijd dat een recensent als het ware met zijn scepter kon zwaaien en kon bepalen welk werk goed of niet goed was, is voorbij. Coen Peppelenbos (Tzum) zegt:

"Ze moeten er niet zitten om zichzelf heel erg op de voorgrond te zetten"

Maar ook Judith Eiselin, die al decennialang meedraait op de boekenredactie van NRC, ziet dat het niet meer de rol van de criticus is om zich autoritair op te stellen:

"Toen ik bij NRC begon, had je daar nog wel veel mensen die erg verdiept waren en belezen. Ze gingen uit van een zeer hoog opgeleid lezerspubliek, waardoor het bijna een beetje over de hoofden van de lezers heen ging. Het werd een soort show van kijk eens wat ik allemaal weet."

Samenvattend, vertellen de critici dat de recensent en de lezer steeds dichter op elkaar komen te staan, waarbij sommige recensenten wel vinden dat zij meer recht hebben van spreken in het literaire veld. Een dagblad is een medium en is dus meer bezig met zenden, terwijl er op de online fora meer kansen liggen om te interacteren met het publiek. Wat betreft de relatie tot de schrijver vertellen geïnstitutionaliseerde critici dat zij vaak dicht op de schrijver staan, vanwege de kleine literaire wereld in Nederland. Lekenkritici hebben hier geen last van. Daarnaast spreken geïnstitutionaliseerde critici over hun invloed in termen van canonvorming, hoewel lekenkritici verwachten dat hun aandeel daarin ook steeds groter wordt. Vrijwel alle recensenten vinden het belangrijk dat de recensent een persoonlijkheid is die een lezer kan volgen.

4.4 Eigenschappen recensent

In deze paragraaf staan de eigenschappen van recensenten centraal. Geconstrueerde eigenschappen zeggen veel over rolopvattingen van recensenten, omdat het de vraag beantwoordt: "Welke eigenschappen moet een recensent hebben?". Sommige van deze eigenschappen werden al eerder aangehaald in de literatuur, zoals 'gevoel voor taal' en 'kennis van zaken', maar ook nieuwe

eigenschappen werden door respondenten meermaals aangehaald, waarbij ‘kritisch zijn’ en ‘nieuwsgierigheid’ het meest werd genoemd. Recensenten geven vaak dezelfde antwoorden, maar er wordt niet altijd evenveel waarde toegekend aan die eigenschap.

4.4.1 Gevoel voor taal

Alle recensenten noemen het gevoel voor taal vrijwel als eerste wanneer er wordt gevraagd naar de eigenschappen van een recensent. Er zit echter een verschil tussen stilistisch en leesbaar taalgebruik. Thomas de Veen (NRC) legt uit dat een recensent gevoel voor stijl moet hebben om een literair werk te kunnen beoordelen:

“Gevoel voor stijl en voor taal is gewoon echt heel belangrijk. Je moet onderscheid kunnen maken tussen mooie zinnen en slechte zinnen.”

Voor de geschreven recensie is de eigen stijl ook van belang. Platformrecensenten en een paar dagbladrecensenten noemen nog iets vaker leesbaar schrijven en rekenen dat als de meest belangrijke eigenschap. André Keikes vindt dat dat niet altijd goed gaat vanwege de academische termen die een recensent soms aanhaalt:

“Een goed geschreven stuk leest veel aangenamer dan een droog stuk met allerlei terminologie. Dat is dus eigenlijk het verschil van dat je je realiseert dat je voor een publieksmedium werkt of dat je een beetje blijft hangen in de academische benadering. Die mensen zijn er ook wel.”

4.4.2 Kennis van zaken

Vrijwel alle recensenten noemen “kennis van zaken” als eigenschap, hoewel niet iedere recensent vindt dat je die te veel moet inzetten in de recensie. De hoeveelheid kennis komt in gradaties. Zo vindt Bo van Houwelingen dat er wel een zekere basiskennis nodig is om aan de slag te kunnen als recensent:

“Ik denk dat het belangrijk is dat je die basis hebt. Je hoeft niet alles te hebben gelezen, maar je moet je wel gemakkelijk kunnen bewegen tussen je kennis over een oeuvre, over de tijd en over stromingen, dus die basiskennis moet je wel hebben.”

Yolanda Entius, ook recensent bij een geïnstitutionaliseerd medium, vindt een gebrek aan kennis ook een voordeel, omdat je maar een lezer bent als recensent. Het is de bedoeling dat verschillende recensies elkaar aanvullen en niet zozeer dat haar recensie op zichzelf als volledig wordt gezien:

“Maar goed, sommige context vat ik weer wel of en een andere context pakt een ander weer. Dat is ook allemaal helemaal niet zo erg (...) Dat is met lezers ook zo. Uiteindelijk is het maar natuurlijk heel arbitrair, ook in de keuze die je maakt en dat vind ik niet erg. Daarom vind ik het ook wel fijn dat dat landschap breed blijft.”

Daarbij geven ze allemaal aan dat een achtergrond, zoals een opleiding, in de letteren van pas kan komen, maar dit is geen vereiste om een goede recensent te zijn. Wat belangrijker is, is een ervaren lezer. Dat wil zeggen dat een recensent ook “kennis” kan opbouwen door belezen te zijn. Een opleiding is geen vereiste. Door wel een opleiding in die richting te hebben gedaan, vinden sommige recensenten wel dat ze iets meer recht van spreken hebben. Dit noemen met name de lekencritici, zoals Evelien Walravens van Hebban, die Slavische Talen heeft gestudeerd:

“Het is handig voor jezelf, omdat je dan wat makkelijker de ingangen kan vinden van waar kan ik wat meer informatie vinden? Stel dat je een debuut moet recenseren van een Georgische schrijver. Dat is best lastig, maar als je dan wel weet van oh Georgië hoorde vroeger bij de Sovjet Unie. Ja, kijk, dan heb je al een betere ingang. Wat dat betreft is het wel handig, maar het is geen vereiste..”

Naar aanleiding van de algemene vragenlijst in het begin van het interview bleek dat vrijwel alle recensenten een wetenschappelijke achtergrond hebben.

4.4.3 Nieuwsgierig

Een eigenschap die ook door beide groepen werd aangehaald is “nieuwsgierig” zijn. Een eigenschap die nog niet eerder in dit onderzoek werd aangehaald. Maar de recensenten zien deze eigenschap niet als vanzelfsprekend. Judith Eiselin van NRC noemt dit als de eerste, en belangrijkste, eigenschap van een recensent:

“Het belangrijkste vind ik een nieuwsgierige, open blik. Dat je elke keer als je een boek in handen krijgt oprecht benieuwd bent naar wat het te bieden heeft (...) Ik kan me voorstellen als je het een hele lang tijd doet dat je denkt, oh, god, dit is weer zoiets. Dat je een beetje een slome, negatieve, bittere recensent wordt.. Als ik dat bij mezelf merk, dan stop ik er meteen mee.”

Die nieuwsgierigheid is van belang bij het recenseren, volgens Paola van de Velde van de Telegraaf, omdat het ook vooroordelen over genres of een bias uit de weg zou kunnen gaan:

“Nou ja, ik denk dat je nieuwsgierig bent. Ook nieuwsgierig naar nieuwe dingen. Nieuwe ontwikkelingen in een bepaald vakgebied of dat nou de beeldende kunst of literatuur is. Proberen om niet te veel in je eigen vooroordelen of in je bias te zitten.”

Deze eigenschap is dus niet per se afhankelijk van een bepaald type recensent, hoewel een recensent van de geïnstitutionaliseerde kritiek mogelijk wel beroepsmatig nieuwsgierig is naar ontwikkelingen in het vak, zoals Paola van de Velde hierboven aanhaalt.

4.4.4 Kritisch zijn

Verschillende recensenten geven aan dat een recensent kritisch moet kunnen zijn. Een recensent moet ieder werk kunnen beoordelen los van de schrijver of van eerder werk en daarvoor is

onafhankelijkheid een vereiste. Thomas de Veen (NRC) vindt dat afstand een vereiste is om aan die eigenschap te kunnen voldoen:

Ik probeer eigenlijk wel altijd een beetje afstand te houden, ook omdat de wereld al zo klein is. Dus ik ga geen privé vriendschappen aanknopen met schrijvers.”

Hij kaart een incident aan van twee jaar geleden, waarbij een recensent geen afstand hield:

“Ik denk dat het ook wel weer een beetje terug aan het komen is dat die afstand er moet zijn, want ik denk wel dat dus in vorige generaties de afstand tussen critici en schrijvers soms wel heel klein was. Nou ja, wat ook heeft geleid tot een cultuur waarin Arjan Peters over grenzen, naar verluidt, heen gegaan is door mensen een ongemakkelijk gevoel te geven doordat zijn persoon nogal dichtbij kwam bij mensen¹. Dat was eigenlijk al vanaf het begin dat ik dit ging doen. Kijk, het wekt namelijk verwachtingen als ik ergens kom. En ik loop daar in functie, dan zou dat verwachtingen van mij van mijn werk kunnen creëren en kan ik maar beter gewoon de boot afhouden. Dan houd je je autonomie in stand.”

André Keikes van Tzum, sluit zich daarbij aan, en heeft het ook iets meer over de vooroordelen die je als lezer kan hebben over een schrijver op basis van zijn *persona*, los van of je diegene kent of niet:

“Wat dacht ik bij alle kranten, en ook bij Tzum, het uitgangspunt is, is dat je een soort onafhankelijkheid moet hebben, dus kom je een boek tegen van iemand die je kent, dan moet je die niet gaan bespreken. Dus die transparantie moet er zijn dat je gewoon beseft van het is geen vriendjespolitiek. Dat moet je sowieso niet hebben, je moet ook je niet laten verleiden om als je een hoofd ziet van een schrijver die je nog niet kende, dat je denkt goh wat een nare kop. Nee, dat mag geen rol spelen. Toch een soort distantie, dat vind ik heel belangrijk.”

Alles bijeengenomen, noemen recensenten van allebei de groepen recensenten dezelfde eigenschappen. Zowel lekenkritici als geïnstitutionaliseerde critici hechten waarde aan nieuwsgierigheid en kritisch zijn. Sommige recensenten hechten extra veel waarde aan een goed gevoel voor stijl en een zekere basiskennis in de literatuur, maar dat is geen groot verschil tussen de twee groepen recensenten.

4.5 Omgang uitdagingen

Iedere recensent gaat anders om met de aangehaalde uitdagingen van het vak. Terugkerende uitdagingen zijn ‘sterrenstelsel’, ‘ruimtegebrek’, ‘tijd- en geldgebrek’, ‘concurrentie’, ‘digitalisering’, ‘jubelcultuur’ en ‘ontlezing’, waarbij met name die laatste nog niet eerder is genoemd

¹ In mei 2020 werd de gezaghebbende literair recensent van de Volkskrant, Arjan Peters, op non-actief gezet. Hij zou voorafgaand aan recensies contact hebben gezocht met schrijvers en te dichtbij zijn gekomen tijdens afspraken met de auteurs: <https://nos.nl/artikel/2335058-volkskrant-zet-literair-recensent-peters-op-non-actief>

in dit onderzoek en dus een subcategorie is van een thema die is voortgekomen uit de interviewdata. Recensenten zien hun rol in de omgang met deze uitdagingen anders.

4.5.1 Sterrensysteem

Vrijwel alle recensenten zijn het erover eens dat de sterren en ballen afgeschaft zouden mogen worden. Als consument kijken ze echter wel graag hiernaar en begrijpen ze daarom wel dat ze bestaan. Judith Eiselin van NRC beargumenteert:

“Ik vind er twee die verschillende dingen van: als medewerker van de krant vind ik het vervelend. Ik vind het namelijk afdoen aan mijn betoog en ik hoor ook wel eens van lezers van de krant als er bijvoorbeeld twee ballen zijn, dan gaan ze dus het stuk niet lezen. Ja, dat is wel vervelend, hoor, dus bij één bal denken ze ah, leuk iemand vindt iets heel erg slecht en bij 5 ballen iemand vindt iets heel erg goed, maar die ertussen.. Ik vind dat de nuance daardoor dus een beetje verdwijnt. Dat je ruimte gewoon minder groot wordt om genuanceerd te zijn (...) Als consument doe ik het ook. Ik kijk ook naar de films. Oh nou ja, die film heeft twee ballen, hoef ik dat stukje ook niet te lezen. Ik doe precies hetzelfde, dus ik snap het wel.”

Maar ook online is er weerstand tegenover de sterren. Op Tzum worden ze zelfs niet gegeven. Emma Johnson van 8WEEKLY legt uit dat ze ook niet zo’n voorstander is, maar het wel ergens handig vindt om haar recensie op het aantal sterren af te stemmen, omdat ze dan weet welke richting ze in kan gaan:

“Ja, ik denk dat het eigenlijk wel sterker is als we het niet doen. Het heeft wel beetje iets kinderlijks. Maar tegelijkertijd vind ik het ook wel weer handig in de kranten om wel daar naar te kijken. Het is ook wel handig om dat je als recensent dan toch je tekst daar op afstemt. Voor jezelf als recensent is het dus ook wel handig.”

Hier staat Judith Eiselin tegenover, omdat de sterren niet leidend zouden moeten zijn in de totstandkoming van het betoog:

“Dat is toch ook vervelend? Dat je de recensie naar de ballen toe zou moeten schrijven? (...) Dan heb je een zorgvuldig stukje goed afgewogen geschreven van nou, dit is een goed en dit niet. Dat wordt dan ingekort tot een heel eenduidig, makkelijk oordeeltje wat je juist niet wilde geven eigenlijk.”

4.5.2 Ruimtegebrek

De ruimte die een recensie krijgt en de daarbij komende lengte is een grote uitdaging voor sommige dagbladrecensenten die nog veelal vanuit de papieren krant werken. De cultuurbijlages van Trouw en de Telegraaf hebben de afgelopen jaren met inkrimping te maken gehad. Paola van de Velde, die ook over kunst schrijft, ziet dat als de grootste uitdaging waarvan ze niet weet hoe ze ermee moet omgaan:

“Al die disciplines, want we zitten natuurlijk met elkaar in een redactie, zijn ook concurrenten van elkaar en ik ben ook een concurrent van mezelf. Want als ik iets over een boek schrijf, kan ik het niet

over een museum schrijven, dus dat is best wel lastig (...) Nou ja, dat woekeren met de ruimte is eigenlijk het lastigste van de afgelopen jaren. De ruimte is echt gehalveerd de afgelopen 15 jaar.”

De recensenten van de Volkskrant en NRC hebben minder met ruimtegebrek te maken, maar de meeste recensenten zijn ook niet langer dan zes jaar in dienst en geven aan een minder goed overzicht te hebben van de afname in ruimte van de recensies. Alleen Judith Eiselin is al meerdere jaren werkzaam voor NRC en denkt niet dat zij te maken heeft gehad met een dalend woordenaantal of iets dergelijks.

Voor recensenten die enkel voor online schrijven, is dit geen probleem. Hoewel ook zij aangeven dat ze rekening houden binnen hun redacties met een behapbare lengte voor de leesbaarheid, legt Coen Peppelenbos van Tzum uit.

4.5.3 Tijd- en geldgebrek

Voor de Volkskrant en NRC geldt dat de capaciteit van de redactie voldoende is om te kunnen blijven produceren op niveau. De Telegraaf en Trouw kregen te maken met inkrimping van de cultuurbijlage, doordat er steeds minder geld vrijkomt voor recensenten en er om die reden steeds minder tijd is om recensies te maken. Paola van de Velde van de Telegraaf heeft hier het meeste last van en ziet het meer als een taak van de hoofdredactie om deze uitdaging uit de weg te gaan:

“Maar ja, het punt is dat we gewoon met heel weinig mensen zitten. Eigenlijk heb ik maar drie collega's en dus met zijn drieën proberen we zoveel mogelijk ballen in de lucht te houden op cultuurgebied. Maar dat is natuurlijk wel heel lastig (...) In mijn dag zitten ook maar 24 uur en literatuur is net als beeldende kunst toch wel heel arbeidsintensief wat mensen soms wel eens vergeten. Ook hoofdredacteuren vergeten dat wel eens. Het boekenkatern is niet zo groot in de krant, dus je ziet niet de inspanning ervanaf direct. Maar je moet wel het hele boek gelezen hebben en als dat nou ja, 1000 pagina 's zijn of 500 pagina's, dan ben je wel even bezig.”

Yolanda Entius van Trouw merkt op dat recenseren soms als vrijwilligerswerk voelt:

“Ik kan er ook niet van leven, hè, van twee dagen lezen, één dag nadenken en één dag een stukje schrijven. Als ik 4 dagen bezig ben met een boek, en dat gebeurt, en ik krijg er dan aan het eind van de rit € 250 voor ja. Daarvan kan ik nog geen boterham bij de Jumbo kopen (...) Het is een soort vrijwilligerswerk. Er zijn natuurlijk veel discussies tegenwoordig over inclusiviteit en exclusiviteit. En dan zeg ik, ja, mooi, allemaal leuk die discussies ook in Trouw daarover, maar in de praktijk is het zo dat je als je literatuur bespreekt als freelancer in Trouw, dan moet je eigenlijk of een rijke man hebben, of een erfenisje of een andere dikbetaalde baan ernaast. Kortom, het zijn witte vrouwen zoals ik - niet dat mijn man zo rijk is - die dus blijkbaar tijd over hebben om half vrijwilligerswerk te doen.”

Voor de recensenten van de lekenkritiek geldt dat zij allemaal als vrijwilliger werkzaam zijn. Wanneer zij zouden verdienen aan hun recensies zou er meer tijd in het maken van de recensie gaan zitten, aldus

de recensenten van 8WEEKLY. Emma Johnson legt uit dat ze met name werk uit eigen interesse bespreekt, wat een verschil is met professionele dagbladrecensenten:

“Daar wordt iemand gewoon betaald, dus dan zal hij wel gewoon hetgeen wat hij voorgeschoteld krijgt, gaan recenseren. Ik heb niet echt tijd om in mijn vrije tijd een boek te recenseren waar ik geen zin in heb. Dat ga ik niet zo snel lezen.”

Kim Saris voegt toe:

“In principe heb ik het boek gratis gekregen, maar ik merk wel.. Je voelt je niet heel erg verplicht om er de allerbeste recensie ooit van te maken.”

4.5.4 Concurrentie

Sinds enkele decennia is de concurrentie van recensenten groter geworden (Verboord en Janssen, 2015, p. 831). Sommige recensenten ervaren de concurrentie niet als dreigend. Recensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek vinden dat de “onprofessionele lekenkritiek” eerder naast die van de professionele, geïnstitutionaliseerde kritiek bestaat, dan dat deze op hetzelfde veld opereert, ook vanwege de eerdergenoemde invloed in paragraaf 4.3.3. Emilia Menkveld haalde toen al aan dat de Volkskrant een meer gegarandeerd lezerspubliek had dan Tzum. Ze vult hier later over aan:

“Nou, ik denk best wel dat we nog wat online concurrentie erbij kunnen krijgen, maar dat hangt wel heel erg af van hoe de online platforms zich ontwikkelen.”

Maar sommige recensenten zien de hoeveelheid aan stemmen wel als concurrentie en zien hierdoor hun eigen rol steeds minder belangrijk worden. Paola van de Velde van de Telegraaf haalt zelf Hebban aan:

“Nou als je ziet hoe een platform als Hebban zich ontwikkeld heeft en dat mensen daar het ook zelf leuk vinden om recensies achter te laten en sterren te geven aan een boek, dan is daar zeker een markt voor. En dan zie je dat mensen ook elkaars oordeel wel willen weten of daar met elkaar over willen discussiëren.

Ze sluit haar betoog af met een doemscenario en denkt dat haar generatie kunstrecensenten het licht uit zullen doen:

“Ik ben wel een beetje somber over de toekomst voor cultuurpagina’s in het algemeen en ook voor boekrecensies in het bijzonder, met name door de ontwikkelingen op internet. En misschien dat het dan wel weer een andere vorm terugkomt en dat zo’n niche als boekrecensies dan helemaal overgenomen worden door websites zoals Hebban of andere publieksites waar allerlei mensen recensies kunnen schrijven, wat ik trouwens ook prima vind, hoor. Ik heb geen bezwaar tegen die ontwikkeling. Alleen, ik vind het wel jammer dat dat uit de krant dreigt te verdwijnen, omdat ik denk dat die signalerende functie wegvalt en het ook voor de cultuursector gewoon een verschraling betekent.”

De recensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek die met inkrimping te maken hebben gehad, zien de online fora over het algemeen als een grotere concurrentie dan de bijvoorbeeld recensenten van De Volkskrant of NRC. Bo van Houwelingen (de Volkskrant) zegt over online fora:

“Je weet ook niet als iemand een recensie schrijft op een website of op bol.com wie dat is. Is het misschien de moeder van de schrijver, weet je wel? Je weet het niet.”

4.5.5 Digitalisering

Naast dat de concurrentie groter wordt, wat al dan niet als gevaar wordt gezien, wordt de uitdaging van digitalisering ook steeds groter. Online vindbaarheid is voor dagbladrecensenten steeds belangrijker, maar wel een uitdaging. Bo van Houwelingen van de Volkskrant zegt:

“Ik vind dat we als Volkskrant niet sterk genoeg zijn online. Ik denk, we hebben een prachtig archief met super veel, mooie recensies. Recensies hebben.. Nou in eeuwigheidswaarde is overdreven, maar kijk een nieuw stuk, dat is morgen geen nieuws meer en dan is het weg, maar een recensie.. Dat willen mensen altijd nog wel eens een keer opzoeken. Dat blijft langer goed.”

Paola van de Velde van de Telegraaf ziet die digitalisering als een groot nadeel in het eerder besproken tijd- en geldgebrek. Ze schrijft naast recensies veel nieuwsberichten en interviews met betrekking tot de kunstsector. Door de digitalisering wordt er van journalisten verwacht constant te kunnen publiceren, terwijl er vanuit de Telegraaf, voornamelijk voor de cultuurbijlage, nog veel wordt beredeneerd vanuit de papieren uitgave:

“Alles moet veel sneller. Vroeger had je natuurlijk maar één keer in de 24 uur een deadline. Nu heb je continu een deadline, want als er nieuws is, dan willen ze dat nu hebben en nu online gooien, terwijl jij het nog moet tikken.”

De recensenten van de lekenkritiek die zich online bevinden, zien de digitalisering ook als een bedreiging voor hun recensies op bijvoorbeeld een blog. Dat alles veel meer audiovisueel wordt en ook nog eens steeds vaker via een algoritme, is een uitdaging waardoor sommige recensenten zoals Evelien Walravens van Hebban, hun rol dus juist belangrijker vinden worden. Zij is bibliotheekmedewerker en haalt de samenvattingen van boeken in de bibliotheek aan, die middels AI tot stand komen:

“Maar het laten bespreken van een boek door een artificial intelligence. Dat vind ik toch niet.. Nee dat lijkt me niet zo'n goede ontwikkeling. Misschien wel gewoon als korte omschrijving voor het boek, maar niet als complete recensie (...) Ik vind het niet zo'n hele goede ontwikkeling dat alleen een computer nog maar iets kan roepen over een boek... lijkt me toch niet helemaal de weg, want ja, waarom zou je dan überhaupt nog een recensie lezen.”

Ze meent dat een algoritme niet de recensiewereld over moet nemen en daar sluit Thomas de Veen (NRC) zich bij aan:

“Het idee van een recensent is toch gewoon heel erg prettig. Dat er iemand is die een selectie maakt die op basis van kwaliteit en op basis van wat interessant is, oordeelt en niet op basis van commerciële belangen. Als je een algoritme, of weet ik veel.. Als je het zou uitleveren aan dat soort mechanismen, dan verlies je dus aan de ene kant de betrouwbaarheid en aan de andere kant ook dus dat je inzicht kan bieden in die manier van beschouwen.”

4.5.6 Jubelcultuur

De eerder beschreven jubelcultuur in het theoriehoofdstuk (Hulsman, 2016), wordt niet door alle recensenten herkend. De recensenten die dit fenomeen wel herkennen, vinden het niet altijd hun rol om na te gaan of het aantal positieve en negatieve recensies gelijk is. Emilia Menkveld geeft aan dat de Volkskrantrecensenten vroeger wel eens als “azijnpissers” werden bestempeld, maar denkt niet dat de recensies hierdoor per se positiever van aard zijn geworden. Ze legt uit:

“De Volkskrant stond vroeger bekend als de azijnpisser... Ik ben wel blij dat we dat niet meer zijn. We bespreken boeken die we goed vinden en we bespreken boeken van grote schrijvers, ook als we ze slecht vinden, van wie mensen willen weten hoe het zit. Maar als je een slechte debutant hebt, dan wordt niemand er gelukkiger van als wij dat boek de grond in gaan boren.”

Er moet volgens haar een reden zijn om aandacht te besteden aan een negatieve recensie. Paola van de Velde onderstreept dit en vindt het logisch dat er in de Telegraaf misschien meer sprake is van positieve beoordelingen, omdat de ruimte al zo beperkt is:

“Er komen zo ontzettend veel boeken op de markt elk jaar, je kan ze onmogelijk allemaal lezen en je kan ze ook onmogelijk allemaal een plekje in je krant of tijdschrift geven dus. Als je dan selecteert, dan vind ik toch het logisch dat je dingen doet waarvan je zegt, dit is enorm de moeite waard. Of dit moet echt een groot publiek lezen natuurlijk. Als je alle ruimte van de wereld hebt, kan het goed zijn om die twee en één sterren daarbij te doen.”

Sommige recensenten vinden juist dat er op de online fora veel sprake is van zo’n jubelcultuur en niet iedereen is daar over te spreken, zoals Coen Peppelenbos van Tzum:

“Ik vind Hebban over het algemeen zo’n vreselijke site, waar ze ook voornamelijk bezig zijn met jubelen. Heel veel sites die drijven daar wel een beetje op om. Het is een beetje de tiktokcultuur om alles heel goed en mooi te vinden. Ik wil met Tzum daar juist een soort tegenwicht aan bieden, want ik heb niks aan alleen maar jubelrecensies.”

Dit heeft voornamelijk te maken met het feit dat er online veel hobbyisten zijn, die toch eerder een boek zullen recenseren waar ze enthousiast over zijn, aldus Anne Oerlemans (Hebban):

“Ik denk ook, dat wordt ook wel eens de applausmachine genoemd, dat je dat misschien op internet nog wel veel meer hebt dan in de krant. Juist omdat we allemaal toch ook wel gewoon fanatieke lezers zijn die onze mening ventileren.”

Vrijwillige, fanatieke lezers “jubelen” meer, aldus de lekencritici. Als het jubelgehalte onder geïnstitutionaliseerde critici is gestegen, heeft dat volgens henzelf te maken met de ruimte op papier. Voor de recensies die steeds positiever van aard worden, hebben sommige recensenten nog een verklaring die in de volgende paragraaf aan bod komt, namelijk de ontleding.

4.5.7 Ontleding

Een code die tot stand is gekomen middels de interviewdata is ontleding. Het viel op dat veel recensenten, zonder hiernaar te vragen, de ontleding als een grote uitdaging zagen en hier over begonnen wanneer er over uitdagingen van het vak werd gesproken, zoals de lengte. Veel recensenten vinden het hun taak de lezer aan te sporen om te gaan lezen. Mede hierdoor blijft een eventuele jubelcultuur zoals beschreven in paragraaf 4.5.6 in stand. Kim Saris van 8WEEKLY, zelf Nederlands docent op een middelbare school, ziet dat jongeren steeds minder willen lezen. Ze is in haar vrije tijd fanatiek bezig met aanraders vinden voor haar leerlingen:

“Jongeren hebben niet meer de aandachtspanne om een hele recensie te lezen en we spreken zelfs over generatie goudvis als we het hebben over de jongeren van nu, omdat ze evenveel aandacht hebben als een goudvis en gewoon continu hun blik verschuiven naar iets nieuws, en continu maar willen consumeren.. Ik denk wel dat recensies misschien qua lengtes zullen moeten worden ingeperkt om een groot publiek te bereiken.”

Sommige recensenten benadrukken juist dat zij niet bang zijn voor ontleding. Zij zien het niet als hun taak zien om deze op te lossen als die er wel is, zoals Bo van Houwelingen van de Volkskrant:

“Het is ook niet mijn missie dat iedereen zoveel mogelijk boeken gaat lezen. Ik ben ook niet zo bang voor de ontleding. Ja, veel jongeren lezen niet, maar volgens mij is dat toch gewoon een grote groep. Mensen die echt boeken lezen zijn altijd in de minderheid, maar ik denk dat dat aantal gewoon een beetje steady blijft. De jongeren die nu niet lezen gaan dat wel weer doen als ze 20 of 30 zijn of 50.”

Yolanda Entius van Trouw haalde als een van de recensenten al eerder aan dat enthousiasmeren ook hoort bij de functie van een recensie, in het geval van een positief oordeel. De ontleding draagt daar mogelijk alleen nog maar meer aan bij:

“Echt doorwrochte literatuurkritiek is er denk ik niet meer. Ja, ik begrijp altijd en dan volg ik dat maar even, ik houd daar geen statistieken van bij, maar dat mensen gewoon steeds minder lezen en dat minder interessant vinden (...) De recensie kan werkelijk een manier zijn, ook om überhaupt weer heel veel zin te krijgen om een boek te lezen door meegesleept te worden door persoonlijke leeservaring, dat je weer honger krijgt ook naar boeken. Dat vind ik ook weer een taak. Dat werkt op mij als lezer van recensies altijd heel goed. En dan komt er weer een lijstje van wat ik wil lezen, dan krijg ik er heel veel zin in.”

Ontlezing heeft niet alleen invloed op het lezen van boeken, maar loopt parallel aan het lezen van de krant, wat de laatste decennia ook onder druk staat, aldus Paola van de Velde:

“Maar ja, je kan ook gewoon de lezer. Die ook beperkt in zijn tijd is, want dat hoor je natuurlijk ook terug van van heel veel krantenlezers: ik kom er amper aan toe om die kranten helemaal door te spitten, dus laat staan dat die mensen nog tijd hebben om drie boeken per week te lezen.”

Samengevat, vertellen de recensenten dus over hun omgang met uitdagingen in het vak, maar zien zij niet altijd een taak weggelegd om dat op te lossen. De twee onderzochte groepen recensenten noemen niet per se andere argumenten, maar recensenten onderling wel. De een ziet het bijvoorbeeld als zijn of haar taak om ontlezing tegen te gaan en lezers te enthousiasmeren, maar de ander niet. Wat betreft de opkomende concurrentie zien sommige geïnstitutionaliseerde critici de “amateurs online” in kwantiteit nog niet als een concurrent.

5. Conclusie

Het onderzoek naar de rolopvattingen van literair recensenten van zowel de geïnstitutionaliseerde kritiek als de lekenkritiek levert verschillende bevindingen op. De interpretatie van de resultaten zullen hier geconcludeerd worden, zodanig dat ze antwoord geven op de onderzoeksvraag (“Wat zijn de rolopvattingen van de literaire dagbladrecensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek ten opzichte van de rolopvattingen van literaire recensenten van de lekenkritiek?”). Aan de hand van twaalf interviews met recensenten uit de twee verschillende groepen vond er een analyse plaats, waaruit grofweg vier thema’s voortkwamen: “functie recensie”, “positionering literaire veld”, “eigenschappen” en “omgang uitdagingen”.

In dit hoofdstuk zullen de bevindingen worden verbonden aan de eerder besproken theorie in hoofdstuk 2. Dit zal per thema gedaan worden, waarbij er wordt ingegaan op deelvraag 2 en 3, door uiteen te zetten wat de opvallendste kenmerken zijn voor zowel geïnstitutionaliseerde critici als lekenkritici. De laatste paragraaf, 5.5, betreft een overzicht van de nieuwe inzichten naar aanleiding van dit onderzoek.

5.1 Functie

Uit de literatuur bleek al eerder dat een recensent van oudsher een zogenaamde “gids” is, en later ook een “opiniemaker” (Van den Braber & Leemans, 2012). De recensenten spreken vaak ook zelf met deze termen in de interviews wanneer zij het hebben over de functie van hun recensies.

5.1.1 Gids

De gidsende functie van een recensie wil zeggen dat een recensent informeert over het aanbod en daarvoor een selectie maakt van dat aanbod. De zogenaamde “gatekeepersrol” (Quandt & Singer, 2009, p. 134), neemt af en dat zien de huidige geïnstitutionaliseerde critici ook in. De selectie van de

lekenkritici gaat vaak met name in op een meer divers aanbod in literatuur aanbieden en daarbij ook meerdere doelgroepen bedienen. Meerdere lekenkritici lichten toe dat zij met name werken van hun eigen voorkeur uitkiezen binnen die informerende functie. De kwestie van smaak wordt juist soms als iets voordeligs gezien, omdat onbekende boeken uit het aanbod gehaald kunnen worden. De recensenten van de online fora doen dit immers vrijwillig en kunnen in de selectie andere redenen hebben, wat aansluit op de theorie van Chong (2019, p. 434). De criticus is in beide gevallen een soort voorlichter in een geselecteerd aanbod voor de lezer.

De gidsfunctie kent daarentegen ook een rol binnen het lezen van het werk zelf; als wegwijzer. Met name geïnstitutionaliseerde critici gaan hier op in, zoals die van NRC en de Volkskrant. De criticus kan verschillende interpretaties van een werk tonen, waardoor de leeservaring al enigszins kan worden gestuurd. Dit sluit erg aan op de rol die de recensent van origine had in de Franse Salons van de achttiende eeuw (Van der Valk, 2015). De geïnstitutionaliseerde critici sluiten in hun rolopvattingen dus met name aan op de traditionele criticus. Volgens de lekenkritici leidt hun gidsende functie tot democratisering van het literaire aanbod.

5.1.2 Opiniemaker

De rol van opiniemaker komt aan bod wanneer het gaat over het betogende element van een recensie (De Moor, 1993). Ook deze rol blijkt tweeledig uit de resultaten. Een recensent kan een lezer een kritische houding geven ten opzichte van literatuur (Wettlaufer, 2018, p. 114). Een lezer hoeft het niet eens te zijn met het oordeel en kan zich ook afzetten tegen een recensie. Hier komt het subjectieve karakter van de recensent het meest aan bod, wat volgens velen bij een recensie hoort, zoals Kant in de achttiende eeuw ook al beargumenteerde (Boomkens, 2016).

Een waarde als “objectiviteit” streven lekenkritici na door bijvoorbeeld in hun recensie meer te veralgemeniseren. Opvallend is dat recensenten objectiviteit en neutraliteit vaak door elkaar halen, met name de recensenten op online fora doen dat. Zij halen aan zo “objectief mogelijk” te willen handelen, waarmee eigenlijk neutraliteit wordt bedoeld. Zij zijn minder bekend met de geveleugelde journalistieke principes. Aan de ene kant is er journalistieke neutraliteit, die ontstaat door onafhankelijk te zijn en je vooroordelen opzij te zetten. Hoewel een zekere bias nooit is uitgesloten (Chong, 2019). Daarnaast is er een journalistieke objectiviteit en de tegenhanger daarvan is subjectiviteit. Objectiviteit gaat over het vinden van de waarheid. Aangezien het in het genre recensie om een oordeel gaat, is dat principe niet van toepassing. Dit bleek voorheen belangrijker voor dagbladrecensenten die objectiviteit als journalistiek principe zagen (Chong, 2019).

Verder blijkt dat met name recensenten van de geïnstitutionaliseerde kritiek en critici van Tzum het belangrijk vinden dat de recensent in zekere mate deelneemt aan het literaire debat (Donkers, Markhorst, & Smits, 2017, p 145-146). Deze typen recensenten richten zich louter op literatuur en vinden mogelijk om die reden het literaire debat van belang binnen hun rolopvattingen. Het journalistieke karakter van deze media, met ook nieuwsberichten en interviews over literatuur, zou ook

kunnen bijdragen aan opinie. Een journalistiek principe is immers engageren in het debat (Jaakkola, et al., 2015, p. 12). Dat literaire debat kan via het medium zelf plaatsvinden, maar ook meer publiekelijk, zoals op social media als Twitter.

5.2 Positionering literaire veld

In de literatuur wordt veelal gesproken over een opmerkelijke positie van de dagbladrecensent, omdat deze werkzaam is binnen een cultuurredactie van de krant waar andere journalistieke principes gelden (Jaakkola et al., 2015). Deze positie werd in de literatuur en in de interviews constant vergeleken met andere actoren op het literaire veld, zoals de relatie tot de lezer en de relatie tot de schrijver. De invloed op actoren bleek een apart thema. Hoe de recensent zichzelf als karakter percipieerde bleek ook een thema en werd onderzocht aan de hand van de *persona* van de recensent (Chong, 2019). Wederom zijn de belangrijkste bevindingen per thema uiteen gezet.

5.2.1 Relatie lezer

De relatie tot de lezer is tweeledig. Deze kan gaan over hoe de recensent naar zijn lezer kijkt; staat de recensent boven de lezer of ziet hij hem als een gelijke? Daarnaast is het van belang om het verkeer met de lezer nader te onderzoeken; is dat eenrichtingsverkeer of vindt er interactie plaats? Zowel tussen geïnstitutionaliseerde critici als lekencritici bleken de rolopvattingen hierover verschillend.

In principe stelt niemand dat zij als recensent “boven de lezer staat”, hoewel lekencritici en freelancers meer benadrukken “ook maar een lezer te zijn”. Dit onderscheid zit hem niet per se in geïnstitutionaliseerde critici of lekencritici. Redacteuren die vast in dienst zijn bij een boekenredactie, zoals Thomas de Veen, Emilia Menkveld en Bo van Houwelingen hebben dit gevoel iets meer, maar dus ook sommige lekencritici, zoals bij Hebban. De criticus wil geloofwaardig overkomen, omdat hij zich wil neerzetten als professioneel tegenover alle leken (Op de Beek, 2014, p. 16; Bourdieu, 1993, p. 116). Wanneer de relatie tot de lezer werd bevraagd, vertelden alle recensenten dat zij hun lezer als een gelijke zien.

Wat betreft het verkeer lijkt deze steeds meer van twee richtingen te komen en zien recensenten het als hun rol om te interacteren met de lezers, omdat zij hen immers bedienen. Zo heeft de Volkskrant sinds kort een leesclub. Dit is nog maar een van de eerste stappen buiten het eenrichtingsverkeer. Het verlangen naar dialoog blijkt echter te groeien. Fora als Hebban drijven op die interactie met de lezer en gaan vaak de dialoog aan. Online is er meer interactie, hoewel minder dan verwacht, omdat recensenten van 8WEEKLY aangeven dat er nauwelijks interactie is met de lezer. Alleen recensenten van NRC houden het echte traditionele eenrichtingsverkeer aan dat kenmerkend is voor een medium (Gillespie, 2010).

5.2.2 Relatie schrijver

De relatie met de schrijver is een ingewikkelde, blijkt uit de interviews. Het verschilt enorm per criticus hoe hij of zij naar de relatie met de schrijver kijkt. Dit heeft te maken met de afstand die een recensent heeft tot de schrijver.

Yolanda Entius merkt op dat het haar vermoeden is dat recensenten steeds vaker schrijver zijn, wat de relatie met de schrijver soms wel ingewikkeld maakt. Vaak voor freelancende recensenten is dit het geval. Met name hier komt de onafhankelijke functie van een recensie vandaan. Een recensent moet immers onafhankelijk opereren van de schrijver. Jaakkola et al. (2015) omschreven onafhankelijk zijn binnen de cultuurjournalistiek als een principe die veranderend is in het kader van professionele identiteit. Recensenten streven naar een meer constructief idee van literatuur; literaire recensenten selecteren onderwerpen en kiezen invalshoeken (Jaakkola et al., 2015, p. 9). Juist wanneer de recensent zelf een schrijver is, is het idee van een onafhankelijke recensent van nog groter belang.

Recensenten die als redacteur fulltime de portefeuille Nederlandse fictie hebben, bleken de afstand soms ingewikkeld te vinden maar wel van wezenlijk belang. De Nederlandse literaire wereld is compacter dan andere nationale kunstsectoren, gezien de kleine afstand tussen schrijver en recensent (Jaakkola, 2015, p. 100). Hierdoor moet je als recensent actief op zoek naar afstand van de schrijver. Hier liepen lekencritici niet tegenaan, omdat zij vaak minder actief zijn in de literaire wereld.

5.2.3 Persona recensent

Interessante verschillen zitten in het zelfbeeld van de recensent binnen het literaire veld. Recensenten van dagbladen noemen zichzelf in interviews in dienst van het medium en spreken daarom vaak over “we”, terwijl zij wel aangeven veel waarde te hechten aan het zijn van een autonome recensent. Een recensent online is nog erg zoekende naar hoe hij zich het best kan profileren en heeft daarom altijd een profiel op de website staan om geloofwaardigheid te doen gelden. Veel recensenten spreken over het volgen van een recensent als lezer. Zij zien het als hun rol om consequent te zijn in hun recensies.

In het theoriehoofdstuk werd al besproken dat literaire kritiekvorming in eerste instantie zuilgebonden was. Hoewel er behoefte was aan een autonome recensent die kon manoeuvreren tussen die zuilen (Van Dijk, 2006, p. 142). De recensent kreeg na de Tweede Wereldoorlog steeds meer herkenning (Op de Beek, 2014, p. 55). In een tijd van steeds meer ontzuiling, lijkt de krant geen vaste “zuil” meer te zijn die een bekend gezicht voor de lezer is. De verschillende uithoeken van het internet biedt mogelijk een vervanging voor die zuilen.

5.2.4 Invloed op het literaire veld

Het daadwerkelijke effect van de recensies, in welke vorm dan ook, is lastig te kwantificeren volgens de recensenten. Meerdere recensenten geven aan dat zij invloed hebben op het literaire veld, maar dat hun rol er een is met beperkingen. Hoewel de geïnstitutionaliseerde media denken meer invloed te

hebben op literaire prijzen en canonvorming, lijken lekencritici ook invloed te hebben op de verkoop gezien de reacties van uitgeverijen. Alle recensenten positioneren zichzelf in ieder geval op het literaire veld als een duidelijke actor.

Naar aanleiding van het onderzoek zou ik willen voorstellen dat de critici van Tzum, 8WEEKLY en Hebban niet zozeer behoren tot de lekenkritiek, zoals die term hier is omschreven. Verboord (2010) nuanceerde dit begrip al ruim tien jaar geleden. Reviews op bol.com en Goodreads zijn binnen de lekenkritiek de echte lekencritici. Vrij uitgebreide recensies zoals op 8WEEKLY worden eerder amateurs genoemd. Wanneer de rolopvattingen van de lekencritici worden onderzocht, blijkt amateur ook een discutabele term.

Lekenkritici lijken meer geïnstitutionaliseerd dan tot voor kort werd vermeld in literatuur. Ik zou daarom willen pleiten voor een andere benaming zoals “hobbyrecensenten” of “hobbykritiek”. Sommige van de hobbyrecensenten blijken dus al redelijk geïnstitutionaliseerd, omdat ze in het literaire veld al vrij lang serieus worden genomen, met name door uitgeverijen. Zij sturen de recensenten van de online fora ook boeken op en gebruiken hun recensies voor marketing. Daarnaast zijn er ook cross-overs; het gaat niet om gescheiden werelden, zoals ze eerder werden bestudeerd. De recensenten van Tzum waren immers in het verleden recensenten bij regionale dagbladen. Via Tzum verdienen zij geen geld en is het recenseren puur een hobby.

5.3 Eigenschappen recensent

Over de eigenschappen van een recensent is veel consensus binnen de twee groepen. In deze paragraaf worden de belangrijkste bevindingen kort samengevat.

5.3.1 Gevoel voor taal

Wie over literatuur en stijl schrijft, moet zelf goed zijn met taal, zoals ook in andere studies werd aangetoond wanneer het ging over de rol van recensent (Chong, 2019; Verboord, 2010). Hoewel de ene recensent de leesbaarheid meer accentueert en dus niet zozeer de stilistische kant van het schrijven. Dit zijn met name de lekencritici, maar ook recensenten van Trouw en De Telegraaf. Wie lezers meer voor zich moet winnen, zoals het geval is bij deze recensenten, moet vooral een begrijpelijke recensie kunnen schrijven. En stilistisch goed geschreven recensie wordt meer gewaardeerd bij recensenten van NRC en de Volkskrant die traditiegetrouw een groter publiek hebben wat betreft boekenbijlage.

5.3.2 Nieuwsgierig

Nieuwsgierigheid werd opvallend vaak genoemd als eigenschap voor een recensent. Dit is volgens vrijwel alle recensenten een vereiste om een recensie te schrijven. Dit heeft te maken met de liefde voor literatuur, maar ook eventuele vooroordelen uit de weg kunnen gaan. Vooroordelen over genres of misschien zelfs een bias in bijvoorbeeld romans van mannelijke auteurs, zouden volgens meerdere

recensenten verholpen kunnen worden met de eigenschap nieuwsgierigheid. Chong (2019) onderzocht die bias al eerder, maar nieuwsgierigheid werd daar nog niet genoemd als hulpmiddel om een bias tegen te gaan.

5.3.3 Kritisch zijn

Kritisch zijn is daarbij een eigenschap die daarop aansluit. Veel recensenten vinden het de rol van de recensent om afstand te kunnen nemen tot een literair werk en een schrijver, om zo kritisch te kunnen oordelen, wat aansluit op de professionele identiteit van cultuurjournalisten zoals Jaakkola et al. (2015) al constateerden. Geïstitutionaliseerde critici noemen dit allemaal en veel lekenkritici ook. Die laatste groep ziet ook in dat hun rol anders is dan die van een PR-medewerker of een uitgeverij en dat zij er niet zijn om het boek te promoten. Deze eigenschap hangt veel samen met de functie van opiniemaker, die onafhankelijk moet zijn in zijn oordeel.

5.3.4 Kennis van zaken

Daarnaast noemen vrijwel alle recensenten “kennis van zaken” als een eigenschap, zoals Bourdieu dat al eerder omschreef binnen het begrip *habitus*. De gradaties van die kennis varieert alleen, wat ook erg ingaat op de dubbelrol die Bourdieu (1993, p. 116) al eerder aanhaalde. Ook dit is weer een verschil tussen recensenten onderling en niet zozeer tussen de twee groepen. De ene recensent vindt het niet noodzakelijk om veel kennis te hebben, hij is immers maar een stem in het brede landschap, waarin recensenten elkaar aanvullen. De andere recensent streeft meer naar volledigheid en wil dat de expertise wel degelijk overtuigt.

5.4 Omgang uitdagingen

Uit de resultaten bleek dat er meerdere uitdagingen waren die recensenten aanhaalden, waarvan een paar naadloos aansloten op reeds bestaande literatuur. Besproken uitdagingen uit het vak zijn volgens Hanitzsch (2007) van belang bij het construeren van rolopvattingen. Veel uitdagingen vallen onder eenzelfde probleem die in deze conclusie zijn samengevoegd tot: vervlakking recensies en de verschuiving naar het internet.

5.4.1 Vervlakking recensies

Door steeds minder ruimte in de krant wegens tijd- en geldgebrek, vinden cultuurredacties hun oplossing in het gebruik van sterren of ballen, maken ze alleen nog maar positieve recensies of zien ze het als een kans om de desinteresse in literatuur tegen te gaan. Dit alles heeft te maken met vervlakking van de recensie. De recensent neemt wel of geen rol aan wanneer er naar oplossingen wordt gezocht om deze problemen tegen te gaan.

Cultuurbijlages namen toe in kwantiteit in de tweede helft van de twintigste eeuw volgens Janssen (1999). Wetenschappelijk onderzoek naar de ruimte van cultuurbijlages van de afgelopen 20

jaar is er niet. Als we de recensenten van Trouw en De Telegraaf moeten geloven, is die inkrimping al lang in gang gezet. Er wordt al jaren bespaard op recensenten. Hierdoor vindt de doorwrochte literatuurkritiek niet meer plaats in deze kranten, vinden deze recensenten. Dit sluit ergens aan op de lekencritici die geen geld ontvangen voor hun werkzaamheden en een baan hebben naast hun hobby als recensent. Zij stoppen om die reden minder moeite in een recensie. Hierdoor wordt de recensie vlakker volgens velen, maar het is niet per se de taak van de recensent om dit op te lossen.

Waar ze wel een rol inzien is het tegengaan van ontleding en een daarbij komende jubelcultuur. Met name online fora en Trouw en de Telegraaf zien hier een taak in. Lekenkritici zijn meer bezig met aandacht geven aan hun eigenbelang en de boeken recenseren die zij interessant vinden, waardoor recensies over het algemeen positiever kunnen uitpakken.

5.4.2 Verschuivingen naar het internet

Verder resulteert de verschuiving naar het internet ook in uitdagingen, voor zowel de gehele journalistiek als voor dagbladrecensenten (Jaakkola, 2015). Zij vinden het vrijwel allemaal hun rol om de online vindbaarheid te verbeteren. Wat betreft concurrentie ligt die rol anders. Sommige recensenten zien de kritiek op online fora niet als concurrentie. De recensenten die de online wereld wel als bedreiging zien, nemen een vrij passieve rol aan in oplossingen bedenken. Het blijkt dat recensenten van geïnstitutionaliseerde critici niet altijd even goed zicht hebben op die platforms en deze vaak bestempelen als “lezersrecensies”, en dus niet door iemand gemaakt met verstand van zaken.

De critici van de online fora zien het als hun taak om de literaire kritiek te blijven democratiseren, zodat iedereen een stem mag hebben op het internet en er een groter aanbod in boeken wordt besproken. Hier is wel een kanttekening bij te plaatsen, omdat de redactie van de fora de recensenten selecteren en dus niet iedereen een recensie kan plaatsen op deze websites. Sommige platformrecensenten spreken over de concurrentie van vlogs op BookTube of reviews op BookTok. Maar de meeste platformrecensenten denken dat dit type recensie te veel met algoritmes werkt. Fora zoals zij zullen blijven floreren, omdat de lezer daar gericht op zoek kan naar gelijkgestemden. Geïnstitutionaliseerde critici nemen vaak juist een stap terug en spreken over fora als Tzum en Hebban als eventuele concurrentie. De meningen zijn verdeeld over in hoeverre deze fora daadwerkelijk als concurrentie kunnen worden gezien.

5.5 Een veranderd recensentenlandschap

In deze paragraaf zal kort worden ingegaan op wat dit onderzoek voor nieuwe inzichten heeft opgeleverd. In antwoord op de onderzoeksvraag zien dagbladrecensenten hun rol als belangrijk, maar relativeren zij het belang van die rol meer ten opzichte van critici van vorige eeuwen: van Charles de Baudelaire tot Menno ter Braak. Lekenkritici relativeren hun rol ook, maar zien deze wel steeds

belangrijker worden. De rolopvattingen van de platformrecensenten en de dagbladrecensenten kennen al met al veel overeenkomsten. Maar iedere recensent blijkt anders.

De rol van recensent blijft, als het aan de recensenten ligt van welke vorm van kritiek dan ook, wel bestaan. Hoewel de recensie als journalistiek genre mogelijk meer onder druk komt te staan. Het landschap verandert en vindt steeds meer online plaats, ook vanuit de dagbladen. Allebei de typen recensenten zijn steeds meer bezig met een *consumer-orientated model* (Verboord & Janssen, 2015, p. 829), die gericht is op de lezer.

Hoewel de dagbladen een vrij grote macht hebben in termen van canonvorming (Op de Beek, 2014), benadrukken ze in hun rolopvatting vooral dat ze meer gelijk zijn aan hun lezers en er niet boven staan. Die pretentie relativeren ze, wat aansluit op de theorieën over beroepsopvattingen (Deuze 2005; Deuze, 2007; Hanitzsch, 2007). De recensenten spreken in meer relativerende termen over de functie en dat sluit aan op de rolopvattingen van de recensenten van de online fora. Al eerder werd de conclusie getrokken dat recensenten van online fora bewust subjectief zijn. Ze willen niet ‘de’ canon vormen, maar kennis en persoonlijke ervaringen delen (Van Dipten & Van der Valk, 2016). Deze opvatting blijkt echter ook steeds vaker te gelden voor de hedendaagse geïnstitutionaliseerde critici en staat tegenover eerder onderzoek (Chong, 2019).

De argumenten over de rolopvattingen heeft de twee groepen nader tot elkaar laten komen. Mogelijk komt dit ook door het steeds meer freelancende leven van recensenten, die veel werkzaamheden naast hun recensie hebben en weinig verdienen aan hun werkzaamheden als recensent, wat overeenkomt met de recensenten van de online fora; “de hobbykritiek”, zoals ik in de paragraaf over de positionering van de recensent al introduceerde.

Grote verschillen in rolopvattingen tussen de typen recensenten vallen steeds meer weg. Ze hebben een grote consensus over wat een recensie behelst en hoe de taak van de literair recensent er uitziet. Grotere verschillen zitten volgens henzelf meer in het selecteren binnen het aanbod, het voeren van het literaire debat, de relatie tot de schrijver, de taak om met uitdagingen om te gaan als ontleding, de hoeveelheid kennis die een recensent moet hebben om zich neer te kunnen zetten als geloofwaardig (Bourdieu, 1989, p. 116) en de interactie met de lezer. Hoewel bij dat laatste de nieuwe vormen van meer audiovisuele vormen van recenseren een grotere rol lijken te spelen.

6. Discussie

De antwoorden uit de interviews kwamen vaak overeen met de literatuur, hoewel er ook een aantal waardevolle nieuwe inzichten uit voortkwamen. Verklaringen, beperkingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden in dit hoofdstuk gegeven.

6.1 Verklaringen

De resultaten komen voort uit interviews, wat ervoor zorgt dat er gedetailleerd kan worden ingegaan op nog vrij onbekende fenomenen (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 22). De semigestructureerde diepte-interviews leveren echter ook enkele nadelen op. De twaalf recensenten zijn met name geselecteerd op bereik en op de portefeuille Nederlandse fictie. Wanneer de keuze was gevallen op andere recensenten, had dat de resultaten mogelijk beïnvloed.

In dit onderzoek zijn twaalf recensenten geïnterviewd. In overleg vond het gesprek online of fysiek plaats. Drie gesprekken vonden fysiek plaats, waarvan een op de redactie van het medium zelf. Platformrecensenten werken vaak niet op locatie, waardoor veel gesprekken niet op de werkplek zelf gevoerd konden worden. Vanwege tijd en afstand is ervoor gekozen sommige gesprekken online te laten plaatsvinden. Een face-to-face-gesprek was wenselijker geweest om de interviewomstandigheden consequent aan te houden. Aangezien het om een groep recensenten ging die allemaal in andere omstandigheden werkzaamheden verrichten, bleek dit niet haalbaar. Wanneer er sprake zou zijn van etnografisch onderzoek naar de werkzaamheden van recensenten op redacties, zou een gesprek op locatie van groter belang zijn voor de onderzoeksresultaten.

Het gaat in dit onderzoek om interviews over rolopvattingen met de beroepssector zelf. Dat betekent dat de geïnterviewden sociaalwenselijke antwoorden kunnen geven op de vragen over hun werkzaamheden. Hun antwoorden sluiten niet naadloos aan op de praktijk (Koetsenruijter & Van Hout, 2014). Mogelijk zouden uitgezette enquêtes meer anonimiteit en dus waarheidsgetrouwe antwoorden opleveren wanneer het onderzoek naar de rolopvattingen van recensent zich meer richt op de praktijk.

Een verklaring voor de totstandkoming van de hierboven besproken thema's is de onderzoeker zelf, wat ook meteen een beperking is in de betrouwbaarheid van het onderzoek. Ik ben als enige onderzoeker verantwoordelijk geweest over de analyse. Mogelijk had een tweede codeur andere thema's geanalyseerd naar aanleiding van de data. Er is bewust niet gekozen voor nog een codeur, omdat een masterscriptie beperkt is. Voor vervolgonderzoek wordt dit echter wel aangeraden om de betrouwbaarheid te vergroten.

6.2 Aanbevelingen vervolgonderzoek

Voor vervolgonderzoek is het aan te raden om nader in te gaan op de online wereld van het recenseren en de grenzen van het materiaal op te zoeken. Een beperking van dit onderzoek is dat audiovisuele manieren om te recenseren niet zijn onderzocht. Dit vrij nieuwe fenomeen binnen de recensiewereld, verdient ook uitgebreider onderzoek. De wereld van BookTube, Bookstagram en BookTok verschilt veel meer van de dagbladen dan die van de online fora, als Hebban (Reddan, 2022). Hoewel de overeenstemming in de hier besproken groepen recensenten vrij groot blijkt te zijn, is de kans aanwezig dat rolopvattingen van "boekvloggers" bijvoorbeeld meer afwijken. Aangezien het gezicht

achter de recensies via dit soort kanalen steeds belangrijker is, wat aansluit op eerder onderzoek (Chong, 2019).

De grootste vernieuwingen in het genre recensie lijken dus te liggen op het audiovisuele gebied. Er komen steeds meer media bij die kunstuitingen recenseren. Deze vormen van recenseren, lijken tot nu toe minder geïnstitutionaliseerd dan de dagbladen, maar ook dan de online fora, zoals aan bod gekomen in het huidige onderzoek. Het individuele karakter van de audiovisuele “review”, waar geen sprake is van een reguliere redactiestructuur, lijkt een andere tak van sport (Joosten, 2010, p. 99). Wel bleken deze vrij nieuwe vormen van recenseren op social media effect te hebben op de handel, ook in Nederland (NOS, 2022).

Voor vervolgonderzoek is het interessant om ook de echte lekenkritici te bevragen, zoals die aanwezig zijn op bol.com en Goodreads. De hobbyrecensenten van Tzum, Hebban en 8WEEKLY noemen zichzelf vaak amateurs, ook omdat ze het recenseren niet voor de kost doen. Ze hebben echter vaak opvallend veel achtergrondkennis over het vak en kunnen om die reden niet echt lekenkritici genoemd worden, wat lezersrecensies die niet geselecteerd zijn door een redactie, vaak wel zijn. In vervolgonderzoek is het daarom noodzakelijk dat de groep “hobbyrecensenten” van literaire fora ook wordt gezien als een serieuze actor op het literaire veld, zoals Bax et al. (2022) al eerder beargumenteerden.

Daarnaast is het van belang om andere kanalen die mogelijk meer geïnstitutionaliseerd zijn te onderzoeken. In dit onderzoek zijn recensenten van zeven verschillende media aan het woord geweest. Een nog breder palet aan literatuurkritiek in Nederland is belangrijk voor een beter overzicht. Zo zijn er nog tal van online fora om mee te nemen in onderzoek. Daarnaast zijn er nog regionale dagbladen die aandacht hebben voor literatuurrecensies of weekbladen als De Groene Amsterdammer. Ook zijn boekenchefs mogelijk interessant om te spreken, gezien de grote uitdaging omtrent tijd en geld waar zij meer zicht op hebben. Er is in dit onderzoek gekozen voor de meest prominente dagbladen en literaire fora.

Het zou waardevol zijn om in het vervolg kwantitatief onderzoek te doen naar de rol van recensies in het algemeen. Er bestaat vrijwel geen onderzoek naar de economische waarde van recensies. Recensenten kunnen hier zelf alleen maar naar gissen, maar hebben vaak geen cijfers over het effect van hun recensie. Een onderzoek zoals dat van Verboord (2016) die lezerswaarderingen kwantificeert, bestaat wel. Het is raadzaam om op grotere schaal kwantitatief onderzoek te doen naar de recensentenwereld om beweringen over het veranderende recensentenlandschap te toetsen.

De lezers van recensies nader onderzoeken, zoals Verboord deed (2016) zou ook een meer tweedimensionaal beeld kunnen geven. Hiervoor zou bijvoorbeeld een uitgebreider kwalitatief onderzoek kunnen plaatsvinden door recensielezers te interviewen over hun verwachtingen van recensies.

Voor dit onderzoek is gekozen voor de literatuurkritiek. Recensies vinden niet alleen binnen dit kunstgenre plaats. Ook film-, theater-, muziek- en kunstkritiek staan onder druk door

veranderingen in het landschap en zijn soms zelfs concurrenten van elkaar als het gaat om tijd, geld en ruimte. Andere genres hebben mogelijk te maken met andere uitdagingen. Literatuur wordt van oudsher als “hoge cultuur” gezien, maar de huidige culturele omnivoriteit (Verboord, 2010, p. 624) levert een grotere aandacht voor kunstuitingen die een halve eeuw geleden als “lage cultuur” werden beschouwd, zoals popmuziek (Verboord & Janssen, 2015, p. 838). Zijn de rolopvattingen in dat kunstgenre anders?

Wat opvallend is, is dat vrijwel alle recensenten de toekomst toch vrij rooskleuring inzien wat betreft het genre recensie. De recensie krijgt al dan niet een andere vorm en het landschap zal verbreden, denken velen. Maar de behoefte aan een onafhankelijk oordeel over een kunstwerk zal blijven bestaan. Mogelijk is dit een generatiekwestie, hoewel dat niet echt blijkt uit de resultaten, waar juist het kunstgenre literatuur onder druk staat met problemen als ontlezing.

Het doel van dit onderzoek was om een schets te leveren van het literair recensentenlandschap in Nederland en hoe deze recensenten hun rol zien. Het onderzoek is op wetenschappelijk niveau een stap in de richting naar een preciezer beeld van de rol van recensent. Dit onderzoek doet geen aanbevelingen over hoe de recensent moet omgaan met deze rol. Het onderzoek is wel bruikbaar voor recensenten om een overzicht te zien van hoe zijzelf hun rol percipiëren en of dat in lijn is met hun werkzaamheden. Deze beroepsgroep is constant onderhevig aan verandering, mede door alle innovaties online, en krijgt te maken met concurrentie. In een tijd waarin alles wordt gerecenseerd, zal de recensent nog wel blijven bestaan. De vraag is alleen in welke hoedanigheid.

Literatuur

- Benders, L. (2022). *Hoeveel interviews neem je af voor je scriptieonderzoek?*. Scribbr. Geraadpleegd via <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/aantal-interviews/> op 3 januari '23.
- Balod, H. S. S., & Hameleers, M. (2021). Fighting for truth? The role perceptions of Filipino journalists in an era of mis-and disinformation. *Journalism*, 22(9), 2368-2385.
- Bax, S. (2019). *De literatuur draait door. De schrijver in het mediatijdperk*.
- Bax, S., Dera, J., Oerlemans, A. & Van der Starre, K. (2022). Het literaire veld als schema. Actuele kanttekeningen bij een dominant model in de neerlandistiek. *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 138(2) 164-180.
- Boeijs, H. (2014). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Boomkens, R. (2016). Only a promise of happiness? Over de toekomst van de kunstkritiek. *Boekman* 106, 5-6.
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.
- Bork, G, Delabastita, H., Van Gorp, Verkruijsse, P. & Vis, G. (2012) *Algemeen Letterkundig Lexicon*. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=d> op 26 oktober '22.
- Den Braber, H. & Leemans, I. (2012). *Explosieve debatten. Kritische tradities in Nederlandse en Engelse tijdschriften 1750-1940*. Zutphen: Walburg Pers.
- Carlson, M. (2019). *Boundary Work*. University of Minnesota. USA.
- Cubbon, K. (2022). *Scrutinizing blurbs: How book cover endorsements highlight the centrality of marketing in publishing*. Simon Fraser University.
- Chong, P. (2019). Valuing subjectivity in journalism: Bias, emotions, and self-interest as tools in arts reporting. *Journalism*, 20 (3), 427–443.

- Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists. *Journalism*, 6 (4), 442-464.
- Deuze, M. (2007). *Media Work*. Cambridge: Polity Press.
- Donkers, H., & Willems, J. (2017). *Journalistiek schrijven voor krant en vakblad* (2e editie). Bussum: Coutinho.
- Ekker, J.P. (2017). Het Parool schrapt de sterren bij de recensies. *Het Parool*. Geraadpleegd via <https://www.parool.nl/kunst-media/het-parool-schrapt-de-sterren-bij-de-recensies~bbec40e0/> op 25 oktober '22.
- Elkins, J. (2003) *What Happened to Art Criticism?* Chicago: Bristol University Press.
- Etty, E. (2005). *Galopperend op jacht naar een idee: literaire kritiek als journalistiek genre*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Gillespie, T. (2010). The politics of 'platforms'. *New Media & Society*, 12 (3), 347-364.
- Hamersveld, I. (2015). Kunstkritiek in beweging. *Boekman* (106), 1.
- Hanitzsch, T. (2007). Deconstructing Journalism Culture: Toward a Universal Theory. *Communication Theory*, 17(4), 367–385.
- Harries, G., Wahl-Jorgenson, K. (2007). The culture of arts journalists. Elitists, saviors or manic depressives? *Journalism: Theory, Practice and Criticism*, 8(6), 619–639.
- Hellman, H. & Jaakkola, M. (2012). From Aesthetes to Reporters: The Paradigm Shift in Arts Journalism in Finland. *Journalism* 13 (6) 783–801.
- Hillaert W. (2014). De toekomst van kritiek ligt in de vorm. *De Groene Amsterdammer*. Geraadpleegd via www.groene.nl/artikel/de-toekomst-van-kritiek-ligt-in-de-vorm op 3 november '22
- Hovden, J.F., & Kristensen, N.N. (2021). The cultural journalist around the globe: A comparative study of characteristics, role perceptions, and perceived influences. *Journalism* (22), 689 - 708.

- Hulsman, B. (2016). '50,000,000 fans can't be wrong' De jubelcultuur in de media. In: *Onze Taal* (10) 22-23.
- Janssen, S. (1999). Art journalism and cultural change. The coverage of the arts in Dutch newspapers 1965-1990. *Poetics* (26), 329-348.
- Janssen, S. (2005). Het Soortelijk Gewicht van kunst in een open samenleving. De classificatie van cultuuruitingen in Nederland en andere westerse landen na 1950. *Sociologie* 1 (3), 292-315.
- Janssen, S., Verboord, M., & Kuipers, G. M. M. (2011). Comparing cultural classification: high and popular arts in european and u.s. elite newspapers, 1955-2005. *Kölner Zeitschrift Für Soziologie Und Sozialpsychologie*, 63(51), 139-168.
- Jaakkola, M. (2015). *The contested autonomy of arts and journalism: Change and continuity in the dual professionalism of cultural journalism*. Tampere University Press
- Jaakkola, M., Hellman, H., Koljonen, K., & Väliverronen, J. (2015). Liquid Modern Journalism with a Difference. *Journalism Practice*, 9(6), 811-828.
- Jenkins, H. (2004). *The Cultural Logic of Media Convergence*. *International Journal of Cultural Studies*, 7(1), 33-43.
- Joosten, J. (2006). Kritiek op een keerpunt. Recenseren in tijden van internet en weblog. *Freespace NieuwZuid: driemaandelijks discursieve machine voor cultuurkritiek en amusement*. 6 (18), 74-91.
- Joosten, J. (2010). Waar blijft de webcriticus? *Trouw*. Geraadpleegd via <https://www.trouw.nl/nieuws/waar-blijft-de-webcriticus~be74ab08/> op 7 januari '23
- Joosten, J. (2010). 'Toch is het niet altijd even hoogstaand en prijzenswaardig': Nederlandstalige literatuurkritiek op het internet. *Spiegel der Letteren* (52), 85-108.
- Koljonen, K. (2013). The Shift from High to Liquid Ideals: Making Sense of Journalism and Its Change through a Multidimensional Model. *Nordicom Review* (33), 141-154.
- Koetsenruijter, & Van Hout. (2014). *Methoden voor journalism studies*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

- Korevaart, K. (2001). *Ziften en zelmelknoopen : literaire kritiek in de Nederlandse dag-, nieuws- en weekbladen 1814-1848*. Hilversum: Verloren.
- Kreiss, D., & McGregor, S. C. (2018). Technology firms shape political communication: The work of Microsoft, Facebook, Twitter, and Google with campaigns during the 2016 US presidential cycle. *Political Communication*, 35(2), 155-177.
- Moor, W. de (1993). *De kunst van het recenseren van kunst*. Bussum: Coutinho.
- NOS (25 mei 2020). *Volkskrant zet literair recensent Peters op non-actief*. Via <https://nos.nl/artikel/2335058-volkskrant-zet-literair-recensent-peters-op-non-actief> geraadpleegd op dinsdag 14 februari '23.
- NOS (21 augustus 2022). *Jongeren lezen steeds minder? TikTok biedt boekenbranche hoop*. Via <https://nos.nl/artikel/2441522-jongeren-lezen-steeds-minder-tiktok-biedt-boekenbranche-hoop> geraadpleegd op vrijdag 17 februari '23.
- Op de Beek, E. (2014) *Een literair fenomeen van de eerste orde. Evaluaties in de Nederlandse literaire dagbladkritiek, 1955-2005: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse*. Radboud Universiteit: Nijmegen.
- Purhonen, S., Heikkilä, R., Hazir, I.K., Lauronen, T., Fernández Rodriguez, C.J., & Gronow, J. (2018). *Enter culture, exit arts? The transformation of cultural hierarchies in European newspaper culture sections, 1960-2010*. Routledge. Milton
- Rasch, M. (2016). De spagaat van de online kunstkritiek. *Boekman* (106), 16-19.
- Reddan, B. (2022). Social reading cultures on BookTube, Bookstagram, and BookTok. *Synergy*, 20(1).
- Schaap, G. & Pleijter, A. (2012). Het sensatiegehalte van voorpaginafoto's: een inhoudsanalyse van populaire en kwaliteitskranten in Nederland. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 40(1), 71-86.
- Skulte, I. (2005). *The Concept of Cultural Journalism: What the Editors in Latvia Think They Do When Doing Cultural Journalism*.

- Sontag, S. (1964). Against interpretation. *Evergreen Review* (8) 34, pp. 2-10.
- Van Dijk, N. (2006). *Tussen professionalisering en verzuiling. Kunstkritiek in de Nederlandse dagbladpers tijdens het interbellum*. in: G.J. Dorleijn & K. van Rees, De productie van literatuur: Het literaire veld in Nederland 1800-2000. Nijmegen: Vantilt 123-142.
- Van Dipten, L. & Van der Valk, S. (2016). De nieuwe criticus is insider. *Boekman* (106), 54-57.
- Van der Valk, S. (2015). Geboren in turbulente jaren. De kinderjaren van de Nederlandse kunstkritiek. *Neerlandia*, (2), 12-16.
- Verboord, M. (2016). Wie gelooft er nog in de criticus? De legitimiteit van recensenten in het digitale tijdperk. *Boekman* (106), 20-23.
- Verboord, M., & Janssen, S. (2015). Arts Journalism And Its Packaging In France, Germany, The Netherlands And The United States, 1955-2005. *Journalism Practice*, 9(6), 829–852.
- Verboord, M. (2010). The Legitimacy of Book Critics in the Age of the Internet and Omnivorousness: Expert Critics, Internet Critics and Peer Critics in Flanders and the Netherlands. *European Sociological Review* (26) 623-637.
- Verboord, M. (2011). Cultural products go online: Comparing the internet and print media on distributions of gender, genre and commercial success. *Communications-European Journal of Communication Research*, 36(4), 441–462.
- Wettlaufer, A. K. (2018). Absent Presence: Reading Other Artists in Baudelaire's Critical Essays. *L'Esprit Créateur*, 58(1), 114–129.
- Yin, R. (2011). *Qualitative research: from start to finish*. New York: The Guilford Press.
- Quandt, T., & Singer, J. (2009). Convergence and Cross-Platform Content Production. In K. Wahl-Jorgensen (Ed.). *The Handbook of Journalism Studies*. Routledge.

Bijlagen

Bijlage A. Interviewprotocol

1. Introductie

- Voorstellen
- Uitleg onderwerp onderzoek: ‘Voor mijn masterscriptie namens de opleiding Journalistiek en Nieuwe Media onderzoek ik de rolopvattingen van recensenten. Het gaat in dit onderzoek om de recensenten zelf en hoe zij zichzelf percipiëren. Ik spreek met recensenten van dagbladen als NRC, Volkskrant en Trouw gesproken. Maar ook spreek ik met prominente internetrecensenten, van fora als Hebba en Tzum.’
- Vertel over soort interview: ‘Het interview bestaat uit open vragen die ik heb opgesteld aan de hand van een aantal thema’s. Die thema’s zal ik telkens introduceren. Voor het interview is uw mening en de daar bijhorende argumenten van belang naar aanleiding van uw ervaring als recensent. Deze vragen komen vrijwel allemaal voort uit theorie die ik heb bestudeerd voor dit onderzoek. Het is voor dit interview belangrijk om inzicht te krijgen in hoe u als recensent bij medium X denkt over de rolopvattingen van een literair recensent in Nederland.’
- Toestemming opname: “Voor het verwerken van de data is een opname van het gesprek noodzakelijk. Heeft u er bezwaar tegen als dit gesprek wordt opgenomen?”
 - Zo ja, dan kan het interview niet plaatsvinden
- Toestemming naamgebruik: “Voor het bespreken van de resultaten zullen uw antwoorden onder uw naam en het medium waarvoor u werkzaamheden verricht, gemeld worden. Stemt u daarmee in?”
 - Zo nee, naam kan geanonimiseerd worden in het resultatenhoofdstuk, wel met de naam van het medium erbij.
 - Als daar ook niet mee in wordt gestemd: de citaten kunnen, wanneer niet anders mogelijk, geheel anoniem.
- Vraag of de recensent nog vragen heeft over het interview.
- Vertel dat de opname van start gaat.

2. Het interview

Thema	Hoofdvraag	Doorvragen
<u>Beroepsomschrijving</u> (Skulte, 2005; Jaakkola et al., 2015; Chong, 2019, Verboord, 2010)	Hoe zou u uw werkzaamheden bij medium X omschrijven?	- Bent u hoofdzakelijk recensent? - Doet u dat als redacteur, freelancer of vrijwilliger? - Hoe bent u terecht gekomen bij medium X? - Hoe lang verricht u al werkzaamheden voor medium X? - Wat zijn u andere werkzaamheden buiten medium X? - Hoeveel tijd bent u kwijt met uw werkzaamheden voor medium X? - Werkt u met een eindredacteur voor medium X? - Wat heeft u gestudeerd en is dat waardevol geweest voor het werk dat u doet voor medium X?
<u>Functies</u>	• Wat is de functie van een (literair) recensent?	- Waarom? - Heeft u een poortwachtersrol?

(Op de Beek, 2014; Van den Braber & Leemans, 2012; Jaakkola, 2015)	• Ervaart u veel vrijheid binnen die functie?	- In hoeverre heeft uw invloed op de selectie van besproken boeken? - Sommige lezers lezen een recensie achteraf, wat is daar de functie van?
(Jaakkola et al., 2015)	Wat voor invloed heeft die functie?	- Waar plaatst u zichzelf in het literaire veld? (ten opzichte van uitgeverijen, etc.)
	Voor wie schrijft u de recensie?	- Heeft u een bepaald type lezer in uw hoofd bij het schrijven van de recensie? - Schrijft u voor de ingewijden of juist een algemeen leespubliek?
	Moeten gekozen onderwerpen aansluiten op de interesse van de recensent of die van de lezer?	- Volgt u een “literaire” agenda?
Interactie (Deuze, 2005; Jaakkola et al., 2015; Chong, 2019)	Wat is uw interactie met de lezer?	- Ziet u het als een publiek van gelijken of heeft u een voorlichtersrol?
(Jaakkola et al., 2015; Koljonen, 2013; Deuze, 2005)	Is interactie met de lezer van belang?	- Kranten zoals NRC en de Volkskrant werken steeds vaker met leesclubs, is dat uw rol? - Internetfora modereren vaak reacties. Zijn reacties van lezers belangrijk? Doet u daar iets mee?
	• Hoe is uw relatie tot een schrijver? • Kent u schrijvers persoonlijk?	- Denkt u dat die relatie tot een schrijver als criticus anders is in Nederland ten opzichte van andere landen?
(Jaakkola, 2015)	Wat zijn uw andere taken (voor medium X), buiten het recenseren om?	- Beoefent u veel andere (journalistieke) genres? Schrijft u ook interviews? - Bent u bezig met nieuwe journalistieke genres? Zoals podcasts?
Uitdagingen (Ekker, 2017; Verboord, 2011, Hulsman, 2016). <i>Ter illustratie:</i> Parool stopte in 2017 met sterren geven. Het zou te weinig genuanceerd zijn.	Wat zijn de uitdagingen van een recensie schrijven?	- Hoe gaat u die uitdagingen in de weg? - Beïnvloeden deze het schrijven van een recensie? Zo ja, hoe?
	Zijn de uitdagingen door de jaren heen veranderd?	Uitdagingen die voortkomen uit literatuur hebben vaak te maken met de volgende veranderingen. Hoe kijkt u daar tegenaan? - Heeft u minder ruimte dan vroeger voor de recensie?

		- Is er überhaupt minder ruimte voor de literaire recensie? - Wat vindt u van de ballen/sterrendiscussie? - Sommigen spreken over een jubelcultuur. Recensies zouden steeds positiever van aard zijn. Hoe kijkt u daar tegenaan?
<u>Eigenschappen recensent</u> (Bourdieu, 1993; Jaakkola, 2015; Chong, 2019).	Welke eigenschappen moet een literaire recensent hebben?	- Welke kennis moet hij of zij hebben? - Welke vaardigheden?
(De Moor, 1993)	Hoe is de stijl van een literair recensent?	- Ziet u dat ook terug in het huidige landschap? Of zijn daar verbeteringen mogelijk?
<u>Subjectiviteit</u> (Chong, 2019; Jaakkola et al., 2015; Jaakkola, 2015; Deuze, 2005)	Kan de recensent met een neutrale blik naar een werk kijken?	- Op welke aspecten let u? - Welke eigenschappen moet een goed boek hebben?
(Chong, 2019)	We hebben al eerder gesproken over de gatekeepersrol van de recensent. Heeft u vooroordelen (in selectie) en zo ja, waar zit deze?	- Neemt u die vooroordelen mee? - Heeft u het idee dat recensies steeds persoonlijker worden (voert u uzelf op in de recensie)?
	Iedereen kan bloggen of recenseren online, hoe blijft u als recensent toonaangevend? Wat zijn de verschillen?	- Wat onderscheidt medium X van andere media?
<u>De toekomst</u> (Jaakkola, 2015; Verboord & Janssen, 2015).	Heeft u die functie zoals hierboven beschreven zien veranderen?	- Hoe ziet u de rest van de recensiewereld?
	Wat verwacht u van uw functie/het werk dat u verricht voor medium X in de toekomst?	- U omschreef al eerder de functies van een recensie. Denkt u dat deze in de toekomst veranderen?

3. Afsluiten

- Vat het een en het ander samen.
- Vraag of de recensent nog zaken heeft toe te voegen naar aanleiding van het gesprek.
- De opname kan gestopt worden en het gesprek kan worden afgesloten.

Bijlage B. Interviewverzoek via e-mail

Hieronder de mail die is gebruikt om de recensenten van verschillende media te benaderen, respectievelijk de geïnstitutionaliseerde critici en de lekenkritici.

1. Onderwerp: interviewverzoek onderzoek rol van de recensent

Geachte X,

Bij dezen nodig ik u graag uit voor een interview voor een onderzoek naar de rol van literaire kritiek in de Nederlandse dagbladjournalistiek. Namens de opleiding Journalistiek en Nieuwe Media aan de Universiteit van Leiden schrijf ik, Sofie Bongers, een scriptie over de rolopvattingen van literair recensenten onder begeleiding van professor Jaap de Jong.

Ik heb ervoor gekozen om in gesprek te gaan met recensenten van verschillende kranten en met prominente internetrecensenten. Daarom zou ik u willen vragen om met mij in gesprek te gaan over de rol van recensent in een digitaal tijdperk namens [het medium]: wat is volgens u de functie van een recensie? Heeft u die functie zien veranderen de afgelopen jaren? En wat zijn eigenschappen van een goede recensent? In het interview staat uw rol als recensent centraal.

Ik ben flexibel in datum en tijdstip en schik graag naar uw beschikbaarheid. Ik hoop op uw bijdrage, als vertegenwoordiger van de redactie van [medium] te kunnen rekenen. Naar verwachting zal het gesprek maximaal een uur in beslag nemen. Het interview kan zowel fysiek als online plaatsvinden.

Ik kijk uit naar uw reactie. Bij voorbaat dank voor de moeite.

Hartelijke groet,

Sofie Bongers (mobiele telefoonnummer: 06-41895974)
Masterstudent Journalistiek en Nieuwe Media, Universiteit Leiden

2. Onderwerp: interviewverzoek onderzoek rol van de recensent

Geachte X,

Bij dezen nodig ik u graag uit voor een interview voor een onderzoek naar de rol van literaire recensies in Nederland. Namens de opleiding Journalistiek en Nieuwe Media aan de Universiteit van Leiden schrijf ik, Sofie Bongers, een scriptie over de rolopvattingen van literair recensenten onder begeleiding van professor Jaap de Jong.

Ik heb ervoor gekozen om in gesprek te gaan met recensenten van verschillende kranten en met prominente internetrecensenten. Ik zag dat u online boekenrecensent bent bij [medium] en onder andere schrijft over Nederlandse literatuur. Daarom zou ik u willen vragen om met mij in gesprek te gaan over de rol van recensent in een digitaal tijdperk namens [het medium]: wat is volgens u de functie van een recensie? Heeft u die functie zien veranderen de afgelopen jaren? En wat zijn eigenschappen van een goede recensent? In het interview staat uw rol als recensent centraal.

Ik ben flexibel in datum en tijdstip en schik graag naar uw beschikbaarheid. Naar verwachting zal het gesprek maximaal een uur in beslag nemen.

Ik kijk uit naar uw reactie. Bij voorbaat dank voor de moeite.

Hartelijke groet,

Sofie Bongers (mobiele telefoonnummer: 06-41895974)
Masterstudent Journalistiek en Nieuwe Media, Universiteit Leiden